

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Jekaterina Frolova

**NAISTE SEKSUAALNE VÄÄRKOHTLEMINE PAARISUHTES NING SELLE
ENNETAMISE MEETMED EESTI, LEEDU JA SOOME VÕRDLUSES**

Magistritöö

Juhendaja
dr. iur. Silvia Kaugia

Tallinn
2020

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. SEKSUAALSE VÄÄRKOHTLEMISE MÕISTE, TEOORIAD, LIIGID, RISKIFAKTORID, TAGAJÄRJED JA HOIAKUD.....	8
1.1. Seksuaalne väärkohtlemine lähisuhtevägivalla kontekstis	8
1.2. Seksuaalse väärkohtlemise teooriad	11
1.3. Seksuaalse väärkohtlemise liigid.....	13
1.3.1. Mittefüüsiline sundimine seksuaalvahekorrale.....	14
1.3.2. Ohustatud või sunnitud seksuaalvahekord	15
1.4. Seksuaalse väärkohtlemise riskifaktorid.....	16
1.4.1. Kannatanuga seotud riskifaktorid	17
1.4.2. Kurjategijaga seotud riskifaktorid.....	20
1.5. Seksuaalse väärkohtlemise tagajärjed.....	22
1.5.1. Füüsiline tervis.....	23
1.5.2. Vaimne tervis.....	26
1.6. Seksuaalse väärkohtlemisega seotud hoiakud Eestis.....	30
2. SEKSUAALSE VÄÄRKOHTLEMISE UURINGUD, STATISTIKA JA SEADUSANDLUS.....	32
2.1. Seksuaalse väärkohtlemise kohta tehtud uuringud ja statistika	32
2.2. Seksuaalset väärkohtlemist käsitlev seadusandlus ja seadustest tulenevad õiguslikud tagajärjed seksuaalse väärkohtlemise eest	36
2.2.1. Eesti näitel	36
2.2.2. Leedu näitel.....	39
2.2.3. Soome näitel	41
3. INSTITUTSIOONID JA MEETMED SEKSUAALSE VÄÄRKOHTLEMISE ENNETAMISEKS EESTIS JA VÕRDLUSALUSTES RIIKIDES.....	43
3.1. Politsei- ja Piirivalveamet	43
3.2. Prokuratuur ja kohus.....	45

3.3. Ohvriabi	47
3.4. Kohalik omavalitsus	51
3.5. Tervishoiusüsteem	53
3.6. Naiste tugikeskused ja tugitelefoniid.....	55
3.7. Vägivallatseja sotsiaalprogrammid.....	57
3.8. MARAC	61
3.9. MAPPA.....	63
KOKKUVÕTE	64
PE3IOME	68
KASUTATUD KIRJANDUS	73
KASUTATUD NORMATIIVAKTID.....	82
Rahvusvahelised õigusaktid.....	82
Eesti õigusaktid	82
Soome õigusaktid	82
Leedu õigusaktid	83
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA	84

SISSEJUHATUS

Probleemid pere- ja paarisuhetes on tõusnud ka Eesti ühiskonnas üha enam aktuaalsena esile.

Vabariigi President ütles vägivallaennetuse tunnustusauhinna üleandmise tseremoonial: „Me oleme edukalt lõhkunud madalamaks märkamise müüri, mis kurje tegusid ümbritses. Sellega on meie Eestis nüüd juba paremini. Iga varjatud vägivalla ohver peab nagunii abi otsimiseks ületama sisemise müüri, et oma häbi – jah, häbi, kuigi nemad pole ju süüdi, tunnevad ohvrid tihti just häbi – ületada ja abi otsida. Kui lisaks sisemisele müürile on sein ees ka ühiskonnal, siis jõudu ei jätku. Selle teise tõkke, ühiskondliku eituse, saame ja osalt olemegi juba saanud kõrvaldada. Seda tuleb teha iga päev ja jagada seda kinnitust, et abi on olemas ja häbi ei pea olema teie osa, tulge ja rääkige.“¹

Eesti 2019.a kuritegevuse statistikast nähtub, et iga 15. kuritegu Eestis on perevägivallakuritegu ja iga teine vägivallakuritegu on perevägivallakuritegu. 2019. aastal registreeriti 4119 perevägivallakuritegu, võrreldes 2018. aastaga 14% rohkem. Seksuaalkuriteod moodustasid 2% perevägivallakuritegudest ja ca 13% kõikidest registreeritud seksuaalkuritegudest. Perevägivald on naistevastase vägivalla nägu: toimepanijatest 85% mehed ja ohvritest 81% naised. Perevägivalda tõttu hukkus 2019. aastal esialgsetel andmetel 5 inimest. Viimase viie aasta jooksul on perevägivalda tõttu kaotanud elu vähemalt 46 inimest.²

Peresuhetes asetleidva vägivalla puhul kasutatakse Eestis enamasti mõisteid “perevägivald”, “lähisuhtevägivald” ja “paarisuhtevägivald”. Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalla ja perevägivalda ennetamise ja tõkestamise konventsiooni (edaspidi Istanbuli konventsioon)³ kohaselt tähendab perevägivald ehk lähisuhtevägivald igasuguseid vägivalla akte, mis leiavad aset perekonnas või koduseinte vahel, või endiste või praeguste abikaasade või partnerite vahel – sõltumata sellest, kas vägivallaakti toimepanija elab või on elanud ohvriga samas elukohas. Kuna enamuse perevägivalda juhtumitest toimub paarisuhetes, tuleb perevägivalda sees eristada ja põhjalikumalt vaadelda paarisuhtevägivalda, kus perevägivald on suunatud abikaasa/elukaaslase vastu. Paarisuhtevägivald on igasugune füüsilise agressiooni,

¹ Vabariigi President vägivallaennetuse tunnustusauhinna üleandmise tseremoonial. – <https://www.president.ee/et/ametitegevus/koned/15228-vabariigi-president-vaegivallaennetuse-tunnustusauhinna-ueleandmise-tseremoonial/index.html> (08.03.2020).

² Kuritegevus Eestis 2019. Justiitsministeerium, Tallinn 2020. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevuse-statistika/perevagivald-ja-ahistamine.html> (22.02.2019).

³ Naistevastase vägivalla ja perevägivalda ennetamise ja tõkestamise Euroopa Nõukogu konventsioon. – RT II, 26.09.2017, 2.

seksuaalse sunduse, psühholoogilise vägivalda ja kontrolliva käitumise akt, mis põhjustab füüsilist, seksuaalset või psühholoogilist kahju. Paarisuhtevägivald võib toimuda nii praeguste kui ka endiste elukaaslaste ja abikaasade (siit kattuvus perevägivaldaga) või mitte koos elavate intiimpartnerite vahel.⁴

Eeltoodule tuginedes kasutatakse antud magistritöös mõisteid „perevägivald“, „lähisuhtevägivald“ ning kitsamalt „paarisuhtevägivald“ sünonüümidena.

Perevägivald on probleem, mis mõjutab tohutul hulgal naisi kõigis maailma riikides. Lähisuhtevägivalda näol on tegemist rahvatervise probleemi ja ühe levinuima inimõiguste rikkumisega. Kogu maailmas tunnistab 10-50% naistest, et lähisuhtepartner on teda elus mingil ajal löönud või muul viisil füüsiliselt rünnanud.⁵

Perevägivald on „nähtamatu kuritegu“, millest paljud ohvrid ei teata, kuna nad võivad olla hirmunud või häbenenud. Seetõttu on raske või isegi võimatu esitada täpset statistikat selle vägivaldavormi tegeliku levimuse kohta, kuna politseile teatatud juhtumite arv on palju väiksem kui selliste juhtumite tegelik arv.⁶

Senisest suuremat tähelepanu lähisuhtevägivaldale hakati Eestis pöörama 2014. aasta lõpus, mil Eesti tollaegne justiitsminister allkirjastas Istanbuli konventsiooni⁷, mis on suunatud naistevastase ja perevägivalda ennetamisele ja tõkestamisele. Aastal 2017 võttis Riigikogu vastu seaduse⁸, millega ratifitseeriti eelpool mainitud konventsioon. "Naistevastane vägivald pole mingi perekonna siseasi, vaid kriipiv ühiskondlik probleem. Konventsiooniga liitumisega anname selge ja tugeva sõnumi selle kohta, et meie ühiskond ei tolereeri naistevastast vägivalda," ütles president Kersti Kaljulaid seadust välja kuulutades.⁹ Samuti on olemas

⁴ Sellio, O., Valberg, Õ. L. Lähisuhtevägivalda ennetuse ja varase sekkumise kavand Tallinna linnale. Mittetulundusühing Vaimse Tervise Edendamise Kompetentsikeskus, Tallinn 2018, lk 5. – <https://www.tallinn.ee/est/g6810s117629> (25.12.2019).

⁵ Barter-Godfrey, S., Itzin, C., Taket, A. Domestic and sexual violence and abuse: tackling the health and mental health effects. United Kingdom 2010, p 3.

⁶ McQuigg, R. The Istanbul Convention, Domestic Violence and Human Rights. Abingdon 2017, p 3-4.

⁷ Tuulik, M.–E. Justiitsminister allkirjastas Istanbuli konventsiooni. Justiitsministeerium 02.12.2014. – <https://www.just.ee/et/uudised/justiitsminister-allkirjastas-istanbuli-konventsiooni> (08.02.2020).

⁸ Naistevastase vägivalda ja perevägivalda ennetamise ja tõkestamise Euroopa Nõukogu konventsiooni ratifitseerimise seadus. – RT II, 26.09.2017, 1.

⁹ Tammet, M. President kuulutas välja Istanbuli konventsiooni ratifitseerimise. – Eesti Rahvusringhääling 25.09.2017. – <https://www.err.ee/632455/president-kuulutas-valja-istanbuli-konventsiooni-ratifitseerimise> (08.02.2020).

perevägivalda vastu suunatud vägivalda ennetamise strateegia aastateks 2015-2020¹⁰, mis hõlmab lastevahelist vägivalda, laste väärkohtlemist, perevägivalda (lähisuhtevägivalda), seksuaalvägivalda ja inimkaubandust. Kriminaalpoliitika põhialustes aastani 2030 keskendutakse ühiskonda enim kahjustavate õigusrikkumiste, sh lähisuhte- ja laste vastu suunatud vägivalda ennetamisele.¹¹

Vaatamata sellele, et perevägivallast on hakatud rohkem rääkima, jäävad mõned teemad ikka tabuks, sh ka seksuaalne väärkohtlemine paarisuhtes. Seksuaalvägivalda leviku kohta on väga raske andmeid koguda. Naised ja tüdrukud ei räägi kogetud seksuaalvägivallast, kuna kardavad sellega kaasnevat süüdistamist ja häbi. Vaid vähestel juhtudel otsitakse abi politseilt, kuna kaheldakse õiguskaitseorganite võimekuses või tuntakse hirmu vägivallatseja kättemaksu ees. Hinnanguliselt jõuab politsei vaatevälja ainult kümnendik seksuaalvägivalda juhtumitest.¹²

Seksuaalne väärkohtlemine on perevägivalda üks vorm, mis pahatihti esineb koos teiste vägivallavormidega. Kui seksuaalset väärkohtlemist on võimalik toime panna ainult ähvardades ja füüsilist vägivalda kasutamata, siis ilma emotsionaalse vägivaldata on see võimatu, kuna hirmutamine, alandamine, söimamine ja muu vaimne vägivald vägistamise ajal tekitavad naisele tugevat psühholoogilist kahju.

Naistevastase seksuaalvägivalda teema on üliemotsionaalne, sest selles kombineeruvad piin, alandus, hirmutamine, naise kui elu jätkaja ja edasiviija endale allutamine, ülim domineerimine.¹³ Lisaks kahjustab vägistamine nii füüsilist kui vaimset tervist, kuna on olemuslikult kehaline rünne, mis tekitab hirmu, alandust jm negatiivseid emotsioone, kusjuures välistatud ei ole ka tervisekahjustuse või psüühikahäire tekkimine vägistamise tagajärjel.¹⁴

¹⁰ Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020. Tallinn 2015. – https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/vagivalda_ennetamise_strateegia_2015-2020_kodulehele.pdf (08.02.2020).

¹¹ Seletuskiri Riigikogu otsuse „Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030“ eelnõu juurde. Vabariigi Valitsus 2019, lk 10. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/seletuskiri-kriminaalpoliitika-pohialused-aastani-2030> (08.02.2020).

¹² Soo, K., Reitelmann, E., Laan, T. Sooline vägivald ja perevägivald. Käsiraamat põhikooli õpetajatele. ENÜ sihtasutus, Tallinn 2012, lk 12. – http://www.enu.ee/lisa/501_Kasiraamat.pdf (02.07.2018).

¹³ Saar, J. Naistevastase vägivalda märgilisest tähendusest. – Akadeemia, 25 (11), Tartu 2013, lk 1994. – <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:195354/177425/page/1> (22.02.2020).

¹⁴ KarSK: Karistusseadustik. Komm vlj. Koost Sootak, J., Pikamäe, P. 4. vlj. Tallinn: Juura 2015, § 141 komm 1.2.

Seksuaalvägivald on Eesti ühiskonnas siiani varjatud probleem. Politseistatistika peegeldab vaid tühist osa tegelikest seksuaalvägivalda juhtumitest. Parema ülevaate saab uuringutest, kuid tuleb arvestada, et ka neis on seksuaalvägivalda alaraporteerimine sagedane.¹⁵

Ilmtingimata kõik perevägivalda vormid mõjutavad olulisel määral ka lapsi, kuid antud töös keskendutakse perevägivalda seksuaalse väärkohtlemise all kannatavatele naistele.

Magistritöö eesmärgiks on leida vastus küsimusele, millised meetmed vastavate institutsioonide tegevuse lõikes on Eestis olemas paarisuhtes asetleidva seksuaalse väärkohtlemise ennetamiseks ning millised neist on kõige enam rakendatavad ja hetkel kõige mõjusamatena hinnatavad. Võrdlusmaterjalina kasutatakse töös Leedu ja Soome vastavaid andmeid.

Töö hüpotees on: Eestis rakendatavatest seksuaalse väärkohtlemise ennetamise meetmetest on kõige enam rakendatavaks ja ka kõige mõjusamaks naiste tugikeskuste tegevus, ohvriabi süsteem ja sotsiaalprogrammid.

Töö on jagatud kolmeks peatükiks. Esimeses peatükis avatakse paarisuhtes seksuaalse väärkohtlemise olemus, tuuakse välja selle liigid, põhjused ja tagajärjed. Teises peatükis käsitletakse Eestis ja välismaal lähisuhtevägivalda, sh seksuaalse väärkohtlemise kohta tehtud uuringuid ja statistikat, samuti perevägivalda alast seadusandlust Eestis, Leedus ja Soomes. Töö kolmas peatükk on pühendatud Eestis toimivatele institutsioonidele, kelle tööülesannete hulka kuulub perevägivalda erinevate vormide ennetamine, mida võib hinnata sama oluliseks või olulisemaks kui tegelemist perevägivalda tagajärgedega. Käsitluses tuuakse välja ka Leedu ja Soome vastavad andmed.

Magistritöös kasutatakse allikatena nii eesti- kui ka võõrkeelset kirjandust, perevägivalda kohta tehtud uuringuid ning erinevate organisatsioonide poolt välja antud konventsioone, resolutsioone ja soovitusi. Samuti ei jäta autor tähelepanuta antud valdkonnas tehtud kohtupraktikat.

Magistritööd iseloomustavad märksõnad: seksuaalne väärkohtlemine, paarisuhtevägivald, vägistamine, naistevastane vägivald.

¹⁵ Soo, K., jt. Seksuaalvägivalda levimus ja hoiakud Eestis: uuringute ülevaade. Eesti Seksuaaltervise Liit, Tartu 2015, lk 5. – http://www.estl.ee/admin/upload/Dokumendid/SVV_ULEVAADE_EESTIS_2015.pdf (03.03.2020).

1. SEKSUAALSE VÄÄRKOHTLEMISE MÕISTE, TEOORIAD, LIIGID, RISKIFAKTORID, TAGAJÄRJED JA HOIAKUD

1.1. Seksuaalne väärkohtlemine lähisuhtevägivalla kontekstis

Seksuaalse väärkohtlemise mõiste avamiseks on möödapääsmatu käsitleda naistevastase vägivalla olemust.

Naistevastane vägivald on meeste ja naiste vahel ajalooliselt ebavõrdsete võimuhete ilming, mis on põhjustanud meeste domineerimise ja naiste diskrimineerimise ning naiste täieliku edenemise ärahoidmise. Naistevastane vägivald kogu elutsükli vältel tuleneb peamiselt kultuurilistest tavadest, eriti teatud traditsiooniliste või tavapärase tavade ning rassi, soo, keele või religiooniga seotud äärmusluse kahjulike mõjude tagajärjel, mis põlistavad naiste madalamat staatust perekonnas.¹⁶

Istanbuli konventsiooni artiklis 3 kasutatakse mõistet naistevastane vägivald, mis on naiste inimõiguste rikkumine ja naiste diskrimineerimise vorm; see tähendab kõiki soolise vägivalla akte, mille tulemusena või võimaliku tulemusena tekitatakse naisele füüsilisi, seksuaalseid, psüühilisi või majanduslikke kahjusid või kannatusi, sealhulgas selliste aktidega ähvardamist, sundi või omavolilist vabadusest ilmajätmist, sõltumata sellest, kas see leiab aset avalikult või eraelus.¹⁷

1993. a deklaratsioonis naistevastase vägivalla kaotamise kohta mõistetakse naistevastase vägivallana perekonnas või koduseinte vahel asetleidvat füüsilist, psühholoogilist või seksuaalset vägivalda, abielusisest vägistamist¹⁸ (ingl. k *marital rape*) tütarlaste seksuaalset kuritarvitust perekonnas, naiste ümberlõikamist ning muid naistele kahjutekitavaid tavasid, mitte paarisuhtega seotud vägivalda ja ekspuuteerimist; avalikkuses asetleidvat füüsilist, seksuaalset ja psühholoogilist, vägivalda, mis sisaldab muu hulgas vägistamist, seksuaalset kuritarvitamist, seksuaalset ahistamist ja hirmutamist töökohal, haridusasutustes või muudes

¹⁶ ÜRO neljas ülemaailmne naiste konverents. Pekingi tegevusplatvorm. Pekingi deklaratsioon. Peking september 1995, punkt 118. – <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf> (14.01.2020).

¹⁷ Naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise Euroopa Nõukogu konventsioon. – RT II, 26.09.2017, 2.

¹⁸ Prof J. Saar oma artiklis “Naistevastase vägivalla märgilisest tähendusest” kasutab terminit „abieluline vägistamine“. Saar, J. 2013, lk 1997. – <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:195354/177425/page/1> (22.02.2020).

kohtades, naistega kaubitsemist ja prostitutsiooni ja ka riigi või riigiametnike poolt toimepandud või andeksantud füüsilist, psühholoogilist või seksuaalset vägivalda.¹⁹

Maailma Terviseorganisatsiooni (ingl. k *World Health Organization*) kohaselt lähisuhtevägivald (ingl. k *intimate partner violence*) on käitumine lähisuhtes, mis põhjustab füüsilist, seksuaalset või psühholoogilist kahju. Kahju hõlmab endas füüsilist agressiooni, seksuaalset sundi, psühholoogilist väärkohtlemist ja kontrollivat käitumist. Antud mõiste sisaldab nii praeguste kui ka endiste abikaasade ja partnerite vägivalda.²⁰

Sama organisatsioon defineerib kõike kahjusid, millest koosneb perevägivald, sealhulgas ka seksuaalvägivalda, ja see on igasugune tahtevastane seksuaalvahekord või seksuaalvahekorda astumise katse, soovimatud seksuaalse alatooniga märkused või lähenemiskatsed või muul moel isiku seksuaalsuse vastu sunni abil ja ükskõik millises kohas (kodus, tööl või mujal) toime pandud teod, olenemata teo toimepanija ja ohvri suhtest.²¹

Seksuaalne ja soopõhine vägivald, sealhulgas füüsiline ja psühholoogiline väärkohtlemine, naiste ja tüdrukutega kaubitsemine ning muude väärkohtlemise ja seksuaalse vägivalda ärakasutamine seab tüdrukud ja naised kõrgesse füüsiliste ja vaimsete traumade, haiguste ja soovimatute raseduste ohtu. Sellised olukorrad peletavad naisi sageli tervise- ja muude teenuste kasutamisest eemale.²²

Euroopa õigustraditsioonide üks põhialus on, et kõigil inimestel on õigus isiklikule tegutsemisvabadusele. Seepärast on põhjendatud nõue, et seksuaalsuhte mis tahes vormi eelduseks on nõusolek. See oluline õigusala peab kehtima, olenemata kõnealuste osapoolte suhtest. Abielu või muud sarnased peresuhted ei tohi muutuda puutumatuks valdkonnaks, kus naiste ja laste kehad muutuvad seksuaalselt kättesaadavaks. Samuti peab

¹⁹ Declaration on the Elimination of Violence against Women. Proclaimed by General Assembly resolution 48/104 of 20 December 1993. Artikkel 2. –

<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/violenceagainstwomen.aspx> (14.01.2020).

²⁰ World Health Organization / London School of Hygiene and Tropical Medicine. Preventing intimate partner and sexual violence against women: taking action and generating evidence. Geneva, World Health Organization, Geneva 2010, p 11. –

https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/44350/9789241564007_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y (13.01.2020).

²¹ *Ibidem*.

²² Pekingi deklaratsioon. 1995, punkt 99.

töökoht olema keskkond, kus naised võivad end tunda oma puutumatuses suhtes turvaliselt ning kus neid ei survestata sobimatult.²³

Seksuaalvägivald mõjutab naisi väga hävitaval viisil. Seksuaalvägivalda võib vaadelda osana võimukorraldusest, mille kaudu keelatakse naistel seksuaalse puutumatus ja isikliku valiku õigus. Naiste õiguste rikkumist mõjutavad ühiskonnad, kus sugudel on erinev tähtsus. Seksuaalne vägivallaakt keha suhtes kannab seetõttu ahistatava jaoks alati erilist tähendust.²⁴

Sund võib hõlmata erineva suurusega jõudu, psühholoogilist hirmutamist, väljapressimist või ohtu (füüsilise kahju tekitamine või töökoha/palgaastme mittesaamine jne). Lisaks võib seksuaalne vägivald aset leida ka siis, kui keegi ei saa nõusolekut anda – näiteks joobes, narkootikumide, magamise või vaimse võimekuse ajal.²⁵

Kuigi Maailma Terviseorganisatsiooni määratlus on üsna lai, eksisteerivad ka kitsamad määratlused. Näiteks teadusuuringute eesmärgil piirduvad mõned seksuaalse väärkohtlemise määratlused tegevustega, mis hõlmavad jõu kasutamist või füüsilise väärkohtlemise ohtu.²⁶

Maailma Terviseorganisatsioon käsitles rahvusvahelises uuringus seksuaalvägivalda vägivallana, mille kaudu naine oli füüsiliselt sunnitud seksuaalvahekorda, kui ta seda ei soovinud, oli seksuaalvahekorras, kui ta seda ei soovinud, kuna kartis seda, mida elukaaslane teha võib või oli sunnitud tegema midagi seksuaalset, mida ta pidas alandavaks või piinlikuks.²⁷

Seksuaalne vägivald tähendab vägistamist iseenesest, mida määratletakse vägivaldse (isegi mis tahes vormis sunniviisilise) tungimisega – isegi väikeseks – tungimiseks vulva või päraku sisse,

²³ Naistevastase vägivalla vastu võitlemise ELi uue poliitilise raamistiku prioriteedid ja põhjooned (2010/2209(INI)). Naiste õiguste ja soolise võrdõiguslikkuse komisjon. 18. märts 2011. Seletuskiri p. 3.3. – <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2011-0065+0+DOC+XML+V0//ET#title2> (14.01.2020).

²⁴ *Ibidem.*

²⁵ World Health Organization & Pan American Health Organization. Understanding and addressing violence against women: sexual violence. WHO 2012, p 2. – https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77434/WHO_RHR_12.37_eng.pdf?sequence=1 (14.01.2020).

²⁶ *Ibidem.*

²⁷ García-Moreno, C., Jansen, H.A.F.M., Ellsberg, M., Heise, L., Watts, C. WHO multi-country study on women's health and domestic violence against women: initial results on prevalence, health outcomes and women's responses. Geneva, World Health Organization 2005, p 14. – <https://www.who.int/reproductivehealth/publications/violence/24159358X/en/> (08.02.2020).

kasutades peenist, muid kehaosi või eset. Seksuaalne vägivald võib suguelundeid kasutades esineda ka muul viisil, sh suu ja peenise, vulva või päraku vahelise kontakti sundimiseks.²⁸

Vaatamata asjaolule, et perevägivald olukordades esineb sageli seksuaalset vägivalda, on abielusisene vägistamine siiski kuritegu, mida paljud ei soovi märgata, ja keelavad tal õiguse eksisteerida. Siin peitub probleem sotsiaalsetes standardites: Vene Föderatsioonis, nagu ka paljudes teistes maailma riikides, peetakse abielu sageli abikaasale absoluutse õiguse seksuaalsuhete loomiseks naisega ja jõu kasutamist, kui ta ei taha seksida. 2002. aastal Venemaal läbi viidud uuringu kohaselt usub suur hulk mehi (60%) ja pooled küsitletud naistest (50%), et abielusisene vägistamine pole võimalik.²⁹

Seksuaalne vägivald ei kirjelda mitte ainult vägistamist, vaid ka laiaulatuslikku seksuaalkäitumist, milles ohvrit alandatakse või sunnitakse. Illustreerimiseks võib see hõlmata naise sundimist teistega seksima, tema sundimist laste ees seksima, pornograafiat vaatama/tegelema sundimist, seksuaalse sisuga materjalide üleslaadimist internetti ilma tema loata ja objektide sundimist seksi ajal kasutama. Mõnel perevägivald juhtumil võib mees sundida naist prostitutsioonile. Perevägivald kontekstis seostatakse seksuaalset väärkohtlemist sageli kehalise väärkohtlemisega, mis toimub sageli kohe pärast füüsilist kallaletungimist ja millega tavaliselt kaasneb verbaalne väärkohtlemine.³⁰

Vaatamata sellele, et seksuaalse väärkohtlemise vorme on palju ja nad on erinevad, paneb autor antud töös pearõhku abielusisesele vägistamisele, kuna see on naise alandamise ja alistamise kõige jõhkram viis, mis toob kaasa tõsisid tagajärgi naise nii füüsilisele kui ka vaimsele tervisele.

1.2. Seksuaalse väärkohtlemise teooriad

Eksisteerib mitmeid teooriaid, mis annavad ülevaate perevägivaldast, selle tekkepõhjustest, iseloomujoontest ja vägivald võimalikust ennetamisest. Järgnevalt käsitletakse teooriaid, mille abil on püütud selgitada vägistamist abielus ning selle sotsiaalset ja õiguslikku tunnustamist.

²⁸ Круг, Э.Г., и др (ред). Насилие и его влияние на здоровье. Доклад о ситуации в мире. Всемирная организация здравоохранения. Женева. Издательство «Весь Мир». Москва 2003, с 155. – https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/full_ru.pdf (22.01.2020).

²⁹ Синельников, А. Насилие и социальные изменения. Москва 2001, с 98.

³⁰ Groves, N., Thomas, T. Domestic Violence and Criminal Justice. London 2014, p 20-21.

Nendeks teooriateks on feministlik teooria, sotsiaalne konstruksionism ja soorollide sotsialiseerimine.

Feministliku teooria teoreetikud määratlevad vägistamist abielus patriarhaalse perekonna abil naiste sotsiaalse kontrolli ja ülemvõimu vahendina. Feministid kasutavad mitmeid termineid, näiteks „patriarhaalne terrorism” ja „vägistamisluba”, et tähendada meeste sotsiaalset kontrolli naiste üle. Johnsoni määratletud “patriarhaalne terrorism” viitab meeste vägivalda metoodilisele kasutamisele lõpututes püüdlustes naisi kontrollida. Finkelhor ja Yllö väidavad, et abielulitsents on vägistamislitsents, kui mehed kontrollivad ja domineerivad oma naisi sunniviisilise seksi kaudu.³¹ Kokkuvõtvalt võiks öelda, et feministide arvates annavad maskuliinsuse ja feminiinsusega seotud sotsiaalsed ootused suhetele nende kuju. Suhtumine armastusse ja suguakti, võime ja tahe intiimselt suhelda, seotus lastega ning valmidus nõusid pesta on kõik mõjutatud soost. Samas ei ole feministid nõus sellega, et vastavad rollid on kaasasündinud või funktsionaalsed, vaid väidavad, et need on sotsiaalselt konstrueeritud ja loovad ning säilitavad meeste võimu perekonnas ja ühiskonnas. Koduvägivald ei ole seega mingil juhul ainult individuaalne, vaid ka sotsiaalne ning poliitiline probleem. Feministid käsitlevad vägivalda kui sotsiaalse kontrolli vahendit naise üle, mis on samas personaalne ja institutsionaalne, sümboolne ning materiaalne.³²

Muehlemhard ja Kimes rakendasid abielusisese vägistamise suhtes sotsiaalset konstruksionismi. Nad väitsid, et abielusisese vägistamise määratlused loodi ühiskonnas võimul olevate inimeste huvide järgi. Selle teooria tõendina viidatakse sageli abielusisese vägistamise õigusajaloole. Mehed domineerisid poliitilises ja avalikus elusfääris ning naised olid piiratud perekonna ja erasfääriga. Meeste domineerimist õigusloomeprotsessis tugevdasid seadused, mis kajastavad meeste huve. Arvamus, et naised said pärast abielu nende abikaasa omandiks, viis abielusisese vägistamise suhtes erandite tegemiseni. Need seadused on mõjutanud seda, kuidas inimesed tänapäeval vägistamist tajuvad. Abikaasa või lähisuhtepartneri seksuaalset väärkohtlemist peetakse sageli vähem tõsiseks kui vägistamist võõra isiku poolt ning seda sageli ei klassifitseerita vägistamiseks. Simonson ja Subich leidsid 219-st mees- ja naisüliõpilasest koosneva valimi põhjal, et abielusisest vägistamist peeti vähem

³¹ Martin, E. K., Taft, C. T., Resick, P. A. A review of marital rape. – Aggression and Violent Behavior, Volume 12, Issue 3, May-June 2007, p 332.

³² Allaste, A.-A., Võõbus, V. Vägivald lähisuhtes: selle põhjused ja võimalikud lahendused. Hasartmängumaksu Nõukogu 2008, lk 10. – <http://rahvatervis.ut.ee/bitstream/1/4021/1/Allaste%20ja%20V%20c3b5%20c3b5bus%2c%202008.pdf> (22.02.2020).

vägivaldseks, mida liigitati väiksema tõenäosusega naiste õiguste rikkumiseks, ning seda peeti vähem kahjulikuks kui vägistamist võõra isiku poolt.³³

Soorolli- ja sotsialiseerumisteooriad väidavad, et patriarhaalses ühiskonnas on maskuliinsus seotud domineerimise, võimu ja vägivallaga ning feminiinsus passiivsuse, sõltuvuse ja vägivallast hoidumisega. Sotsialiseerumise all mõistetakse noore kujunemist ühiskonna liikmeks – seda võib käsitleda kui keskkonna ja indiviidi vahelist protsessi, mille käigus individ omandab teadmiste, normide ning väärtuste süsteemi, mis võimaldab tal ühiskonna tegemistes osaleda. Tüdrukuid õpetatakse suhteid säilitama ja teisi teenima, samas kui poisid kasvavad teadmisega oma privilegeritust vaid sellepärast, et nad on mehed. Niisugused hoiakud omandatakse täiskasvanuks saamise käigus ja seda toetavad mitmed institutsioonid – perekond, meedia, sõjavägi, sport jne. Taolised rollid aitavad mõista, miks naistevastane vägivald mõningate meeste jaoks aktsepteeritav on.³⁴ Abielusisest vägistamist peetakse sugude kaupa sotsialiseerimise äärmuslikuks võimaluseks selliste mõistete tõttu nagu „perekonnaseisukohustus“ – arvamus, et naise kohustus on tema mehe seksuaalne rahulolu.³⁵

1.3. Seksuaalse väärkohtlemise liigid

Üks vägistamise uurimisel tekkivaid keskseid küsimusi on see, kas kuritegu põhineb esmasel soovil kogeda vägivaldset seksuaalvahekorda või on selle ajendiks kontrolli ja võimu vajadus.³⁶

Väga vähe on uuritud abielusisese vägistamise liike. Sellegipoolest on selle valdkonna uuringud jaganud seksuaalset väärkohtlemist kahte kategooriasse: mittefüüsiline sundimine seksuaalvahekorrale ja ohustatud või sunnitud seksuaalvahekord. Mittefüüsiline sundimine seksuaalvahekorrale hõlmab vägivallatseja sotsiaalse ja individuaalse surve kasutamist, et ohver annaks nõusoleku soovimatutele seksuaalsetele tegevustele. Ohustatud või sunnitud seksuaalvahekord hõlmab vägivallatseja poolt seksi saamiseks jõu kasutamist või ähvardamist.³⁷ Ühe tuntuima, motivatsiooniliselt aluselt lähtuva, klassikaliseks saanud vägistamise liigituse töötas välja A. Nicholas Groth. Ta liigitab vägistamised kolme tüüpi:

³³ Martin, E. K., Taft, C. T., Resick, P. A. 2007, p 332.

³⁴ Allaste, A.-A., Võõbus, V. 2008, lk 9-10.

³⁵ Martin, E. K., Taft, C. T., Resick, P. A. 2007, p 332.

³⁶ Jones, S. Criminology. United Kingdom 2013, p 364.

³⁷ Martin, E. K., Taft, C. T., Resick, P. A. 2007, p 334.

vihaväljendav, võimuväljendav ja sadistlik vägistamine.³⁸ Antud loetelusse lisavad H. Kase ja I. Pettai veel ühe vägistamise liigi, milleks on seksuaalse rahulduse vägistamine.³⁹ Ehkki mittefüüsilist sundimist seksuaalvahekorrale esineb sagedamini, keskendub suurem osa seksuaalset väärkohtlemist käsitlevatest uuringutest sunnitud seksuaalvahekorrale.⁴⁰

1.3.1. Mittefüüsiline sundimine seksuaalvahekorrale

Seksuaalne sund hõlmab mehe mittefüüsilise taktika kasutamist seksuaalse kontakti saamiseks eriarvamuses oleva naispartneriga. See taktika võib hõlmata pettuste, süü, valede lubaduste, pidevate argumentide ja ähvarduste kasutamist suhte katkestamiseks või ohvrite sõnaliste üleskutsete eiramiseks (ilma jõudu kasutamata). Seksuaalne sundimine võib hõlmata ka narkootikumide või alkoholi tahtlikku kasutamist, et vähendada ohvri keeldude või verbaalse vastupanu suhtes seksuaalsele edasijõudmisele (see tähendab kellegi joobesse saamine ilma, et ta oleks füüsiliselt võimeline vastupanu osutama).⁴¹

Mittefüüsilisele seksuaalvahekorrale sundimisel on kaks tüüpi – sotsiaalne ja individuaalne sundimine.

Sotsiaalne sund on jõustatud ühiskondlike sõnumitega, mis käsitlevad meeste ja naiste sobivaid seksirole abielus. Näiteks on abielusisese vägistamise üle elanud naised öelnud, et nad uskusid, et nende "sügav kohustus" on alluda seksuaalsuhetele, olenemata nende enda soovidest. Selliseid veendumusi võivad tugevdada religioossed, perekondlikud või muud kultuurinormid ning neid tugevdatakse veelgi, kui naised, kes üritavad arutada seksuaalset kallaletungi sõprade või teenusepakkujatega, lükatakse ümber, neid ei võeta tõsiselt, nad ei julge midagi ette võtta või neid endid süüdistatakse kallaletungis.⁴²

³⁸ Traat, U., Markina, A. Üldkriminoloogia II. Sisekaitseakadeemia 2005, lk 37-38. – https://digiriul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/332/%C4%86%20ldkriminoloogia_II.pdf?sequence=1&isAllowed=y (01.03.2020).

³⁹ Kase, H., Pettai, I. Naistearstile naistevastasest vägivallast. Tallinn 2006, lk 24. – <http://www.naisteabi.ee/failid/HelveKase.pdf> (01.03.2020).

⁴⁰ Martin, E. K., Taft, C. T., Resick, P. A. 2007, p 334.

⁴¹ DeGue, S., DiLillo, D. Understanding perpetrators of nonphysical sexual coercion: characteristics of those who cross the line. University of Nebraska – Lincoln 2004, p 673. – <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1125&context=psychfacpub> (01.03.2020).

⁴² Mahoney, P., Williams, L. M. Sexual Assault in Marriage: Prevalence, Consequences, and Treatment of Wife Rape. – Partner violence: A comprehensive review of 20 years of research 1998, p 13. – http://www.ncdsv.org/images/nfr_partnerviolence_a20-yearliteraturereviewandsynthesis.pdf (20.02.2020).

Individuaalne sundimine on iseloomustatav vaimse sundimise, või täpsemalt öeldes vaimse vägivallana. See hõlmab abikaasade ähvardusi, mis ei ole füüsilist laadi, nt ähvardused suhtest lahkuda või raha andmata jätmise. Oluline on mitte minimeerida selliste ohtude mõju. Paljud naised on abikaasast majanduslikult ja emotsionaalselt sõltuvad ning loodavad neile enda ja laste ülalpidamiseks.⁴³

1.3.2. Ohustatud või sunnitud seksuaalvahekord

Vägistamise liikide iseloomustamiseks on uuritud selle motiive, rünnakute iseloomu ja regulaarsust, vägivalla kasutamise viisi ja selle pikkust, ohvrit ja kurjategijat, nende füüsilist ja psüühilist seisundit ning varasemat kuritegevust.

Mehed panevad n.ö. vihavägistamise toime naiste suhtes vaenulikkuse, kättemaksu ja alanduse vormis. Seda tüüpi vägistamises kasutatakse n-ö väljendusrikast vägivalda, et põhjustada naistele valu ja vigastusi. Sadistlik vägistamine hõlmab vägivalda kui seksuaalse erutuse vahendit, mida saab eristada vihavägistamisest, kus seksuaalset vägivalda kasutatakse ohvrite alandamiseks ja kontrollimiseks.⁴⁴

Sadistlikus vägistamises on seksuaalsus ja agressiivsus sulandunud ühtsesse psühholoogilisse kogemusse, mida tuntakse sadismi nime all. Rünnet iseloomustab reeglina sümboolsus ja ritualistlikkus. Kuna viha komponendid on erotiseerunud, siis rünnet iseloomustab seksuaalne vägivald ja piinamine. Mõningatel juhtudel seaduserikkuja on indiviid, kes ei suudagi seksuaalset rahuldust saada kui ohver ei pane füüsiliselt vastu. Ta erutub vaid läbi agressiivsuse või vägivalla, saades rahuldust võttes naisi vägisi ja piinates neid.⁴⁵

Vihaväljendavas vägistamises on seksuaalsus muutunud alla surutud viha- ja raevutunnete väljendamise vahendiks. Rünnet iseloomustab füüsiline brutaalsus. Vägivallatseja kasutab kaugelt rohkem jõudu kui otseselt vajalik oleks. Ründaja ei taotle mitte niivõrd seksuaalset rahuldust, vaid otsib pigem võimalust teha haiget, karistada ja alandada oma ohvrit. Rünne vabastab seaduserikkuja oma allasurutud vihast ja pakub ajutist leevendust seesmisele möllule.⁴⁶

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Martin, E. K., Taft, C. T., Resick, P. A. 2007, p 333-334.

⁴⁵ Traat, U., Markina, A. 2005, lk 38.

⁴⁶ *Ibidem*, lk 37-38.

Vastupidiselt vihaväljendavale vägistamisele nõuab võimuväljendav vägistamine vaid nii palju jõudu, kui on vaja kuriteo toimepanemiseks. Finkelhori ja Yüllö uuringud näitasid, et neid vägistamisi panid toime tavaliselt haritud keskklassi mehed, kelle probleemid nende naistega olid seotud seksuaalhäiretega. Vägistamise eesmärk on näidata nii mehele endale kui ka tema naisele, et ta kontrollib olukorda.⁴⁷

Viimaseks vägistamise liigiks on seksuaalse rahulduse vägistamine. Selle motiiviks on eelkõige seksuaalse rahulduse saamine, rünnak on pigem ühekordne ja impulsiivne. Kurjategija on seksuaalselt erutatud ja talle on iseloomulik madal enesekontroll ning ta ei ole üldjuhul eelnevalt seksuaalkuritegude eest karistatud. Ta ei kasuta rohkem vägivalda kui hädavajalik, kui naine osutab eeldatust tugevamat vastupanu, ning vägivallaakt on tavaliselt lühiajaline. Ohvri kehal ei esine erilisi füüsilise vägivalla jälgi, kuid esineb tugev süü- ja häbitunne, ta peab ennast juhtunud süüdlaseks.⁴⁸

1.4. Seksuaalse väärkohtlemise riskifaktorid

Enamik abielusisese vägistamise uurijaid nõustub, et abieluvägistamine on vägivald; võimu kuritarvitamine, millega abikaasa üritab oma naise üle domineerida ja valitseda. Kui seni pole uurimuste käigus koondpilti abikaasa vägistajast leitud, kujutatakse neid mehi sageli armukadedatena, domineerivatena, kes tunnevad, et neil on õigus enda „omandiga“ seksida.⁴⁹

Seksuaalse vägivalla riski ja ohvriks langemist mõjutavad eelkõige järgmised tegurid: noorus, alkoholi või narkootikumide tarvitamine, vägistamise või seksuaalse kuritarvitamise eelnev kogemus, mitmed seksuaalpartnerid, seksuaalteenustes osalemine.⁵⁰

Vägivallaprobleemiga peret iseloomustavate teguritena tuuakse kõige rohkem välja pereliikme sõltuvusprobleemid, kriminaalne käitumine ja autoritaarne ning kontrolliv käitumine teiste pereliikmete suhtes. Vaesust, töötust ja paljulapselisust ei peetud üldjuhul perevägivalla riskiteguriks.⁵¹

⁴⁷ Jones, S. 2013, p 365.

⁴⁸ Kase, H., Pettai, I. 2006, lk 24.

⁴⁹ Bergen, R. K. Marital Rape: New Research and Directions. – VAWnet: National Online Resource Center on Violence Against Women 2006, p 4. – <http://www.ilcdvp.org/Documents/Marital%20Rape%20Revised.pdf> (22.02.2020).

⁵⁰ Круг, Э.Г., и др (ред). 2003, с 163-164.

⁵¹ Linno, M., Soo, K., Strömpl, J. Perevägivalla levikut soodustavad riskid ja perevägivalla ulatus praktikute hinnangutes. Justiitsministeerium, Tallinn 2011, lk 4. – <https://naistetugi.ee/wp->

Feministid peavad pornograafiat oluliseks elemendiks laiemas seksuaalse vägivalda süsteemis, nad näevad pornograafiat vägistamisele kalduva kultuuri väljendusena, kus naised nähakse kui objekte, mida mehed saavad kasutada. Scully ja Marolla näitasid, et paljud süüdimõistetud vägistajad eitavad oma kuritegu ja üritasid vägistamisi õigustada, väites, et nende ohver oli seda nautinud vaatamata relva kasutamisele ja raskete vigastuste tekitamisele või isegi surmale. Tegelikult väitsid paljud, et need olid tema fantaasiate realiseerimise tööriistadeks.⁵²

1.4.1. Kannatanuga seotud riskifaktorid

Töö autori arvates teguriteks, mis kõige rohkem soodustavad naise sattumist nii seksuaalse väärkohtlemise kui ka üldse perevägivalda ohvriks on alkoholi või narkootikumide tarvitamine ja lapsepõlves üle elatud vägivalda kogemus. Viimase all peetakse silmas nii isiklikku vägivallakogemust ohvrina kui ka lapsena nt vanematevahelise vägivalda pealtnägemist. Abikaasa või elukaaslase poolt naise seksuaalne väärkohtlemine kinnistab tema ohvri-rolli, mistõttu on tõsiseks probleemiks ohvri vägivallaringist väljumise keerukus.

Alkoholi või narkootikumide tarvitamise ja seksuaalse kuritarvitamise vahel olev seos väljendub eelkõige selles, et joove madaldab naiste võimet end kaitsta, kuna nad ei suuda ohumärke tõlgendada ja tõhusalt tegutseda.⁵³

Uuringute tulemused kinnitavad, et seksuaalse vägivalda kogemus lapse- või noorukieas mõjutab ohvriks saamise tõenäosust täiskasvanueas. Nt nähtub Ameerika Ühendriikide naistevastase vägivalda riikliku uuringu tulemustest, et naised, kes olid vägistatud enne 18-aastaseks saamist, langevad täiskasvanueas vägistamise ohvriks kaks korda suurema tõenäosusega võrreldes nendega, kes ei olnud lapsepõlves vägistatud (täiskasvanuna vägistamise ohvriks langemise protsent vastavalt 18,3 ja 8,7). Lapsepõlves kogetud seksuaalne väärkohtlemine võib täiskasvanuks saades põhjustada ka muid väärkohtlemise vorme ja probleeme. Näiteks Austraalias läbi viidud seksuaalse vägivalda pikaajaliste mõjude uuring näitas selget seost laste seksuaalse vägivalda ja vägistamise ning tulevaste seksuaal- ja vaimse tervise, koduvägivalda ja intiimsuhete probleemidega.⁵⁴

[content/uploads/2018/12/perevagivalda_levikut_soodustavad_riskid_ja_perevagivalda_ulatus_praktikute_hinnangu_utes_tartu_ulikool_justiitsministeerium_2011.pdf](#) (01.03.2020).

⁵² Renzetti, C. M., Kennedy, R. Violence against Women. United States of America 2005, p 17.

⁵³ Круг, Э.Г., и др (ред). 2003, с 164.

⁵⁴ *Ibidem*.

Kahtlemata mõjutab lapsepõlves üle-elatud vägivald negatiivselt naise tulevasi pere- ja intiimsuhteid, ent nagu eespool märgitud, on samavõrd taunitav lapsepõlves pealtnähtud vanematevaheline vägivald. Istanbuli konventsiooni preambuli käsitluse järgi on perevägivalda ohvriks ka lapsed, kes on perevägivalda pealt näinud.⁵⁵

Vanematevahelised jahedad või suisa vaenulikud suhted võivad avaldada mõju naise enda paarisuhte kvaliteedile. Eriti aga isa vägivaldne ja alistav käitumine ema suhtes võib õpetada naisele, et tema soole ongi kohane meestele kuuletuda ning meeste vägivald naiste suhtes on õigustatud naise eksimuse korral. Mõnikord võib juhtuda, et paarisuhtes vägivalda kogunud emad manitsevad tütreid oma mehe tahtmiste alluma ning mitte vastu vaidlema. Vägivallaohvri rolli kinnistab aga vägivalda kogemine erinevates paarisuhetes.⁵⁶

Autori hinnangul on perevägivalda põhilisteks tagajärgedeks ohvrile ja samaaegselt ohvrit iseloomustavateks tunnusteks:

- 1) korduva vägivalda kogemine, alandamine ja süüdistamine alandab oluliselt naise enesehinnangut ja minapilti. Naine võib tunda, et ta ei ole midagi väärt ega saa millegagi hakkama;
- 2) kadunud eneseusk ja alaväärsustunne alandavad naise teotahet, võimet toimunud vägivalda ja iseennast adekvaatselt hinnata ning olukorrale lahendust leida;
- 3) vägivald kutsub esile ohvris häbi- ja süütunde. Seda kinnitab veel partneri süüdistav käitumine. Süütunne paneb naist end tundma toimunud vägivallas vastutavana;
- 4) häbi ja süütunne vähendavad naise valmisolekut juhtunust väljapoole rääkida ning abi otsida;
- 5) partneri vägivaldne käitumine ning kontrolliv ja isoleeriv suhtlemisstiil võib muuta naise kinniseks, eemaletõmbunuks ja teiste inimestega (sh sõpradega, tuttavatega) suhtlemisel ettevaatlikuks või suisa vältivaks.⁵⁷

Nimetatud tegurid raskendavad ohvri väljumist vägivallaringist.

⁵⁵ Naistevastase vägivalda ja perevägivalda ennetamise ja tõkestamise Euroopa Nõukogu konventsioon. – RT II, 26.09.2017, 2.

⁵⁶ Linno, M., Soo, K., Strömpl, J. Juhendmaterjal perevägivalda vähendamiseks ja ennetamiseks. Justiitsministeerium, Tallinn 2011, lk 20. – http://ft.ee/admin/upload/files/perevagivalda_juhis_kovidele_veebi.pdf (14.01.2020).

⁵⁷ *Ibidem*.

Vägivaldse abikaasa või partneri juurest lahkumine on märgatavalt keerulisem, kui see vägivalda mittekoogenud inimesele võib tunduda. Seetõttu on vale heita ohvrile ette vägivaldsesse suhtesse jäämist. Ka ei taha või ei ole ohver alati valmis suhet (kohe) lõpetama. Tihti on nii, et ohvrid ei taha mitte suhte lõppu, vaid vägivalla lõppu. Järgnevalt on esitatud põhjuseid, mis võivad raskendada ohvril vägivalla puhul abi paluda, toimunust rääkida ja suhtest lahkuda.⁵⁸

- 1) madal enesehinnang ja kartus muutuste ees. Ohver ei usu, et suudab vägivallaringist välja pääseda ja/või ise hakkama saada;
- 2) vägivallatseja ähvardab tappa ennast, ohvrit või ka lapsi;
- 3) partner ähvardab lapsed pärast lahkuminekut ära võtta või neile muul moel haiget teha;
- 4) ohver võib karta, et teised inimesed ei usu vägivalla toimumist või hakkavad teda süüdistama;
- 5) piiratud materiaalsed võimalused iseseisvalt (koos lastega) toime tulla;
- 6) ohver võib uskuda, et partner muutub ja ei kasuta enam vägivalda;
- 7) piiratud teadmised abisaamise võimalustest või ei ole vajalikud teenused ohvrile kättesaadavad (nt varjupaik asub elu- ja töökohast liiga kaugel, ei ole piisavalt raha õigusalase abi saamiseks).⁵⁹

Märkimisväärne on, et kui Euroopa Liidus pöördus abi andva organisatsiooni poole oma kõige tõsisema füüsilise või seksuaalse vägivallajuhtumi tõttu keskmiselt iga viies naine, siis Eestis iga kümnes. Seksuaalvägivalla ohvritest on neid, kes abiandvate organisatsioonide poole ei pöördu, Eestis oluliselt enam kui Euroopa Liidus keskmiselt. Politsei või muude abi andvate organisatsioonide korral on vähese pöördumise põhjuseks lisaks häbile ja piinlikkusele ka teadmatus abiandjate olemasolust või vähene usk, et midagi nende heaks saab teha. Kõige sagedamini pöörduti tervishoiuasutusse ja politseisse. Ülejäänud organisatsioonidesse (sotsiaalabi, varjupaigad, ohvriabi, kirikuga seotud abiorganisatsioonid jm) pöördus vähem seksuaalvägivalla ohvritest.⁶⁰

⁵⁸ Antud takistavad tegurid on eriti iseloomulikud naistele, kuna need viitavad võimul ja kontrollil põhinevale vägivallale, mille alla kannatavad tavaliselt naised.

⁵⁹ Soo, K., Reitelmann, E., Laan, T. 2012, lk 56-57.

⁶⁰ Soo, K., jt. 2015, lk 23-24.

1.4.2. Kurjategijaga seotud riskifaktorid

Seksuaalset vägivalda võivad kasutada mehed igas vanuses, erinevates riikides ja kõikides kultuurilistes, etnilistes ja majanduslikes kihtides. Tegurid, mille tõttu mees muutub vägivaldseks või lausa vägistajaks oma intiimpartneri suhtes, on alkohol ja narkootikumid, lapsepõlves üle elatud või pealt nähtud vägivald mõjutab samamoodi negatiivselt mehi. Suurt rolli mängib ka kogukond, kus mehe roll ja huvid on tõstetud esiplaanile ning rõhutatakse meeste domineerimist ühiskonnas, naisi aga koheldakse meeste teenijatena.

On tõestatud, et alkoholil, aga ka mõnedel uimastitel, nt kokaiinil, on oluline roll teatud tüüpi seksuaalse vägivalda toimepanemises. Alkoholi psühhofarmakoloogiline toime on keeldude vähendamine, otsuste tegemise ja teabe tõlgendamise võime nõrgendamine. Mõned teadlased märkisid, et alkohol võib toimida kultuurilisena “puhkusena”, andes võimaluse antisotsiaalseks käitumiseks. Seega käituvad mehed joomise ajal sageli vägivaldselt, sest nad ei arva, et neid peetakse selle käitumise eest vastutavaks.⁶¹

Töö autor soovib siinkohal rõhutada, et alkohol ja narkootikumid ei ole mistahes vägivalda põhjuseks ja seda tõestavad ka mitmed uuringud, küll on need aga vägivalda soodustavateks teguriteks.

Kuigi uuringud ja politseistatistika näitavad, et perevägivalda toimub rohkem kodudes, kus pruugitakse alkoholi, võib alkoholi kui vägivalda riskiteguri seada siiski kahtluse alla. Alkoholitarbimine ning paarisuhtevägivald võivad olla kohati kattuvad ja koosinevad probleemid, kuid otseselt pole tõendeid, et üks põhjustaks teist. Uuringud on näidanud, et vägivalda tarvitanud isikud võivad olla vägivaldsed ka kainenena. Vägivaldse inimese suhtumine ning hoiakud partnerisse on ka alkoholi tarvitamata samasugused. Alkoholi tarvitamine on pigem vabandav tegur vägivalda kasutamisel. Joobest tingitud hägustunud teadvus ning alanenud enesekontroll võivad siiski kaudselt soodustada vägivalda, näiteks partneri sõnade või käitumise valesti interpreteerimise näol.⁶²

Uuringud on näidanud, et meestel, kes kogesid lapsepõlves seksuaalset väärkohtlemist, võib seksuaalne väärkohtlemine olla omandatud käitumismudelina. Vägistatud poiste uuringud näitavad, et üks viiest võib hiljem lapsi ahistada. Selline kogemus võib viia faktini, et mees

⁶¹ Круг, Э.Г., и др (ред). 2003, с 165-166.

⁶² Linno, M., Soo, K., Strömpl, J. 2011, lk 17.

õigustab pidevalt oma vägivaldset käitumist, eitab halva käitumise teket ning tal on seksuaalsusest vale ja ebatervislik ettekujutus. Lapsepõlves valitsev keskkond, mida iseloomustab füüsiline väärkohtlemine, emotsionaalse toe puudumine või elatusvõitlus, viib seksuaalse väärkohtlemiseni. Näiteks võib noormehe seksuaalselt agressiivne käitumine olla tingitud asjaolust, et ta oli tunnistajaks perevägivallale või tal oli emotsionaalselt võõrdunud ja hooletu isa. Tugevate patriarhaalsete alustega peredesse kasvatatud mehed sagedamini vägistavad või sunnivad naisi seksima ja samuti väärkohtlevad oma lähisuhtepartnereid, võrreldes meestega, kes on üles kasvanud egalitaarsemates peredes.⁶³

Kuigi mõnes uuringus on ilmnenud, et vaesemates peredes esineb rohkem vägivalda, ei ole vaesus ja töötus siiski otseselt vägivalda riskitegurid, vaid pigem lisa pingesallikad, mis eeldavad täiendavaid toimetulekuoskusi. Rahalistes raskustes pered kogevad rohkem stressoreid ja neil on vähem võimalusi, et lahendada materiaalseid kulutusi nõudvaid olukordi (nt lapsehoidmisega seotud probleemid). Eriti madalama haridustaseme ja vähese informeerituse korral võib neil inimestel nappida toimetulekustrateegiatest. Inimesed, kes suhtlevad vähe naabrite, tuttavate ja sugulastega või kellel ei olegi lähedasi inimesi väljaspool perekonda, on sagedamini oma muredega üksi ja neil on vähem võimalusi saada tuge, kui suurema sotsiaalse võrgustikuga inimestel.⁶⁴

Vägivaldse käitumise aluseks on vägivalda soosivad hoiakud ja väärtushinnangud. Vägivalda kasutavale inimesele on iseloomulik domineerimine, enda soovide ja vajaduste esikohale seadmine. Ta kujutab ette, et teised pereliikmed on „tema omad“ ning peavad täielikult temale alluma. Vägivallatsejad on enesekesksed, vähe empaatilised, armukadedad ning kalduvad ohvri kontrollimiseks ja oma võimu näitamiseks temaga manipuleerima. Vägivalda tarvitavale inimesele on tüüpiline vägivalda kasutamise eitamine, õigustamine, väljavabandamine ning tagajärgede vähendamine. Vägivallatseja on teadlik oma vägivaldsusest ja käitumise ebaõigsusest, kuid ta ei taha loobuda võimust ja kontrollist ning oma privileegidest, sest ta on sellega harjunud.⁶⁵

Veendumuste süsteem annab naistele äärmiselt vähe seaduslikke õigusi keelduda seksuaalsest ahistamisest. Nii välistavad paljud mehed lihtsalt võimaluse, et naine võib nende seksuaalse ahistamise tagasi lükata või et naisel on õigus otsustada, kas seksida või mitte. Paljudes

⁶³ Круг, Э.Г., и др (ред). 2003, с 166.

⁶⁴ Linno, M., Soo, K., Strömpl, J. 2011, lk 17.

⁶⁵ Soo, K., jt. Käsiraamat lasteaednikele. Vägivallatsejat iseloomustavad märgid. Hasartmängumaksu Nõukogu 2014. – <http://www.enu.ee/naistevastane-vagivald/index.php?keel=1&id=579> (02.03.2020).

kultuurides usuvad naised, nagu ka mehed, et abieluga kaasneb naiste kohustus olla seksuaalselt kättesaadav praktiliselt ilma piiranguteta, välja arvatud kultuurikeelud teatud perioodidel, näiteks pärast sünnitust või menstruatsiooni ajal.⁶⁶

Kokkuvõtvalt võib öelda, et vägivaldse mehe vajaduse kontrollida naist, kahtlustada, süüdistada või tunda armukadedust põhjustab tema ebakindlus ja sisemine ärevus. Tegelikult on ka vägivaldsetel meestel madal enesehinnang ja nad kogevad rollikonflikti, st et nad tajuvad end mitte vastavana ühiskonnas aktsepteeritud mehe ideaalile või õigemini nende enda ettekujutusele sellest. Mehed, kes pooldavad patriarhaalset lähenemist pereelus ja järgivad traditsioonilisi maskuliinsuse norme, võivad kogeda enam võimu puudumist ja ebakindlust „tõeliseks meheks“ olemise pärast võrreldes nende meestega, kes konventsionaalseid norme ei poolda. Oma hirmu/ebakindluse kompenseerimiseks püüavad nad eriti rõhutada patriarhaalsele ideoloogiale omaseid elemente (nt olla domineeriv, kehtestav, naisi kontrolliv ja allutav). Vägivald naise suhtes on samuti üks käepäraseid viise enda võimu näitamiseks ning hirmu ja ebakindluse varjamiseks.⁶⁷

1.5. Seksuaalse väärkohtlemise tagajärjed

Eestis on seksuaalvägivalla mõju tervisele uuritud vaid üksikutes uuringutes, ent nende tulemused on kõnekad. Eriti mõjutab tervist see, kui seksuaalvägivalla ohvriks on langetud nii lapse- kui täiskasvanueas. 2010. aastal rasedate naiste seas läbi viidud BIDENS uuringust selgus, et Eestis elavate rasedate naiste seas, kes olid kogenud seksuaalvägivaldada kas lapsena, täiskasvanuna või nii lapse kui ka täiskasvanuna, oli statistiliselt oluliselt rohkem neid, kes küsitlusele eelneva 12 kuu jooksul olid tundnud sellisel määral ängistust, et see põhjustas neile probleeme igapäevaeluga toimetulekul.⁶⁸

Naistevastase vägivalla tagajärjed on palju laiemad kui mõju naisohvritele – lisaks neile võivad kannatada ka nende perekonnad ja sõbrad. Lähisuhtevägivalla puhul on üha rohkem tõendeid vägivalla negatiivse mõju kohta nende perekondade lastele. Ühiskond kannatab majanduslikult nii ressursside kasutamise kui ka hirmu ja vigastuste tõttu põhjustatud tootlikkuse languse

⁶⁶ Круг, Э.Г., и др (ред). 2003, с 168.

⁶⁷ Kriminaalpoliitika koduleht. Pervägivalla riskitegurid. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/pervagivald/pervagivalla-riskitegurid> (02.03.2020).

⁶⁸ Soo, K., jt. 2015, lk 21.

pärast. Sekkumiste kavandamisel ja rakendamisel on vaja mõista vägivalla tagajärgi, et nende tagajärgedega toime tulla.⁶⁹

Seksuaalse väärkohtlemise tagajärjed tervisele on arvukad ja mitmekesised ning on nii lühiajalise kui ka pikaajalise füüsilise ja psühholoogilise mõjuga. Kõige probleemsem on see, et vägivallal võib olla hävitav pikaajaline psühholoogiline mõju, mis mõjutab ja radikaalselt muudab kogu inimese elu.

Seksuaalne väärkohtlemine, ka paarisuhtes, võib naisele põhjustada hulgaliselt negatiivseid seksuaalse ja reproduktiivtervisega seotud tagajärgi, mis hõlmavad endas soovimatut rasedust, aborti ja ohtlikku aborti, sugulisel teel levivaid haigusi, sealhulgas HIVi, vaagna põletikulisi haigusi, kuseteede infektsioone ja seksuaalfunktsiooni häireid.

Vägivalla ohvritel on mitteohvritega võrreldes oluliselt kehvem tervislik seisund: 72% nendest omab mõnda pikaajalist tervisehäiret, mitteohvritest (kuigi nad on keskmiselt vanemad), on pikaajaline tervisehäire 61%-l. Võrreldes mitteohvritega kannatavad ohvrid sagedamini nägemishäirete, günekoloogiliste haiguste, kõhupiirkonna vaevuste ja selja- ning kaelavaevuste all. Lisaks eespooltoodud tervisehäiretele kannatavad ohvrid sagedamini stressi, närvilisuse, depressiooni jms all.⁷⁰

1.5.1. Füüsiline tervis

Vägistamisega kaasneb üldreeglina trauma. Trauma mõju ei piirdu üksnes järgnevate päevade ja nädalatega, vaid võib oma kestvuses jääda ohvrit saatma kuudeks ja aastateks, kui mitte kogu eluks. Vägistamise pikaajaline mõju võib avalduda ka murtud luude, rebendite ja elundi vigastusena, või günekoloogiliste ja menstruaalfunktsioonide traumadena, sh viljatuks jäämisena.⁷¹

Vägivalla vahetud füüsilised vigastused on haavad, verevalumid, luumurrud, nihestused, põrutused, murdunud hambad, siseorganite vigastused vms; valud, raskused liikumisel;

⁶⁹ Crowell, N. A., Burgess, A. W. Understanding Violence Against Women. Washington 1996, p 73-74. – <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/Digitization/162272NCJRS.pdf> (25.01.2020).

⁷⁰ Pettai, I., Proos, I. Vägivald ja naiste tervis. Sotsioloogilise uuringu materjalid. Eesti avatud ühiskonna instituut, Tallinn 2003, lk 8. – https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/vagivald_ja_naiste_tervis_1_.pdf (03.03.2020).

⁷¹ Traat, U., Markina, A. 2005, lk 41.

kuulmise, nägemise langus, kadumine; pikema aja jooksul välja kujunenud terviseprobleemid ja sagedased haigushood (kõrge vererõhk, sagedased pea-, kõhu- ja seljavalud, kroonilised, progresseeruvad haigused).⁷²

Seksuaalse väärkohtlemise otsene mõju füüsilisele tervisele on vägistamise ajal kasutatud füüsilise vägivalla tagajärg. Stermac, Du Mont ja Dunn leidsid seksuaalse kuritarvitamise keskusest abi otsinud 1162 naise valimis, et abikaasade ja poiss-sõprade vägistamisohvrid kogesid rünnaku ajal raskemat vägivalda kui naised, kes olid vägistatud tundmatu isiku poolt.⁷³ Sama tõestavad ka Bachman ja Saltzman, kes väidavad, et naine saab tõenäolisemalt vigastada, kui teda väärkohtleb temaga lähisuhtes olev inimene, mitte võõras isik.⁷⁴

Autori arvates, seda saab selgitada asjaoluga, et vägistamine on jõu, võimu ja domineerimise näitamine läbi ohvri alandamise. Perekonnasisene vägistamine on isiklikum kuritegu, abikaasa elab ennast välja oma naise peal oma ebaõnnestumiste ja realiseerimatuse tõttu, samuti mees võib naist karistada tema n-õ eksimuste ja vigade eest. Kõik see võib põhjustada julmuse ja füüsilise vägivalla kontrollimatut rünnakut. Võõras kasutab sageli ainult nii palju jõudu, kui on vaja ohvri tahte murdmiseks ja endale alistamiseks, välja arvatud muidugi sadistid, kellele valu ja piinamine pakuvad naudingut. Samuti on oluline märkida, et võõra isiku poolt toime pandud vägistamine on suurema tõenäosusega ühekordne konkreetse naise suhtes. Peresisene vägistamine aga kordub naise elus regulaarselt, kui ta ei pääse välja vägivallaringist. Seetõttu pole vanadel vigastustel aega paraneda, kui naisele on juba tekitatud uusi, samuti naised kas üldse ei otsi abi või teevad seda väga harva, mis toob kaasa ka tõsisemaid tagajärgi naise tervisele.

Coker, Sanderson, Fadden ja Pirisi viisid läbi eelanalüüsi 1152 naise seas vanuses 18-65, kes olid lähisuhtes ja pöördusid arsti poole. See uuring näitas, et naistel, kes on lähisuhtes kogunud füüsilist ja seksuaalset vägivalda oli suurem risk emakakaelavähi ja emakakaela düsplaasia tekkeks kui naistel, kes kogesid ainult füüsilist väärkohtlemist, ainult psühholoogilist väärkohtlemist või kui vägivalda üldse ei olnud. On tõestatud, et lähisuhtes seksuaalse vägivalla sageduse ja kestuse suurenemine on seotud emakakaelavähiga. Selles uuringus seostati sugulisel teel levivaid haigusi ka lähisuhtes seksuaalse ja füüsilise väärkohtlemisega.⁷⁵

⁷² Soo, K., Reitelmann, E., Laan, T. 2012, lk 55.

⁷³ Martin, E. K., Taft, C. T., Resick, P. A. 2007, p 342.

⁷⁴ Crowell, N. A., Burgess, A. W. 1996, p 77-78.

⁷⁵ Martin, E. K., Taft, C. T., Resick, P. A. 2007, p 342.

Lisaks füüsilisele mõjule naiste tervisele, esineb ka mõju tema reproduktiivtervisele ja see on soovimatu rasedus (naise rasedamine võib olla vägivallatseja teadlik soov, et tugevdada naise seotust endaga); raseduse katkemine; alanenud huvi seksuaalelu vastu; vigastused suguelundite, päraku, rindade piirkonnas; valud kõhu või vaagna piirkonnas, raskused käimisel ja istumisel ning liigsöömine.⁷⁶

Vägivaldsetes suhetes naised puutuvad tihti kokku mehe domineeriva ja alandava käitumisega, mille tõttu võib olla raskendatud kondoomide või muude rasedumisvastaste vahendite kasutamine ja isegi nende kasutamise võimaluse arutamine. Selle tagajärjel suureneb soovimatu raseduse oht, mis omakorda võib sundida naist teha aborti, mis võib negatiivselt mõjutada tema tervist või mõnedes piirkondades selle ebaprofessionaalsuse tõttu seada ohtu naise elu.

Tüdrukud ja naised, kes raseduvad sunnitud seksuaalvahekorra tagajärjel, lõpetavad sageli raseduse, olenemata sellest, kas ohutu abort on olemas või mitte. Näiteks leidis Maailma Terviseorganisatsioon mitme riigi uuringus, et peaaegu kõigis olukordades teatasid naised, kes olid kogenud lähisuhtepartneri poolt füüsilist või seksuaalset vägivalda, märkimisväärselt kõrgemast raseduse katkestamise määrast, võrreldes teiste naistega.⁷⁷

Tõendid seostavad füüsilist ja seksuaalset vägivalda raseduse ajal paljude komplikatsioonidega, sh ema vähese kaalutõusuga, raseduse katkemise ja surnult sündimisega ning madala sünnikaaluga imikutel. Näiteks selgus Nicaraguas tehtud uuringust, et peaaegu neljandik madala sünnikaaluga imikute emadest oli raseduse ajal kogenud füüsilist lähisuhtevägivalda, võrreldes 5%-l emadest, kellel seda ei olnud.⁷⁸

Naistevastase vägivalla raseduse ajal sageli tähelepanuta jäetud tagajärg on ema surm. Nt Bangladeshis, Indias ja USA-s on arvukalt juhtumeid, kus rase naine on lähisuhtevägivalla tulemusena surnud. Nii selgus India maapiirkonna 400 külas tehtud uuringust, et 16% naiste raseduse ajal surmadest olid põhjustatud partneri vägivallast. Suurbritannias juhtub enam kui 14% emade surmajuhtumitest naistel, kes on tervishoiutöötajale öelnud, et nad on vägivaldses suhtes.⁷⁹

⁷⁶ Soo, K., Reitelmann, E., Laan, T. 2012, lk 55.

⁷⁷ World Health Organization & Pan American Health Organization. Understanding and addressing violence against women: health consequences. WHO 2012, p 4. – https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77431/WHO_RHR_12.43_eng.pdf?sequence=1 (14.01.2020).

⁷⁸ *Ibidem*, p 4-5.

⁷⁹ *Ibidem*.

Leiti, et günekoloogilised tüsistused on seotud vägivaldse seksiga. Nende hulgas on tupeverejooks või infektsioonid, fibroomid, vähenenud seksuaalsoov, suguelundite ärritus, valu vahekorra ajal, krooniline vaagna valu ja kuseteede põletik. Naistel, kes kogevad lähisuhtepartnerite poolt nii füüsilist kui ka seksuaalset väärkohtlemist, on suurem oht saada terviseprobleeme üldiselt kui neil, kes on kogenud ainult füüsilist väärkohtlemist.⁸⁰ Tegelikult lisandub ka vaimne komponent – alandatus, piinlikkus, mis võivad viia depressiooni tekkimisele. Depressioon on aga haigus, mis võib viia koguni suitsiidini.

Vägistamise puhul lisaks kõigile teistele käsitletavatele negatiivsetele tagajärgedele lisandub oht nakatuda HIV-i ja teistesse sugulisel teel levivatesse haigustesse. Varjupaikade naiste uuring näitas, et neil, kes lähisuhtes kogesid nii füüsilist kui ka seksuaalset väärkohtlemist, oli oluliselt suurem tõenäosus sugulisel teel levivate haiguste tekkeks.⁸¹ Miks? Sellele leidub vastus järgmises lõigus.

Lähisuhtevägivald takistab naisi loobumast seksuaalvahekorra või kondoomi kasutamisest, sunnitud seksuaalvahekord võib tupe rebestada, suurendades HIV leviku riski ja hirm vägivalla ees võib takistada naistel otsimast HIVi testimist, nõustamist või teenuseid, sealhulgas teenuseid, mis takistavad HIVi levikut imikutele.⁸²

Samuti ei tohi märkimata jätta, et vägistajad (kelledest mõned võivad olla teadlikud oma erinevatest suguhaigustest) ei hooli antud juhul naise tervisest või nakatavad ta koguni meelega.

1.5.2. Vaimne tervis

Naise reaktsioon traumaatilisele seksuaalsele väärkohtlemisele võib olla väga erinev. Ohvril võib esineda depressiooni, traumajärgset stressihäiret, ärevust, uneraskusi, somaatilisi kaebusi, suitsidaalset käitumist, paanikahäiret ja vägistamistrauma sündroomi.

Ka noorte hulgas läbiviidud uuringutest selgub, et seksuaalvägivalla ohvrid kogevad märgatavalt sagedamini erinevaid negatiivseid tundeid. Vägivallakogemusest uuringus teatanud neidude seas on vägivalda mittekoogenutega võrreldes oluliselt rohkem neid, kes

⁸⁰ Круг, Э.Г., и др (ред). 2003, с 169.

⁸¹ *Ibidem.*

⁸² World Health Organization & Pan American Health Organization. Health consequences. 2012, p 4.

väitsid, et nad olid küsitlusele eelnenud nädala jooksul õnnetud, masendunud ja muretsesid palju. Samuti tundsid nad rohkem end tõrjutuna ja abitust tuleviku suhtes.⁸³

Vägistamisjärgse traumaga väga sageli kaasnevateks ilminguteks on (õudus-)unenäod, mis jaotuvad oma olemuselt kolme üldisemasse: vägistamisjuhtumi läbielamine ja sellest tuleneva abituse kogemine, sümboolsed unenäod, mis on seotud kuriteojuhtumi teatud aspekti või aspektidega, kontrolli omamise unenäod, kus ohver omab võimu vägistamissituatsiooni või vägistaja üle.⁸⁴

Naistel, kes teatavad sundimisest seksuaalvahekorrale, on depressiooni ja posttraumaatilise stressi oht palju suurem kui naistel, kellel sellist kogemust pole. Pärast vägistamist saadud traumajärgne stress on tõenäolisem, kui vägistamise ajal on tekitatud füüsilisi traumasid ning lisaks on naine juba kannatanud depressiooni või alkoholi kuritarvitamise all. Prantsusmaal läbiviidud noorukite uuring leidis ka seose vägistamise ja unehäirete, depressiivsete sümptomite, somaatiliste kaebuste, suitsetamise ja käitumisprobleemide (nt agressiivne käitumine, vargused ja koolist puudumine) vahel. Vägistamisnõustamise puudumisel püsivad negatiivsed psühholoogilised tagajärjed vähemalt aasta pärast vigastust, samal ajal kui füüsilise tervise probleemid kipuvad sel perioodil vaibuma. Kuid isegi pärast konsulteerimist säilivad kuni 50%-l naistest stressi sümptomid.⁸⁵

Depressioon on perekonnasisese vägistamise üks enim uuritud psühholoogilisi tagajärgi. 159 naisest koosneva valimi põhjal, keda väärkohtles lähisuhtepartner, leidsid Campbell ja Soeken, et depressioon oli seotud seksuaalse rünnaku sagedusega, sealhulgas lähisuhtepartneri seksuaalse kuritarvitamise, vägistamise ja laste seksuaalse kuritarvitamisega.⁸⁶

Naised, keda lähisuhtes seksuaalselt ja füüsiliselt väärkoheldi, teatasid madalamast heaolu, toimetuleku, kontrolli ja enesetõhususe tasemest kui naised, keda vägivaldne partner oli ainult füüsiliselt väärkohelnud. Veel üks uuring, milles osales 356 naist koduvägivalla riiklikus uuringus, leidis, et perekonnasisene vägistamine oli märkimisväärselt seotud suurenenud hirmuga.⁸⁷ Vägivald põhjustab naises hirmutunde, mis vägivalla kordudes muutub süstemaatiliseks. See tähendab, et naine võib tunda hirmu ka siis, kui partner ei ole otseselt

⁸³ Soo, K., jt. 2015, lk 22.

⁸⁴ Traat, U., Markina, A. 2005, lk 41.

⁸⁵ Круг, Э.Г., и др (ред). 2003, с 169.

⁸⁶ Martin, E. K., Taft, C. T., Resick, P. A. 2007, p 341.

⁸⁷ *Ibidem*.

vägivaldne või on kodust ära. Pika vägivaldse kooselu jooksul on naine õppinud tähele panema märke, mis viitavad partneri muutumisele vägivaldseks. Nendeks võivad olla näiteks uste paugutamine, alkoholihoobes koju tulemine. Nende märkide nägemine on naisele ohusignaaliks peatsest (füüsilisest) rünnakust, põhjustades hirmu või isegi paanikahoo.⁸⁸

Teadusuuringutes on uuritud ka vägistamist abielus kui riski sooritada enesetappu või langeda tapmise ohvriks. Shields ja Hanneke leidsid, et naised, kes sageli kogesid vägistamist abielus, olid suurema tõenäosusega sooritanud enesetapukatseid. McFarlane, Malecha, Gist jt leidsid, et seksuaalset väärkohtlemist lähisuhtes kogenud naised teatasid enesetapu proovimisest viis korda sagedamini kui naised, kes olid kogenud ainult lähisuhtevägivalda.⁸⁹

Vägivalla, eriti korduva vägivalla tagajärjeks võib olla probleemse ja ennasthävitava käitumisviisi ilmumine. Lootusetuna näiv olukord ning vägivallast tingitud madal enesehinnang, ärevus ja abitus viivad ohvri soovini reaalsusest põgeneda, mistõttu võib ta hakata ennast kahjustavalt käituma ja tarvitama narkootilisi aineid.⁹⁰

Partneri vägivalla ohvriks sattunud naistel ilmnevad mitmesugused pikaajalised psühholoogilised tagajärjed tõenäolisemalt kui mittepartnerist isiku toime pandud vägivalla ohvritel. See fakt võib kajastada nii reaktsiooni partneri toime pandud kõige raskemale vägivallajuhtumile, mille kohta küsiti, kui ka asjaolu, et partneri vägivald tähendab tõenäoliselt mitut vägivallajuhtumit pika aja jooksul.⁹¹

Peresisesse vägistamise üle elanud kirjeldavad nii usalduse kui ka keha sügavat isiklikku rikkumist: „Kui võõras seda teeb, ei tunne ta mind, ma ei tunne teda. Ta ei tee seda mulle kui inimesele, isiklikult. Abikaasaga muutub see isiklikuks. Ütlete, et see mees tunneb mind. Ta teab mu tundeid. Ta tunneb mind lähemalt ja siis teeb seda mulle – see on nii isiklik väärkohtlemine“; „Ma mõtlen, et võite selle eraldada võõra isiku poolt vägistamisena – te olite vales kohas. Saate hakkama teisiti. Kuid siin olete oma mehega kodus ja te ei oota seda. Olin pidevas terroris (alates sellest ajast) isegi siis, kui ta seda ei teinud.“⁹²

⁸⁸ Soo, K., Reitelmann, E., Laan, T. 2012, lk 55-56.

⁸⁹ Martin, E. K., Taft, C. T., Resick, P. A. 2007, p 342.

⁹⁰ Soo, K., Reitelmann, E., Laan, T. 2012, lk 56.

⁹¹ Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet. Naistevastane vägivald: Euroopa Liitu hõlmav uuring. Tulemuste kokkuvõte. Luxembourg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 2014, lk 23. – https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-yaw-survey-at-a-glance-oct14_et.pdf (24.12.2019).

⁹² Mahoney, P., Williams, L. M. 1998, p 3.

Paljud peresisese vägistamise ohvrid saavad ka raskeid füüsilisi vigastusi ja kannatavad kogu oma abielu jooksul mitmeid vägistamisi. Nagu Finkelhor ja Yllö märgivad, elab võõra isiku poolt vägistatud naine mälestusega jubedast rünnakust; naine, keda vägistab tema abikaasa, elab koos vägistajaga.⁹³

Seksuaalse väärkohtlemise ohvrid kogevad sageli posttraumaatilise stressihäire (ingl. k *post-traumatic stress disorder*) sümptomeid.

Õudusunenäod, mälestused, sündmuste meeldetuletuste vältimine, hüperaktiivsus. Need on posttraumaatilise stressi sündroomi üks peamisi sümptomeid – psühholoogiline häire, mida on pikka aega seostatud sõja traumaatilise kogemusega – viimati seostatakse vägistamise ja koduvägivallaga. Varjupaikadest või muudest asutustest teenuseid saanud perevägivalla üleelanuid uurinud Daniel Saunders leidis, et 60% ellujäänutest vastas traumajärgse stressisündroomi diagnoosimise kriteeriumidele.⁹⁴

Stressihäire esineb sagedamini inimestel, keda ähvardati relva ja/või äärmise füüsilise jõuga ja samuti kehavigastuste tekitamise korral. Sümptomid võivad avalduda sissetungi ja vältimisena. Sissetung hõlmab kogemuse taaselustamist ja sisaldab mälestusi, õudusunenägusid, korduvaid obsessiivseid mõtteid, mis jäävad meelde. Vältimise sümptomiteks on tuimus, vabatahtlik eraldamine perekonnast, sõpradest ja eakaaslastest, juhtumi mõtisklus, tähelepanu kõrvalejuhtimine, suurenenud uimastite või alkoholi tarvitamine, osalemine riskantses käitumises, kohtade, tegevuste või inimeste vältimine, mis meenutavad neile rünnakut.⁹⁵

Paljud seksuaalse kuritarvitamise ohvrid kannatavad vägistamistrauma sündroomi (ingl. k *rape trauma syndrome*) all. Seda määratletakse kui "... stressi reageerimise mustrit ... inimesel, kellel on seksuaalse vägivalla kogemus". Sündroom võib avalduda somaatilistes, kognitiivsetes, psühholoogilistes ja/või käitumuslikes sümptomites.⁹⁶

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ Johnson, M. P. A typology of domestic violence: intimate terrorism, violent resistance, and situational couple violence. University Press of New England 2008, p 42.

⁹⁵ World Health Organization. Guidelines for medico-legal care for victims of sexual violence. WHO 2003, p 15-16. – <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42788/924154628X.pdf?sequence=1> (22.01.2020).

⁹⁶ *Ibidem*, p 14-15.

Arstiteadlased eristavad vägistamistrauma sündroomis kolm faasi:

- 1) algfaas – lühikest aega kestev faas, mille ohver elab läbi vahetult pärast vägistamist. See faas võib kesta mõnest päevast paari nädalani. Selle aja jooksul võib ohver olla hüsteeriline või vastupidi – ülirahulik, puhkeda siis äkitselt nutma, tunda raskusi keskendumisel argielu toimingutele, olla kinnine;
- 2) kohanemisfaas – seda iseloomustab abitustunne, depressioon, tujukus, hirmuunenäod, vägistamise eitamine, kuriteopaiga vältimine ning kartus suhelda meestega;
- 3) lahenduste faas – ohver on üle saamas traumast, ei ela nii intensiivselt tundeid üle. Ohver mõistab, et tuleb edasi elada. Vägistamisest ülesaamine võib võtta väga kaua aega. Mõne uuringu põhjal on veel aasta pärast vägistamist depressioonis ligikaudu 50% ohvritest, veel kuus aastat pärast vägistamist on umbes 30%-l ohvritest seksuaalprobleemid.⁹⁷

1.6. Seksuaalse väärkohtlemisega seotud hoiakud Eestis

Vägivallamüüdid on ühiskonnas laialdaselt levinud väärad arusaamad vägivalla toimumisest peres. Vägivallamüüdid süüdistavad ohvrit ja vähendavad vägivallatseja vastutust juhtunu ees. Perevägivalla vähendamiseks ja ohvrite aitamiseks on oluline tunda vägivallamüüte ja need ümber lükata. Müütide järgi on ohver ise süüdi vägivallas, kuna ta käitub „valesti“ ja väärrib seetõttu „karistamist“. Ükskõik kuidas ohver käitub, ei õigusta see vägivalla kasutamist tema suhtes. Müütide järgi on vägivald pere siseasi, kuhu ei ole õigust kellelgi väljastpoolt sekkuda. Nende uskumuste kohaselt toimub vägivald ainult vaeste ja alkoholi sageli tarvitavate inimeste kodus. Tegelikult võib toimuda vägivald igasugustes peredes, nii vaesemates kui ka jõukamates ning inimene võib olla vägivaldne ka kaine peaga.⁹⁸

Inimeste isiklikud hoiakud seksuaalvägivalla suhtes mõjutavad seda, kuidas seksuaalvägivalda mõistetakse, sellele reageeritakse ja seksuaalvägivalla ohvritesse suhtutakse. Kui müüte ei vaidlustata, siis seksuaalvägivalda toetatakse ja õigustatakse ning kurjategijatele andestatakse. Kuriteod ei jõua avalikkuse ette ning vägivallatsejad ei vastuta oma teo tagajärgede eest. Ohvrid, kartes taasohvristamist, ei otsi abi ega avalda, mis nendega on juhtunud. Kuna seksuaalvägivald on ühiskonnas siiani tabuteema, siis ringleb selle kohta rohkelt müüte.⁹⁹

⁹⁷ Traat, U., Markina, A. 2005, lk 41.

⁹⁸ Soo, K., Reitelmann, E., Laan, T. 2012, lk 64.

⁹⁹ Laanpere, M., Part, K. Seksuaalvägivalla ohvrite abistamise juhend meedikutele. Eesti Seksuaaltervise Liit, Tartu 2016, lk 7. – https://www.ens.ee/Ravijuhendid/sv_ohvrite_abistamise_juhend_eesti_demo.pdf (01.03.2020).

Eesti Seksuaaltervise Liidu poolt 2014. aastal läbi viidud uuringus küsiti, mida peetakse seksuaalvägivallaks. Selgus, et suhtumine seksuaalvägivalda paarisuhtes erineb oluliselt suhtumisest seksuaalvägivalda üldiselt; paarisuhtes on vägivald märksa enam aktsepteeritud. Samuti leiti, et kontaktset mittesoovitud seksuaaltegevust (seksuaalvahekorda sundimist või selle üritamist või suguelundite mittesoovitud puudutamist) peab suurem enamus vastajatest vägivallaks, kuid tegevusi, kus puudub vahetu seksuaalkontakt (nt rasestumisvastaste vahendite keelamine, seksuaalne ahistamine ja vastu tahtmist suudlemine) paljud seksuaalvägivallaks ei pea.¹⁰⁰

TNS Emori poolt 2014. aastal läbi viidud elanikkonna uuringus selgus, et kahetsusväärset on Eesti inimeste seas levinud vägivallaohvrit süüdistav hoiak. Ligi pooled (47%) elanikest peavad naissoost seksuaalvägivalla ohvrit juhtunud vastutavaks. Meeste (14%) hulgas on naistega (9%) võrreldes enam neid, kes usuvad kindlalt, et naiste riietus põhjustab vägistamise ohvriks langemist. Eestlased nõustuvad vähem kui muu rahvuse esindajad, et naised põhjustavad oma riietusega seksuaalvägivalda.¹⁰¹

Eesti juristkonna seas läbiviidud perevägivalla uuringu ekspertküsitluste tulemustest nähtub, et enamik vastajatest süüdistab toimunud vägivallas ka ohvrit ennast ja näeb põhjuseid ohvri käitumises. Kõige enam toetati uuringus arusaama mõtlematult käituvatest naistest, kes hääletavad juhusliku auto peale, joovad endid purju, lähevad kaasa võõraste meestega ja kes otsekui enda hoolimatuse ja rumalusega vägivalla välja kutsuvad. Seda seisukohta toetas valdav osa, 67-71% vastajatest. Teine üsnagi levinud naise süüdistav arusaam on, et naine näägutab mehe kallal seni, kuni viimasel ütleb närv üles ja ta naisele kallale läheb. Neid seisukohti toetas 58% juristidest ja 75% politseiuurijatest. Kolmas hoiak, naiste väljakutsuv käitumine ja riietus, kogus märksa vähem toetajaid, vaid 28% juristidest ja 42% politseiuurijatest olid sellega nõus.¹⁰²

¹⁰⁰ Soo, K., jt. 2015, lk 24-25.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² Pettai, I. Perevägivald Eestis juristi pilgu läbi. Lühikokkuvõte ekspertküsitluste tulemustest. Tallinn: Eesti Avatud Ühiskonna Instituut 2015, lk 7. – https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Norra_toetused/Koduse_ja_soopohise_vagivalda_vahendamise_programm/tulemused-juristide_kusitus_draft.pdf (01.03.2020).

2. SEKSUAALSE VÄÄRKOHTLEMISE UURINGUD, STATISTIKA JA SEADUSANDLUS

2.1. Seksuaalse väärkohtlemise kohta tehtud uuringud ja statistika

Esimene lähisuhtevägivallale keskendunud uuring¹⁰³ viidi Eestis läbi 2001. aastal. Uuring hõlmas nii elanikkonna küsitlust kui ka kvalitatiivseid intervjuusid vägivallaga kokkupuutunud inimeste ning ekspertidega. Kvantitatiivne uuring näitas, et iga viies naine oli uuringule eelnenud aasta jooksul kannatanud füüsilise, vaimse või seksuaalse vägivalla all. Seni oli Eestis puudunud adekvaatne statistika perevägivalla leviku kohta, kuna politseistatistika liigitas perevägivallajuhtumid isikuvastaste kuritegude hulka, registreerimata neid eraldiseisva kuriteoliigina.¹⁰⁴

Lääne Politseiprefektuur koostöös Eesti Avatud Ühiskonna Instituudi ja Eesti Sotsiaalprogrammide Keskusega töötas välja uudse perevägivalla alase infokogumise süsteemi, mis käivitati kevadel 2004. Selle tähtsaima osa moodustab vägivallaleht, mille abil infokogumine erineb oluliselt varasematest infokogumismoodustest. Töö on Lääne Politseiprefektuuri tööpiirkonnas toimunud 754 perevägivalla juhtumi analüüs. Töös väljatoodud trendid on analoogilised nii Eestis kui ka teistes riikides läbiviidud perevägivalla ohvriuuringu tulemustega. Näiteks vägivalla ohvrite sooline vahekord on nii uuringutes kui ka politseistatistikas analoogne: 9:1 ehk 9 naisohvrit 1 meessoost perevägivalla ohvri kohta. Lääne Politseiprefektuuri uudne lähenemine perevägivalla juhtumitele ning nende kogemus statistika võimaluste avardamise osas, annab olulist informatsiooni kogu Eesti politsei jaoks.¹⁰⁵

Eestis aastal 2006 avaldati uuringu „Sünnitaja käitumine ja koduvägivald Eestis“¹⁰⁶ tulemused. Maailmas läbiviidud uurimuste järgi algab või intensiivistub koduvägivald tihti just naise raseduse ajal. Paraku on nii, et rasedus ei kaitse naist vägivalla eest, pigem võib seda soodustada.¹⁰⁷

¹⁰³ Pettai, I., Proos, I. Naistevastane vägivald Eestis. Üle-eestiline sotsioloogiline uuring. Tallinn 2001.

¹⁰⁴ Allaste, A.-A., Võõbus, V. 2008, lk 14.

¹⁰⁵ Kase, H., Pettai, I. Perevägivald Lääne-Eestis 2004-2005. Politseistatistika analüüs. Eesti Avatud Ühiskonna Instituut, Tallinn 2005, lk 2-3. – https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Sooline_vordoiguslikkus/Perevagivald/perevagivald_laeaene-eestis_2004-2005.pdf (31.03.2020).

¹⁰⁶ Kase, H., Pettai, I. Sünnitaja käitumine ja koduvägivald Eestis. Eesti Avatud Ühiskonna Instituut, Tallinn 2006. – <https://enut.ee/files/S%c3%bcnnitaja-k%c3%a4itumine-ja-koduv%c3%a4givald-Eestis.pdf> (31.03.2020).

¹⁰⁷ *Ibidem*, lk 3.

Eestis läbi viidud uuring näitas, et iga viies naine, kellel on olnud rohkem kui üks kooselu ja vähemalt teine rasedus, on kogenud raseduse ajal partneripoolset füüsilist vägivalda, seksuaalset vägivalda 6%, vaimset vägivalda aga kolmandik. Praeguse partneri poolset vägivalda tunnistatakse oluliselt vähem. Uuring näitab, et raseduse ajal koduvägivald suureneb. Eriti intensiivistub füüsiline vägivald.¹⁰⁸ Kurb statistika näitab, et 42% partneripoolset vägivalda kogenud vastsetest emadest ei soovi rohkem lapsi ning planeerida oma rasedust said vaid pooled. Pervägivalla ohvrid on abordi riskigrupp. Vägivaldaga kogenud vastsünnitanud on märksa enam soovinud katkestada mõnda oma rasedust ja rohkem kui pooled teinud aborte.¹⁰⁹

2014. aastal viidi läbi esimene ulatuslik uuring¹¹⁰, millega hinnati Eesti meeste hoiakuid ja käitumist seoses perelooime, tervise, hariduse omandamise, tööhõive ja rändega. Üheks alateemaks oli ka kokkupuude vägivallaga, sh seksuaalvägivald.¹¹¹

Tulemusi resümeerides võib öelda, et kõige rohkem puutuvad mehed kokku füüsilise vägivallaga, märgatavalt vähem on vaimset vägivalda kogenud. Uuring demonstreerib, et mehed võivad langeda ka seksuaalvägivalla ohvriks, kuigi seda kogenute arv on väike. Enamasti kogetakse vägivalda lapsepõlves või noorukieas. Iga kümnes mees on ise paarisuhtes vägivalda toime pannud, kusjuures muud keelt kõnelevad mehed rohkem kui eesti keelt emakeelena rääkivad mehed. Üldiselt mehed taunivad naise suhtes vägivalla kasutamist. Hoolimata sellest, et valdav enamus mehi peab naise löömisest vastutavaks meest ennast, kalduvad paljud siiski süüdistama naist vägivalla esilekutsumises oma vale käitumisega.¹¹²

2015. aastal tehti „Seksuaalvägivalla levimus ja hoiakud Eestis: uuringute ülevaade“, mis koostati Eesti Seksuaaltervise Liidu projekti „Seksuaalvägivalla ohvrite abistamiseks laiapõhjalise koostöövõrgustiku loomine ja võimestamine“ raames, et analüüsida Eestis läbiviidud teadusuuringute põhjal seksuaalvägivalla levimust, riskirühmi, toimepanijaid, tagajärgi ja seksuaalvägivallaga seotud hoiakuid. See publikatsioon teeb kokkuvõtte seksuaalvägivallast Eestis seni läbiviidud uuringute põhjal. Ülevaade võimaldab paremini

¹⁰⁸ *Ibidem*, lk 16.

¹⁰⁹ *Ibidem*, lk 19-20.

¹¹⁰ Themas, A., jt. Eesti meeste hoiakute ja käitumise uuring: tervis, haridus, tööhõive, ränne ja perelooime. Lõppraport. Tartu 2015. – https://www.riigikantselei.ee/sites/default/files/riigikantselei/uuringud/meeste_uuring_2015_lopparuanne.pdf (03.04.2020).

¹¹¹ Soo, K., jt. 2015, lk 7.

¹¹² Themas, A., jt. 2015, lk 88.

kaardistada lünki senistes teadmistes ning määratleda seksuaalvägivalla riskigruppe ja ohvrite vajadusi.¹¹³

Perevägivalla maksumust hinnati Eestis esmakordselt. Perevägivallaga seotud kulud on osaliselt riigi ja laiemalt ühiskonna kanda, osaliselt inimese enda ning osaliselt tööandja kanda. Riik kannab enamiku teenustega seotud kulusid: kriminaalõigussüsteemis, tervishoius, sotsiaalhoolekandes jt. Ohvrid kannavad suuri inim- ja emotsionaalseid kahjusid, majanduslikke kahjusid ja vaimse ning füüsilise tervisega seotud kulusid. Tööandjad kannavad aga umbes pooled kulud saamata jäänud majanduslikust kasust.¹¹⁴

Vägivalla probleem väljub pere raamidest ja puudutab Eesti ühiskonda tervikuna. Sellele viitab perevägivalla kõrge hind Eesti riigile, mis on arvutuste kohaselt 116,5 miljonit eurot aastas. Perevägivalla hind arvatati välja 2016. aastal Eesti Avatud Ühiskonna Instituudi eestvedamisel. Seda hinnati Eestis esmakordselt, see saadi, summeerides erinevates ametkondades tehtud uuringute tulemusi ja kombineerides dokumentidest saadud näitajaid intervjuude ja küsitluste käigus kogutud andmete ja ekspertide arvamustega. Ühe perevägivalla kuriteoga tekitatud kahju on ligi 38 000 eurot. See hind lähtub vigastusi saanud, abi otsinud ja kuritegevusstatistikasse jõudnud ohvrite arvust. Tegelik hind võib olla 10 korda suurem, sest vaid iga kümnes perevägivalla ohver pöördub politsei poole ja otsib abi.¹¹⁵

Uuringut „Pere- ja naistevastane vägivald ja ohvrите tervis“¹¹⁶ saab nimetada kordusuuringuks. Esimene uuring¹¹⁷ oli läbi viidud 15 aastat tagasi ja nüüd on võimalik andmeid võrrelda. Uuring võimaldab analüüsida viimase 15 aasta jooksul toimunud muutusi peresuhete kvaliteedis, vägivalla kogemusi lapsepõlves ja täiskasvanuna, vägivalla mõju ja tagajärgi ohvrите tervislikule seisundile, psüühikale, tööalasele konkurentsivõimele, elatustasemele, pereelu kvaliteedile jne¹¹⁸

¹¹³ Soo, K., jt. 2015, lk 5.

¹¹⁴ Pettai, I., jt. Perevägivalla hind Eestis. Eesti Avatud Ühiskonna Instituut, Tallinn 2016, lk 11. – https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Sotsiaal/Norra/vagivalla_hind.pdf (31.03.2020).

¹¹⁵ Büroo. Iris Pettai perevägivallast: Eestis tuntakse kaasa nii ohvrile kui ka vägivallatsejale. – Yana Toom Büroo 24.08.2017. – <https://yanatoom.ee/kulaline/iris-pettai-perevagivallast-eestis-tuntakse-kaasa-nii-ohvrile-kui-ka-vagivallatsejale/> (03.04.2020).

¹¹⁶ Pettai, I., Proos, I., Laidmäe, V.-I. Pere- ja naistevastane vägivald ja ohvrите tervis. Eesti Avatud Ühiskonna Instituut, Tallinn 2016. – https://www.researchgate.net/publication/309321537_Pere-ja_naistevastane_vagivald_ja_ohvrите_tervis (31.03.2020).

¹¹⁷ Pettai, I., Proos, I. 2001.

¹¹⁸ Pettai, I., Proos, I., Laidmäe, V.-I. 2016, lk 4.

15-eluaastast kuni praeguseni on vägivalda kogenud 42% naistest ja 40% meestest, üldarvudes ca 215 000 naist ja 189 000 meest vanuses 15-74 aastat. Sellesse numbrisse on koondatud vaimse, füüsilise ja seksuaalse vägivalla juhtumid, mida naised ja mehed on pärast lapsepõlve kogenud.¹¹⁹ Naised kogevad vägivalda peamiselt kodus oma elukaaslaste, partnerite poolt, kus 64% ohvritest on kogenud füüsilist, 50% seksuaalset ja 39% vaimset vägivalda.¹²⁰ Naiste puhul on nii füüsilise kui seksuaalse vägivalla peamine toimepanija kas praegune või eelmine abikaasa/partner (57-59%).¹²¹

Naiste vastu suunatud füüsilist, psühholoogilist, seksuaalset ja majanduslikku vägivalda kaardistati kõige põhjalikumalt üle-euroopalises uuringus „Naistevastane vägivald: kogu Euroopa Liitu hõlmav uuring“¹²². Uuringus küsiti detailsemalt seksuaalvägivalla kogemuste kohta paarisuhtes ja väljaspool seda ning seksuaalse ahistamise juhtumite kohta.¹²³ Tuginedes antud uuringu tulemustele saab öelda, et probleemi aktuaalsust tõestab asjaolu, et 11% naistest on kogenud alates 15. eluaastast kas partneri või muu isiku poolt mingis vormis seksuaalset vägivalda. Osa naised märkis, et on kogenud ühes vormis seksuaalset vägivalda, ja teised naised märkisid, et on kogenud mitmes vormis seksuaalset vägivalda.¹²⁴ Üle poole naistest, keda praegune partner oli vägistanud või püüdnud vägistada või sundinud osalema seksuaalses tegevuses, millest nad ei saanud keelduda, oli kogenud mitut seksuaalse vägivalla juhtumit. Ligikaudu kolmandikku ohvritest (31%) oli praegune partner vägistanud vähemalt kuus korda.¹²⁵

Vaadates andmeid uuringutest, mis on mainitud käesoleva töö esimeses peatükis, saab teha järelduse, et maailmas läbi viidud uuringutes on suuremat tähelepanu pööratud vägivalla põhjustele, ohvrite ja vägivallatsejate profiilile ja vägivalla tagajärgedele. Rohkem on keskendunud vägivalla esile kutsuvatele sotsiaalsetele põhjustele ja nende kirjeldamisele. Eestis kogutud andmetes esineb aga rohkem numbreid ja statistikat, välja on toodud põhjused ja neile on lisatud vastavad statistilised andmed.

¹¹⁹ *Ibidem*.

¹²⁰ *Ibidem*, lk 4-5.

¹²¹ *Ibidem*, lk 16.

¹²² Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet. 2014.

¹²³ Soo, K., jt. 2015, lk 6-7.

¹²⁴ Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet. 2014, lk 20.

¹²⁵ *Ibidem*, lk 22.

2.2. Seksuaalset väärkohtlemist käsitlev seadusandlus ja seadustest tulenevad õiguslikud tagajärjed seksuaalse väärkohtlemise eest

2.2.1. Eesti näitel

Riike, kus veel pole spetsiaalset lähisuhtevägivalla seadust, on maailmas 51, nende seas on ka Eesti. Riikides, kus spetsiaalset seadust pole, eeldatakse, et üldised karistusõiguslikud sätted kaitsevad kannatanuid ka lähisuhtevägivalla eest ja seetõttu puudub vajadus spetsiaalse seaduse järele. Praktika näitab, et ainult karistusseadustiku normid ei ole efektiivsed, sest ei arvesta lähisuhtevägivalla spetsiifikat, nagu näiteks sugulussidemeid ohvri ja vägivallatseja vahel (kes elavad ühel ja samal elamispiiril), ega võimalda ära hoida süstemaatilist ja korduvat vägivalda. Tervikuna on karistamine spetsiaalse seaduseta tinglik, piirdudes tavaliselt kriminaalse hukkamõistu, lepitamismenetluse, trahvi ja üliharva lühiajalise vanglakaristusega.¹²⁶

Karistusseadustikus (KarS)¹²⁷ sätestatud seksuaalsüüteo v.a need, mis on toime pandud noorema kui kaheksateistaastase isiku suhtes, saab ka jagada kahte gruppi, mis erinevad füüsilise vägivalla kasutamise poolest. Mittefüüsilise sundimisena saab välja tuua seksuaalset ahistamist (KarS § 153¹) ja suguuhte või muule sugulise iseloomuga teole sundimist (KarS § 143). Ohustatud või sunnitud seksuaalvahekorra alla saab liigitada vägistamist (KarS § 141) ja tahtevastast sugulise iseloomuga tegu (KarS § 141¹).

Seksuaalse väärkohtlemise kõige raskema kuriteoga ehk vägistamisega rünnatav õigushüve on seksuaalne enesemääramisõigus, s.o. isiku õigus vabalt valida, kas, kellega, millal ja mil viisil ta seksuaalvahekorda astub. Seksuaalne enesemääramisõigus on osa isikuvabadusest, mis tuleneb otseselt põhiseaduse §-dest 19 ja 20.¹²⁸

Sõnapaari “vabadus ja isikupuutumatus” kasutatakse valdavalt lahutamatuks ning nende põhisisu on *habeas corpus*’e doktriinist tulenev. Riigikohtu praktikas on isikupuutumuse mõistet laiendatud ka eraelu puutumatus ja enesemääratlemise valdkonda, näiteks seksuaalkuritegude kontekstis, leides, et raskendavatel asjaoludel vägistamist sätestava KarS §

¹²⁶ Pettai, I., Kaugia, S., Narits, R. Õigusloomes on Eestil arenguruumi. Riigikogu Toimetised 38/2018, lk 193-194. – <https://rito.riigikogu.ee/wordpress/wp-content/uploads/2018/12/%C3%95igusloomes-on-Eestil-arenguruumi.-Pettai-Kaugia-Narits.pdf> (22.02.2020).

¹²⁷ Karistusseadustik. – RT I, 28.02.2020, 5.

¹²⁸ Sootak, J., Pikamäe, P. 2015, § 141 kamm 1.2.

141 lg 2 eesmärk on kaitsta isiku põhiõigust seksuaalsele enesemääramisele, mis on hõlmatud isikupuutumatus (PS § 20) ja eraelu kaitsega (PS § 26) (RKPKo 23.09.2015, 3-4-1-13-15).¹²⁹

Sugulise iseloomuga teoks KarS § 141 mõttes ei saa lugeda mitte igasugust ühemõtteliselt seksuaalse tähendusega käitumist, vaid üksnes sellist tegu, mille korral on inimese seksuaalse enesemääramisõiguse riive piisavalt oluline. Tahtevastastelt suguuhtesse kaasamise puhul on seda õigushüve alati oluliselt kahjustatud, kuid muu sugulise iseloomuga teo puhul sõltub aga kohtu hinnang õigushüve kahjustamise ulatusele igal üksikjuhul konkreetsetest teo toimepanemise asjaoludest ja tuleb faktiliste asjaolude põhjal tuvastada.¹³⁰

Vägistamise mõistet ja karistust selle eest sätestab KarS § 141 ja defineerib seda järgmiselt: inimese tahte vastaselt temaga suguuhtesse astumine vägivallaga või ära kasutades tema seisundit, milles ta ei olnud võimeline vastupanu osutama või toimunust aru saama. Seadus näeb antud kuriteo eest karistusena ette ühe- kuni kuueaastast vangistust.¹³¹

Vägistamise raskendavad asjaolud on välja toodud KarS § 141 lg 2 sätestades karistusena kuue- kuni viieteistaastane vangistuse. Vastutust rakendavad asjaolud on järgmised:

- 1) kui see on toime pandud noorema kui kaheksateistaastase isiku suhtes;
- 2) kui see on toime pandud grupi poolt;
- 3) kui sellega on tekitatud kannatanule raske tervisekahjustus;
- 4) kui sellega on põhjustatud kannatanu surm;
- 5) kui sellega on kannatanu viidud enesetapuni või selle katseni;
- 6) kui see on toime pandud isiku poolt, kes on varem toime pannud seksuaalse enesemääramise vastase kuriteo;
- 7) kui see on toime pandud ära kasutades teo toimepanija poolt narkootilise või psühhotroopse aine abil kannatanule tekitatud seisundit, milles ta ei olnud võimeline vastupanu osutama või toimunust aru saama.¹³²

Arvestades käesoleva töö konteksti, saab esitatud loetelust eriti esile tuua punktid 3-5 ja 7. Punktid 3 ja 4 räägivad tõsistest ja lausa letaalistest tagajärgedest naise füüsilisele tervisele, mis olid tekitatud vägistamise ajal, punkt 5 aga vaimsele, lisaks kõikidele psühholoogilistele

¹²⁹ Maruste, R., Kolk, T. Põhiseaduse § 20 kommentaar. – Ü. Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 4. vlj. Tallinn: Juura 2017.

¹³⁰ RKKKo, 9.11.2018, 1-17-6580 p 10.

¹³¹ Karistusseadustik. – RT I, 28.02.2020, 5.

¹³² *Ibidem*.

traumadele, võib selline vägivaldne kogemus, eriti kui see ei olnud ainus kord vaid pidev elu vägivalda sees, viia ohvri surmani. Punktis 7 kirjeldatud tegevust on väga lihtne intiimpartneril toime panna ja naist ära kasutada, kuna ta usaldab partnerit ja joob või sööb kõike, mida talle pakutakse. Lisaks saab vägivallatseja p-s 7 kirjeldatud seisundisse ohvrit viia ka sunnimeetodeid kasutades.

Kuigi KarS § 58 p 4 sätestab raskendava asjaoluna süüteo toimepanemist isiku suhtes, kes on süüdlasest teenistuslikus või majanduslikus sõltuvuses, samuti süüdlase endise või praeguse pereliikme, süüdlasega koos elava isiku või süüdlasest muul viisil perekondlikus sõltuvuses oleva isiku suhtes.¹³³ Antud sättega on võimalik eristada abielusisest vägistamist vägistamisest, mis on toime pandud võõra isiku poolt. Samas on oluline märkida, et ÜRO Piinamisvastase komitee oma aruandes tõi esile Eesti suhtes, et osalisriik peaks esmajärjekorras võtma vastu naistevastast vägivalda käsitlevad ulatuslikud õigusaktid, mis muudavad perevägivalda ja abielusisese vägistamise konkreetseks kuriteoks.¹³⁴

Füüsilise vägivalda osas on tehtud edusamme ja kehalise väärkohtlemise paragrahvi on täiendatud raskendava asjaoluga¹³⁵, mis sätestab kuriteo toime panemist lähi- või sõltuvussuhtes (KarS § 121 lg 2 p 2). Vägistamise kohta praeguseks ajaks sarnast muudatust Eesti õiguskorda sisse toodud ei ole.

Järgmised neli kohtulahendit on aktuaalsed seoses käesoleva töö teemaga, kuna neis arutati naise vägistamist kas praeguse või endise intiimpartneri poolt.

Maakohtu otsustes süüdistatav tunnistas oma süüd vägistamises ja osapoolte nõusolekul viidi läbi kokkuleppemenetlus. Mõlemas lahendis süüdistatav kasutas füüsilist jõudu, et kannatanu vastupanu murda, kuid ainult ühes oli ta süüdi tunnistanud ka KarS § 121 lg p 2, 3 ja lisaks ka KarS § 120 lg 1 järgi. Üks kuritegu¹³⁶ oli toime pandud endise ja teine¹³⁷ praeguse abikaasa suhtes.

¹³³ *Ibidem*.

¹³⁴ Report of the Committee against Torture. Forty-ninth session (29 October-23 November 2012) Fiftieth session (6-31 May 2013). General Assembly Official Records Sixty-eighth session Supplement No. 44 (A/68/44). United Nations, New York 2013, p 107. –

https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CAT/Shared%20Documents/1_Global/A_68_44_7094_E.pdf (05.04.2020).

¹³⁵ Seadusemuudatus jõustus 01.01.2015.

¹³⁶ TMKo, 03.10.2013, 1-13-8221.

¹³⁷ VMKo, 10.12.2019, 1-19-9077.

Ringkonnakohtud oma lahendites kinnitavad, kui tõsiseid vaimseid ja füüsilisi tagajärgi toob kaasa vägistamine, ja on igati mõistetav, miks kannatanu ei suutnud vastupanu osutada ja abi kutsuda. Ühes otsuses märgitakse, et asjaolu, et tegemist on endiste intiimpartneritega, ei tähenda automaatset nõusoleku seksuaalvahekorraga.

Tartu Ringkonnakohtu lahendis kohus hindas ka kannatanu võimet efektiivset vastupanu osutada, mis oli pärsitud tema suhtes kasutatud vägivalla tõttu. Ta sisuliselt loobus vastupanust hirmust jõhkrama vägivalla ees. Selliseks kartuseks oli kannatanul ka alust, kuna süüdistatav oli tema suhtes ka varem vägivalda kasutanud.¹³⁸

Tallinna Ringkonnakohus oma otsuses märkis, et kohtukollegiumi arvates on mõistetav, miks kannatanu, keda oli just pekstud, aktiivselt vastu ei hakanud – sisuliselt kasutas süüdistatav ära juba tarvitatud vägivalla mõju. Sama kehtib selle kohta, et kannatanu appi ei hüüdnud – on üldteada, et vägistamine tekitab ohvris vastikus- ja häbitunnet, mistõttu on pigem mõistetav, et kannatanu ei soovinud, et köögis olev noorem poeg toimuvast teada saaks. Samuti kohus on arvamusel, et kannatanu vahekorraga nõustumise kindlaks tegemisel ei oma mingisugust tähtsust see, et tegemist oli endiste abikaasadega, kes on varem omavahel suguelu elanud.¹³⁹

2.2.2. Leedu näitel

Leedus võeti 2011. aastal vastu perevägivalla eest kaitsmise seadus¹⁴⁰ (ingl. k *Law on Protection against Domestic Violence*), mis sätestab nii kannatanu kui ka vägivallatseja õigusi ja vastutust, meetmeid perevägivalla ennetamiseks ja tõkestamiseks, reguleerib politsei tööd ja kohustusi perevägivalla juhtumitele reageerimisel ja lahendamisel ning abi osatamise organiseerimist.

Enne seaduse vastuvõtmist peeti ka Leedus perevägivalda pere eraasjaks, kuhu võõrastel pole õigust sekkuda. Õiguskaitseorganid said õiguse sekkuda ja algatada kriminaalmenetlust alles tõsisematel juhtudel, kui kannatanu sai raskelt vigastada. Kõigil muudel juhtudel pidi kannatanu ise esitama kirjaliku kaebuse vägivallatseja kohta õiguskaitseorganitele. [...] Leedus leiti, et peamine põhjus, miks vaid väike osa perevägivalla juhtumitest jõuab kohtusse ja vägivallatseja jääb karistuseeta, ei ole selles, et kannatanu võtab ütlused tagasi, vaid väheefektiivsetes

¹³⁸ TrtRnKo, 29.12.2011, 1-10-10137 p 6.

¹³⁹ TlnRnKo, 17.09.2013, 1-12-7613 p 4.

¹⁴⁰ Republic of Lithuania Law on Protection against Domestic Violence (English version). 26 May 2011 No XI-1425. – <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.410975?jfwid=-1cf20nyqys> (08.04.2020).

seadustes, mille kohaselt vastutus vägivaldsete kuritegude karistamise eest lasub kannatanul endal. Olukorda muuta aitab vaid selline seadus, mille kohaselt vastutus vägivaldsete kuritegude peatamise eest lasub riigil ning kus õiguskaitseorganitele on antud õigused ja kohustused tagada ohvritele kohene kaitse ja toetus ning ära hoida vägivald kordumine.¹⁴¹

2011. aastal oli 618 naist Leedus vägivaldsete kuritegude ohvriks, mille panid toime abikaasa või intiimpartner. 2012. aastal suurenes see arv 4582-ni. Need ilmsed muutused ei toimunud mitte naistevastase vägivaldsete kuritegude tagajärjel, vaid uue perevägivaldsete kuritegude seaduse tagajärjel, mis jõustus 2011. aasta lõpus. [...] See seadus ei avaldanud mitte ainult kohest mõju ohvrite õiguste õiguskaitse süsteemile, vaid sai ka abivahendiks elanikkonna õiguskultuuri suurendamiseks ja tema teadvuse muutmiseks, mõistes, et lähikeskkonnas esinevat vägivalda tõlgendab riik raskete kuritegudena.¹⁴²

Vägivald all mõistetakse „tahtlikku füüsilist, vaimset, seksuaalset, majanduslikku või muud mõju inimesele, mille on põhjustanud tegevus või tegevusetus, mille tagajärjel tekitatakse inimesele füüsilist, varalist või moraalselt kahju”. Seadus näeb ette, et perevägivaldsete kuritegude ohvriks ei loeta mitte ainult isikut, kelle vastu vägivald otseselt toime pandi, vaid ka perevägivaldsete kuritegude tunnistajaks olnud laps, kes elab avatud vägivaldsetes tingimustes.¹⁴³

Peale perevägivaldsete kuritegude seaduse vastu võtmist muudeti ja täiendati ka mitmeid karistusseadustiku¹⁴⁴ sätteid, sh ka vägistamise paragrahvi. Lisatud säte ütleb, et kohtueelset uurimist algatatakse pärast perevägivaldsete kuritegude tuvastamist ja selle jaoks ei ole vaja eraldi ohvri kaebust ega tema volitatud esindaja avaldust ega prokuröri taotlust. Vägistamise paragrahv 149 räägib sellest, et igakuks, kes on seksuaalvahekorras olnud inimesega tema tahte vastaselt, kasutades füüsilist vägivalda või ähvardades seda kohe kasutada, või võttes muul viisil temalt võimaluse vastupanu osutada, või kasutades ära ohvri abitut seisundit, karistatakse vabadusekaotusega kuni seitse aastat. Raskendatavateks asjaoludeks on grupi poolt, alaealise ja lapse vägistamine, kaks esimest karistatakse kuni kümneaastase ja viimast kuni viieteistaastase vangistusega.

¹⁴¹ Pettai, I., Narits, R., Kaugia, S. Perevägivaldsete kuritegude juriidilise regulatsiooni hetkeseis ja perspektiiv Eesti õiguskaitseorganite küsitluse põhjal. – *Juridica*, IX 2015, lk 656.

¹⁴² Adutavičiūtė, M., Guzevičiūtė, J., Tisheva, G. Struggling for gender equality: sharing Lithuanian and Bulgarian experience. *Eastern Europe Studies Centre*, Vilnius 2013, p 14. – http://www.eesc.lt/uploads/news/id683/Struggling%20for%20gender%20equality_EN.pdf (07.04.2020).

¹⁴³ *Ibidem*, p 19.

¹⁴⁴ Republic of Lithuania Criminal Code (English version). 26 September 2000 No VIII-1968. – https://www.legislationline.org/download/id/8272/file/Lithuania_CC_2000_am2017_en.pdf (08.04.2020).

Leedu vastu Euroopa Inimõiguste Kohtule (EIK) esitatud kaebused on kurb näide sellest, kui ebatõhus oli perevägivalla vastu võitlemise süsteem. Valiulienė vs Leedu¹⁴⁵ juhtum oli esimene perevägivalla juhtum, mis jõudis Leedu kaebajalt EIK-i. 2001. aastal peksis naist tema elukaaslane vähemalt viis korda. Naise vigastused dokumenteerisid kohtueksperdid. Pr Valiulienė esitas kohalikule kohtule kaebuse oma partneripoolse pikaajalise psühholoogilise ja füüsilise väärkohtlemise kohta. Tema kohtuasi ei saanud lahendust, kuna seda viidi kohtust prokuratuuri ja tagasi kuni aegumistähtaja lõpuni. 2007. aastal esitas ta EIK-i kaebuse, milles leiti, et kuna Leedu riik ei suuda perevägivalla juhtumit tõhusalt uurida, ohvrit kaitsta ja vägivallatsejat kohtu alla anda, rikkus ta Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni¹⁴⁶ artiklit 3, millega keelatakse piinamine, ebainimlik või alandav kohtlemine.

Teises kaasuses kaebaja D.P. endine abikaasa, laste isa on teda ja tema nelja last kuritarvitanud ja terroriseerinud rohkem kui kümme aastat. Ei korrakaitseorganid ega kohtud ei suutnud agressorit peatada, hoolimata korduvatest D.P. kaebustest alates 1999. aastast. Kohtuprotsess kestis 2007. aastani, kuid agressor ei saanud karistust, kuna kohtuprotsess oli edasi lükatud. Taotleja lastel tekkis traumajärgne stressihäire. Vanemaealise kaebaja pojal, kes oli kogu oma elu kannatanud isa õuduste käes, diagnoositi depressioon ja 2009. aastal sooritas ta enesetapu. 23. mail 2008 esitas D.P. kaebuse EIK-i seoses Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikli 6 (õigus õiglasele kohtulikule arutamisele) rikkumisega. Kuna Leedu ei suutnud kaitsta kaebajat ja tema lapsi korduva füüsilise ja psühholoogilise vägivalla eest lükates edasi kriminaalmenetlust, rikkus ta konventsiooni artiklit 3 ja 8. 22. oktoobril 2013 tunnistas Leedu valitsus oma ühepoolses avalduses, et kaebajale ei tagatud tõhusat kaitset, mis on tagatud konventsiooni artikliga 3, mis keelab piinamise, ebainimliku või inimväärlikust alandava kohtlemise, ning ta pakkus kaebajale rahalist hüvitist 6000 eurot.¹⁴⁷

2.2.3. Soome näitel

Soomes kriminaliseeriti abielusisene vägistamine alles 1994. aastal. Ehkki Soome nägi 1920. aastatel ette abikaasade seadusliku võrdsuse, võttis füüsilise ja seksuaalse autonoomia saavutamine üllatavalt kaua aega, eriti võrreldes teiste Põhjamaadega.¹⁴⁸

¹⁴⁵ EIKo 33234/07, Valiulienė vs Lithuania.

¹⁴⁶ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.

¹⁴⁷ EIKo 27920/08, D.P. vs Lithuania.

¹⁴⁸ Heinskou, M. B., Skilbrei, M.-L., Stefansen, K. Rape in the nordic countries. Continuity and change. London, New York. Routledge. Research in gender and Society, No. 84 2019, p 84. – https://curis.ku.dk/portal/files/230143577/Rape_in_the_Nordic_countries.pdf (13.03.2020).

Esimene katse abielusisese vägistamise kriminaliseerimiseks võeti ette 1960ndate aastate alguses. [...] Andmetes leitud olulisemad kriminaliseerimise takistused on 1) abielusisese vägistamise eitamine ja kahtluse alla seadmine, 2) abielu ja seksuaalvahekorra kontseptuaalne lahutamatus ning 3) vägistamise määratlemine kasinusekuriteona õigusaktides (sel ajal kehtinud) ja valitsuse ettepanekul. Kriminaliseerimisele vastuseisu õigustamisel viidati arusaamale, et selliseid tegusid ei tehta „tavapärasel abielus elavate abikaasade vahel” ning samuti hinnati võimalikku kahju nii väikseks, et see ei vajanud sekkumist. Abielu ja seksuaalvahekord olid juriidilistes dokumentides üksteisega nii tihedalt seotud, et need näisid olevat jagamatud.¹⁴⁹

1990. aastate alguses jäi Soome siiski nende väheste lääneriikide hulka, kes ei olnud vägistamist abielu piires kuriteoks tunnistanud.¹⁵⁰ Kõige kaalukamad ja konkreetsemad motivatsioonid kriminaliseerimiseks on rahvusvahelised nõudmised ja lepingud, mis on seotud Soome läheneva EL-i liikmelisusega. Soome feministlikud uurijad on juhtinud tähelepanu sellele, et rahvusvahelised lepingud, aga ka EL-iga ühinemine üldiselt, on olnud naiste õiguste edendamise olulisemad põhjused Soomes, eriti soolise vägivalla osas.¹⁵¹ Lisaks rahvusvahelistele lepingutele oli kriminaliseerimiseks veel üks käegakatsutav rahvusvaheline motivatsioon – Soome rahvusvaheline maine, eriti võrreldes teiste Põhjamaade ja EL-i liikmesriikidega.¹⁵²

Soome karistusseadustikus¹⁵³ sätestab seksuaalkuritegusid 20. peatükk. Isikut, kes sunnib teist seksuaalvahekorra astuma, kasutades tema suhtes vägivalda või ähvardades sellega, tuleb karistada vägistamise eest vangistusega, mille kestus on vähemalt üks aasta ja mitte rohkem kui kuus aastat. Raskendatavad asjaolud on välja toodud eraldi paragrahvis ja nende ilmnemisel karistatakse isikut minimaalselt kahe ja maksimaalselt kümne aastase vangistusega. Raskendatavateks asjaoludeks on raske kehavigastuse tekitamine, alaealise vägistamine ja grupi poolt toime pandud kuritegu, kui see on toime pandud eriti jõhkral, julmal või alandaval viisil ning kui kasutatakse tulirelva, külmrelva või muud surmavat vahendit või ähvardust muu tõsise vägivallaga.

¹⁴⁹ *Ibidem*, p 90-91.

¹⁵⁰ *Ibidem*, p 93.

¹⁵¹ *Ibidem*, p 94.

¹⁵² *Ibidem*, p 95.

¹⁵³ The Criminal Code of Finland (English version). 19.12.1889/39. – https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039_20150766.pdf (09.04.2020).

3. INSTITUTSIOONID JA MEETMED SEKSUAALSE VÄÄRKOHTLEMISE ENNETAMISEKS EESTIS JA VÕRDLUSALUSTES RIIKIDES

Perevägivalda tõkestamine algab eelkõige ohvrite julgustamisest pöörduda abi saamiseks asjakohase organisatsiooni poole. Ohvritelt tuleb võtta kartus, et nende probleemiga ei tegeleta. Vältimaks olukordi, kus ohver on sunnitud eri asutustes oma probleemi üha uuesti rääkima ning kogetut uuesti läbi elama, peab eri organisatsioonide vahel toimuma (senisest parem) koostöö. Kõik see aitaks kaasa ohvri turvalisuse tagamisele, mis jääb nii riigi kui ka ühiskondlike organisatsioonide kompetentsi.¹⁵⁴

Lähisuhtevägivalda vähendamine on võimalik asutuste hästi koordineeritud koostöös. Koostöötegevust viivad läbi politsei, ohvriabi-, kohaliku omavalitsuse sotsiaal- ja lastekaitsetöötajad, naiste tugikeskus, tervishoiuteenuse osutajad, prokuratuur, kohus ja kriminaalhooldajad. Lähtuvalt lähisuhtevägivalda juhtumist kaasatakse koostöötegevusse muud riigi-, era- või kolmanda sektori esindajad.¹⁵⁵

3.1. Politsei- ja Piirivalveamet

Lähisuhtevägivalda juhtumite lahendamisel on olulisel kohal kannatanu turvalisuse tagamine, võimaliku edasise vägivalda ära hoidmine ning vägivallatseja korralekutsumine. Politsei osutab abi kannatanutele ja kutsub vajadusel välja kiirabi, teavitab vajadusel lastekaitse- või sotsiaaltöötajat, selgitab kannatanule abi ja toetuse saamise võimalusi, ennekõike kannatanu õigust pöörduda nõustamiseks ohvriabi töötaja poole. Sündmuskohal politsei otsustab, kas on vajalik vägivallatseja toimetamine sündmuskohalt isiku elu- või ööbimiskohta, või kainenema või tema kinnipidamise ja aitab vajadusel kannatanu toimetada varjupaika või lähedaste juurde.¹⁵⁶

Korralduseseaduse (KorS) § 44 alusel politsei või muu korralduseseorgan võib ajutiselt keelata isiku viibimise teatud isiku läheduses või teatud kohas, kohustada teda selle isiku lähedusest või sellest kohast lahkuma või isikule või kohale teatud kaugusele lähenemisest hoiduma.

¹⁵⁴ Pettai, I., Narits, R., Kaugia, S. 2015, lk 652.

¹⁵⁵ Selliov, O., Valberg, Ö. L. 2018, lk 20.

¹⁵⁶ Politsei- ja Piirivalveamet. Lähisuhtevägivalda teabeleht. – <https://www2.politsei.ee/dotAsset/369432.pdf> (25.12.2019).

Viibimiskeeldu võib kohaldada kuni 12 tundi ja selle rikkuvaisiku suhtes on õigus kasutada vahetut sundi.¹⁵⁷

Viibimiskeeld on vajalik ja mängib suurt rolli lähisuhtevägivalla toimepanemise kohas, kus vahetult peale vägivalla kasutamist on vaja moodustada vahemaad osapoolte vahel, et ohver saaks rahulikult asju läbi mõelda ja otsustada oma edasisi tegevusi.

Viibimiskeeldu kehtestamise üle otsustamisel arvestatakse: varasemaid väljakutseid; laste ja teiste pereliikmete huve; korrarikkuja või ohu tekitaja isikut ja tema suhtumist toimepandusse; kannatanu suhtumist korrarikkuja või ohu tekitaja isikusse ja tema käitumisse; muid konkreetse lähisuhtevägivalla juhtumi faktilisi asjaolusid, mis võivad mõjutada juhtumi edasist kulgu.¹⁵⁸

Eesti politsei teeb koostööd varjupaigateenust pakkuvate asutuste ja mittetulundusühingutega lähisuhtevägivalla kannatanutele turvalise keskkonna pakkumiseks, süüteomenetluse tagamiseks ja edasiste lähisuhtevägivalla juhtumite ennetamiseks, seades esikohale varjupaiga peamise eesmärgi – tagada kannatanule turvaline keskkond, kus otsene kontakt vägivallatsejaga on välistatud.¹⁵⁹

Politsei või muu uurimisasutus või prokuratuur alustab kriminaalmenetlust esimese uurimis- või muu menetlustoiminguga kriminaalmenetluse seadustik (KrMS)¹⁶⁰ §-is 193 sätestatud alustel, kui puuduvad §-s 199 nimetatud kriminaalmenetlust välistavad asjaolud. Juhul kui kohtueelse menetluse käigus ilmnevad antud asjaolud, siis menetlus lõpetatakse.

Kriminaalmenetluse aluseks ei ole üksnes kannatanu avaldus, vaid iga politseile teatavaks saanud info, mis viitab kuriteo tunnustele. Politseile esitatud kuriteoteadet ei ole võimalik tagasi võtta.¹⁶¹

Soome politsei teavitab kannatanut viivitamata ja asjaga seotud ulatuses järgmisest:

- 1) kättesaadavad tugiteenused;
- 2) õigus advokaadile või tugiisikule;
- 3) õigus tasuta õigusabile;

¹⁵⁷ Korrakaitseadus. – RT I, 13.03.2019, 95.

¹⁵⁸ Linno, M., Soo, K., Strömpl, J. 2011, lk 33.

¹⁵⁹ *Ibidem*.

¹⁶⁰ Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 20.12.2019, 8.

¹⁶¹ Politsei- ja Piirivalveamet. Lähisuhtevägivalla teabeleht.

- 4) õigus asjakohaste dokumentide tõlkimisele;
- 5) õigus esitada kriminaalasjaga seotud tsiviilõiguslikke nõudeid;
- 6) vahendid, mis on kättesaadavad kannatanu kaitsmiseks tema tervist ja turvalisust ähvardava ohu eest;
- 7) õigus saada teavet eeluurimise korraldamata jätmise või selle lõpetamise kohta otsuse tegemata, suunamata asja prokurörile arutamiseks või süüdistuse esitamisest keeldumiseks;
- 8) kannatanu õigus pöörduda kohtusse, kohus peab täpsustama riigi vahenditest hüvitise andmise õiguse;
- 9) õiguse saada teavet juhtumi arutamise, kohtuprotsessi koha ja aja ning kriminaalasjas tehtud otsuse kohta.¹⁶²

Leedus on eraldi politseiametnike perevägivalla teadetele reageerimise kord¹⁶³, mis kirjeldab politseinike tegevust vägivallatunnustega juhtumitele reageerimisel. Tuleb meeles pidada, et perevägivalla erinevad vormid on tihedalt seotud ent erinevad vormid vajavad mõnevõrra erinevat lähenemist. Seksuaalkuritegude puhul tuleb aga arvestada sellega, et tegemist on juhtumitega, millest ohvril on piinlik ja raske rääkida. Seetõttu peab politseiametnik aktiivselt ning samal ajal tundlikult, lugupidavalt ja professionaalselt esitama asjakohaseid küsimusi, mis aitaksid selgitada naise ja tema laste vastu suunatud võimalike seksuaalkuritegude tunnuseid.¹⁶⁴

3.2. Prokuratuur ja kohus

Prokuratuuri üheks kuritegevusvastaseks prioriteediks on võitlus lähisuhtevägivallaga, eelkõige korduva või lastega puutumuses oleva vägivallaga. Tähelepanu pööratakse sealjuures ohvrite kaitsele ning väärrikale kohtlemisele.¹⁶⁵

¹⁶² Baseline report by the Government of Finland on measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence. April 2018, p 46. – <https://rm.coe.int/baseline-report-finland-2018/16807c55f2> (09.04.2020).

¹⁶³ Dėl Policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje, teismo sprendimo dėl laikinųjų smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių skyrimo vykdymo ir šio sprendimo vykdymo kontrolės tvarkos aprašo patvirtinimo (Leedu versioon). 02.07.2018 – No 5-V-611. – <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/90fa3a207ef711e89188e16a6495e98c?jfwid=-fy7rw9pur> (09.04.2020).

¹⁶⁴ Vasiliauskiene, L.H., Dirmotaitė, E., Vasiliauskaitė, Z. Metodinės rekomendacijos specializuotos pagalbos centrų dabuotojams, savanoriams bei apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą įgyvendinančių institucijų darbuotojams ir specialistams. Vilnius 2016, p 62. – https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/pdf/12824_metodines-rekomendacijos_internetui_sadm.pdf (10.04.2020).

¹⁶⁵ Prokuratuuri koduleht. Prokuratuuri prioriteedid ja väärtused. – <https://www.prokuratuur.ee/et/organisatsioon/prioriteedid> (25.12.2019).

Prokuratuuriseaduse (ProkS) lg 1 järgi prokuratuur on valitsusasutus, mis osaleb kuritegude tõkestamiseks ja avastamiseks vajaliku jälitustegevuse planeerimises, juhib kohtueelset kriminaalmenetlust, tagades selle seaduslikkuse ja tulemuslikkuse, esindab kohtus riiklikku süüdistust ning täidab muid ülesandeid. Prokuratuur on ülesannete täitmisel sõltumatu ja tegutseb, lähtudes seadustest ja muudest õigusaktidest.¹⁶⁶

Mõnikord vajab kannatanu lisaks juba tekitatud kahju hüvitamisele kaitset ka selle eest, et kahju tekitamine enam ei jätkuks või et seda tulevikus ei toimuks. Lähenemiskeeld ongi üks selline meede, mille eesmärk on ära hoida isiku õiguste rikkumine tulevikus. Lähenemiskeeld annab kaitset vajavale isikule kindlustunde, et häirivaid sekkumisi tema õigustesse teatud aja jooksul ei toimu. Koos lähenemiskeeluga võib kohus vajadusel seada ka muid piiranguid, näiteks otsustada, kas ja millistel tingimustel on õigusrikkujal lubatud kaitset vajava inimesega suhelda.¹⁶⁷

Võlaõigusseaduse (VÕS)¹⁶⁸ § 1055 sätestab tingimusi, mille ilmnemisel on võimalik taotleda ja seadma lähenemiskeelu. Reegleid ja korda lähenemiskeelu ja muude sarnaste abinõude rakendamise isikuõiguste kaitseks sätestab tsiviilkohtumenetluse seadustik (TsMS)¹⁶⁹ 55. peatükk, mille kohaselt on lähenemiskeeldu võimalik seada korraga kuni kolmeks aastaks. Kui lähenemiskeelu seadmine toimub kriminaalmenetluse raames, siis toimub see KrMSis sätestatud reeglite järgi.

Lähenemiskeelu seadmise otsustab maakohus. Politseil või sotsiaaltöötajal sellise otsuse tegemise õigust ei ole. Kohus hindab iga üksikjuhtumi asjaolusid eraldi ja põhjalikult. Lähenemiskeeld on selle saaja jaoks oluline õiguste piirang, seetõttu on kohtu ülesanne teha otsus, mis ühtepidi kaitseks kaitset vajavat isikut ähvardava ohu eest ja samal ajal piiraks lähenemiskeelu saajat üksnes nii vähe, kui ohu ärahoidmiseks vajalik.¹⁷⁰

Üheks puudujäägiks lähenemiskeelu rakendamisel on kannatanute vähene teadlikkus või ebaselge arusaam lähenemiskeelust. See on kaasa toonud petliku ettekujutuse lähenemiskeeluga kaasnevast turvalisusest ja selle, et kannatanud mõtlevad menetluse vältel

¹⁶⁶ Prokuratuuriseadus. – RT I, 19.12.2019, 11.

¹⁶⁷ Justiitsministeerium. Praktilised nõuanded. Lähenemiskeeld. Justiitsministeerium 2019, lk 1. – https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/lahenemiskeeld_praktilisi_nouandeid.pdf (25.12.2019).

¹⁶⁸ Võlaõigusseadus. – RT I, 08.01.2020, 10.

¹⁶⁹ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 19.03.2019, 23.

¹⁷⁰ Justiitsministeerium. 2019, lk 1.

ringi ning soovivad ajutise lähenemiskeelu tühistamist või rikuvad ise lähenemiskeelu tingimusi. Samuti on probleeme vägivallatseja eemaldamisega kodust. Nii Justiitsministeerium kui ka Siseministeerium on leidnud, et lähenemiskeelu ulatus ja selle määramine on probleemiks juhul, kui isikutel on üks ja sama elukoht: Põhiseaduse § 32 kohaselt on igaihe omand puutumatu ja erandit sellest saab teha vaid piiratud juhtudel.¹⁷¹

2019. aastal taotleti kriminaalmenetluses ohvri kaitseks ajutist lähenemiskeeldu 57 korral ja 113 korral registreeriti lähenemiskeelu rikkumist.¹⁷²

Soome lähenemiskeelu seaduse¹⁷³ järgi inimene saab taotleda perekonnasisese lähenemiskeeldu (ingl. k *inside-the-family restraining order*). Kui isik, kes tunneb end ohustatuna ja isik, kelle suhtes lähenemiskeeldu taotletakse, elavad püsivalt samas elukohas, võib lähenemiskeeldu määrata elu-, tervise- või vabadusevastase kuriteo või sellise kuriteo ohu ärahoidmiseks.

Leedu perevägivalla eest kaitsmise seaduse järgi pärast perevägivalla fakti tuvastamist peavad 48 tunni jooksul olema vastu võetud ohvri kaks kaitsemeetet: 1) kui vägivalla toime pannud isik elab koos kannatanuga, tuleb vastu võtta otsus, millega kohustatakse agressorit ajutiselt elukohast lahkuma; 2) vägivalla toime pannud isikul peab olema kohustus mitte läheneda ohvrile, mitte suhelda ja mitte otsida temaga ühendust. Need meetmed peavad olema paigas kuni menetluse lõpuleviimiseni.¹⁷⁴

3.3. Ohvriabi

Ohvriabiseaduse (OAS) § 3 lg 1 järgi on ohvriabiteenus avalik teenus, mille eesmärgiks on kuriteo, hooletuse või halva kohtlemise või füüsilise, vaimse või seksuaalse vägivalla ohvriks langenud isikute toimetulekuvõime säilitamine või parandamine.¹⁷⁵

¹⁷¹ Pettai, I., Narits, R., Kaugia, S. 2015, lk 654.

¹⁷² Kuritegevus Eestis 2019.

¹⁷³ Act on Restraining Orders (English version). 4.12.1998/898. – <https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1998/en19980898.pdf> (05.03.2020).

¹⁷⁴ Republic of Lithuania Law on Protection against Domestic Violence (English version). 26 May 2011 No XI-1425. – <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.410975?jfwid=-1cf20nyqys> (08.04.2020).

¹⁷⁵ Ohvriabi seadus. – RT I, 04.01.2019, 16.

Ohvriabitöötajad pakuvad emotsionaalset tuge ja jagavad informatsiooni abi saamise võimaluste kohta. Samuti juhendavad ja abistavad suhtlemisel riigi ja kohaliku omavalitsuse asutustega ning teiste ohvrile vajalikke teenuseid osutavate asutustega.¹⁷⁶

Sotsiaalkindlustusameti ohvriabitöötajal on alates 01.01.2019 keskne roll vägivalla ohvritele suunatud tegevuse koordineerimisel ning koostöövõrgustike juhtimisel. Töö mõju suurendamiseks laiendab Sotsiaalkindlustusamet kõrge riskiga juhtumite jaoks MARAC (*Multi Agency Risk Assessment Conference*) võrgustikud üle Eesti.¹⁷⁷

Kriminaalmenetluse seadustik on OAS-i kõrval peamine õigusakt, mille kaudu nn Ohvrite Direktiiv on Eesti õigusesse üle võetud. Olulisemad täiendused, mille direktiiv on seadustikku kaasa toonud mh § 38 sätestab, et kannatanul on õigus taotleda, et tema ülekuulamist viiks läbi temaga samast soost isik, kui tegemist on seksuaalvägivalla, soolise vägivalla või lähisuhetes toime pandud kuriteoga, välja arvatud kui ülekuulamist viib läbi prokurör või kohtunik või kui see takistaks menetluse käiku.¹⁷⁸

MTÜ Naiste Tugi- ja Teabe keskuse, sotsiaalkindlustusameti ohvriabi ja turundusagentuuri Havas eestvedamisel algas 10.07.2019 kodanikualgatusena sündinud kampaania #meieajakangelane, mille eesmärk on anda perevägivalla ohvritele jõudu ja julgust abi küsida. Kampaaniaga soovitakse tõsta inimeste teadlikkust lähisuhtevägivallast, et abivajajaid ümbritseks mõistmine ja toetus.¹⁷⁹

Eesti President kommenteerides kampaaniat julgustas ohvreid mitte olema üksi oma probleemiga, vaid otsida abi ja rohkem teatada sellest: “Perevägivald on varjatud kuritegu ja puudutab palju rohkemaid Eesti peresid, kui me mõelda tahaksime. Nende arvude taga on paljude ohvrite argipäev, mis on täis kannatusi. Iga juhtum on erinev, kuid on oluline teada, et igast sellisest olukorrast on olemas väljapääs. See ei ole ühelgi juhul lihtne, kuid see on olemas. Ka perevägivallajuhtumite järjest sagedasem registreerimine näitab, et haiget saanu on ühel hetkel näidanud üles uskumatut tugevust ja otsinud abi. [...] Perevägivald ei ole ialgi pere

¹⁷⁶ Linno, M., Soo, K., Strömpl, J. 2011, lk 37.

¹⁷⁷ Sellio, O., Valberg, Ö. L. 2018, lk 21.

¹⁷⁸ *Ibidem*, lk 26–27.

¹⁷⁹ Sotsiaalkindlustusamet. Kampaania #meieajakangelane julgustab vägivaldses suhtes olijaid abi küsima. 10.07.2019. – <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/uudised/kampaania-meieajakangelane-julgustab-vagivaldses-suhtes-olijaid-abi-kusima> (08.03.2020).

siseasi. See on kõigi meie asi. Mitte keegi ei tohi Eestis tunda, et ta on oma mures üksi. Nendes olukordades on abi otsimine suurim vägitegu.”¹⁸⁰

Taastav õigus hõlmab mitmeid meetmeid ja nende ühine eesmärk on kokkuleppele jõudmine. Eestis on enim levinud kurjategija ja kannatanu lepitamine ehk lepitusmenetlus. Oluline on, et Euroopa Liidu liikmesriikidel on võimalik riigisisesele reguleerida, milliste juhtumite puhul, millises ulatuses ja millistel põhjustel on võimalik lepitusmenetlust rakendada.¹⁸¹

Eestis õiguspoliitiliselt otsustatud, et lepitusmenetlust kasutatakse just perevägivalla juhtumite puhul. Teistes Euroopa Liidu liikmesriikides kasutatakse lepitusmenetlust valdavalt alaealiste kurjategijate ja varavastaste kuritegude puhul. Äärmiselt oluline on märkida, et kuigi Eestis on perevägivalla juhtumite puhul lepitusmenetluse kasutamine õiguspoliitiline otsus, ei edastata lepitusse väga raskeid juhtumeid. Edastatavad juhtumid on tavaliselt olmetülid ja konflikti osapooled on avaldanud soovi leppida.¹⁸²

Kuna seksuaalvägivalla ohvreid peetakse üldiselt haavatavamateks kui muude kuritegude ohvreid, on arutletud, kas taastav õigusemõistmine aitab neil juhtudel ohvri ja õigusrikkuja keerukaid suhteid mõjusalt käsitleda. Samuti on arutatud, kas taastav õigusemõistmine ei anna äkki signaali, et vägivaldsed seksuaalkuriteod ei olegi väga rasked. Kuna ohvri ja õigusrikkuja suhetes ei ole võim tasakaalus, siis kardavad tervishoiutöötajad enamasti, et ohvri ja õigusrikkuja kohtumine tekitab ohvrile uue trauma. Teisest küljest näitavad uuringud, et taastava õiguse programmides osalemine parandab ohvri arusaama õiglusest ja tema psühholoogilist heaolu.¹⁸³

Arenenud ja tsiviliseeritud riikides, kus on normikesksest lähenemisest loobunud, suhtutakse lepitamisse lähisuhtevägivalla juhtumite puhul äärmiselt ettevaatlikult ja tegelikult seda enam ei praktiseerita, kuna lepitamine ei aita tavaliselt uusi vägivallajuhtumeid ära hoida. Lepitamine asetab ohvri uuesti vägivallatseja meelevalda, heauskse lootusega, et kuus kuud kehtiv leping

¹⁸⁰ Laan, T. President: perevägivald ei ole iialgi pere siseasi. See on kõigi meie asi. – Õhtuleht 10.07.2019. – <https://www.oh tuleht.ee/970008/videod-president-perevagivald-ei-ole-iialgi-pere-siseasi-see-on-koigi-meie-asi> (27.02.2020).

¹⁸¹ Pöder, K. Taastava õiguse meetmed perevägivalla juhtumite menetlemise. – Õiguskeel 1/2016, lk 3. – https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kart_poder_taastava_oiguse_meetmed_perevagivald_juhtumite_menetlemisel.pdf (01.01.2020).

¹⁸² *Ibidem*, lk 4.

¹⁸³ Justiitsministeerium, Norden. Seksuaalkurjategijate ravi ja rehabilitatsioon. Põhja- ja baltimaade dialoog, ekspertide ümarlauaseminar. Justiitsministeerium, Tallinn 2016, lk 9. – https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/sekskurjategijate_seminar_est_16.05.2016.pdf (27.12.2019).

muudab vägivallatseja käitumist – ehk ta võtabki mõistuse pähe ega väärkohtle enam ohvrit. Lepitamist peetakse ohtlikuks, sest vahendaja võtab endale tohutu vastutuse ja õigused sekkuda pereellu, samas ei ole ta võimeline prognoosima olukorda, hindama seda ohvri seisukohalt.¹⁸⁴

ÜRO initsiatiivil korraldatud uuringutest on selgunud, et tihti toimub lepitamine sundolukorras, hirmutamise ja sunni õhkkonnas. ÜRO juhtis esimesena tähelepanu lepitamismenetluse puudujääkidele ja sisuliselt keelustas selle kui ohvri jaoks ohtliku regulatsiooni juba 1996. aastal.¹⁸⁵

Kuriteoohvril on õigus saada riiklikku hüvitist ja ohvriabi seadus (OAS 3. peatükk) võimaldab taotleda ohvri matuselukutuste ja ravikulutuste hüvitamist inimestel, kes on neid kulutusi faktiliselt kandnud.¹⁸⁶ Hüvitist makstakse juhul, kui kuriteo tagajärjel on ohvril tekkinud raske tervisekahjustus, vähemalt kuus kuud kestev tervisehäire või kui ohver on saanud kuriteo tagajärjel surma.¹⁸⁷

Seksuaalvägivalla üleelanud saavad lisaks senistele riigi õigusabi võimalustele taotleda tasuta õigusnõustamist Eesti Naiste Varjupaikade Liidu kaudu. Nõustamist toetab Justiitsministeerium.¹⁸⁸

Soomes tasuta õigusabi ja selle eeltingimused on sätestatud õigusabi seaduses¹⁸⁹. Õigusabi seaduse 1. jao kohaselt antakse õigusabi riigi vahenditest isikule, kes vajab õigusküsimustes ekspertabi ja kes oma varalise olukorra tõttu ei suuda kulusid katta. Õigusabi hõlmab õigusnõustamist, vajalikke abinõusid ja esindamist kohtus ja mõnes muus asutuses, samuti teatavate seadusega ette nähtud asjaga seotud kulude katmisest loobumist. Advokaat pakub samuti tasuta õigusabi umbes kümnes kohas.¹⁹⁰

¹⁸⁴ Pettai, I., Kaugia, S., Narits, R. 2018, lk 196.

¹⁸⁵ *Ibidem*.

¹⁸⁶ Ohvriabi seadus. – RT I, 04.01.2019, 16.

¹⁸⁷ Abiks ohvrile koduleht. Vägivallaohvrite riiklik hüvitis. – <https://abiksohvri.ee/et/abi/kahjude-h%C3%BCvitamine/v%C3%A4givallaohvrite-riiklik-h%C3%BCvitis> (26.12.2019).

¹⁸⁸ Abiks ohvrile koduleht. Õigusabi seksuaalvägivalla üleelanutele. – <https://abiksohvri.ee/et/mis-juhtus/seksuaalv%C3%A4givald/%C3%B5igusabi-seksuaalv%C3%A4givalla-%C3%BCleelanutele> (26.12.2019).

¹⁸⁹ Legal Aid Act (English version). 257/2002. –

https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2002/en20020257_20110720.pdf (11.04.2020).

¹⁹⁰ Baseline report by the Government of Finland. 2018, p 54.

Soomes on eraldi seadus lepitamise kohta kriminaalasjades ja teatud tsiviilasjades¹⁹¹. Lepitus kriminaalasjades on tasuta teenus, milles kuriteos kahtlustatavale ja ohvrile antakse võimalus sõltumatu lepitaja kaudu konfidentsiaalselt kohtuda, arutada kuriteo tagajärjel kannatanule tekitatud vaimset ja materiaalselt kahju ning kokku leppida selle hüvitamise meetmetes. Lepitus võib olla kriminaalmenetluse kas paralleelne või täiendav meede. Vahenduse üks põhieesmärke on retsidivismi ennetamine.

Praegu Leedu Vabariigis kehtiv vägivaldsete kuritegude tekitatud kahju hüvitamise seadus¹⁹² kehtestab korrad, kui riik hüvitab vägivaldsete kuritegudega tekitatud varalise ja mittevaralise kahju ja sellise kahju hüvitamise korra. Kahju võib hüvitada kuriteo ohvrile fondi eriprogrammist vastavalt lõplikule kohtulahendile, kui väljamõistetud kahjuhüvitist ei olnud võimalik võlgnikult tagasi nõuda. Vägivaldsete kuritegudega tekitatud varaline ja mittevaraline kahju hüvitatakse järgmistel tingimustel: 1) vägivaldne kuritegu pandi toime Leedus; 2) vägivaldse kuriteoga tekitatud kahju ei ole hüvitatud; 3) vägivaldse kuriteoga tekitatud kahju hüvitamise taotlus tuleb esitada hiljemalt 3 aasta jooksul pärast kuriteo toimepanemist, välja arvatud juhul, kui see tähtaeg on olulistel põhjustel mööda lastud.

Alates 1. jaanuarist 2020 jõustusid Leedu lepitusmenetluse seaduse¹⁹³ muudatused, millega kehtestati kohustuslik lepitus pereasjades. Seadus suhtub eriti kriitiliselt sellesse, et kohustuslikku lepitamist kohaldatakse eranditult kõigi perevaidluste korral. Tuleb märkida, et seadus ei käsitle perekonnaasju, mis sisaldavad näiteks vägivalla tunnuseid.

3.4. Kohalik omavalitsus

Kohaliku omavalitsuse ülesandeks on seatud elanikkonna haiguste ennetamisele ja tervise edendamisele suunatud tegevuse korraldamine oma maa-alal. Nendest ülesannetest on perevägivalla ennetamise ja tõkestamisega seotud järgmised punktid: elanike tervist, heaolu ja turvalisust toetava elukeskkonna kujundamine; rahvastiku tervist toetavate tegevuste elluviimine ja tervist toetavate teenuste pakkumine; maakondlikul või piirkondlikul tasandil

¹⁹¹ Act on Conciliation in Criminal and Certain Civil Cases (English version). 1015/2005. – https://www.finlex.fi/en/laki/kaamokset/2005/en20051015_20051015.pdf (11.04.2020).

¹⁹² Lietuvos Respublikos smurtiniai nusikaltimai padarytos žalos kompensavimo įstatymas (Leedu versioon). 30.06.2005 – No X-296. – <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/67b3bf22199711e9bd28d9a28a9e9ad9> (10.04.2020).

¹⁹³ Republic of Lithuania Law on Conciliatory Mediation in Civil Disputes (English version). 15 July 2008 – No X-1702. – <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.404617?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=7ff10c19-f057-4892-868e-d159dd71c95f> (11.04.2020).

rahvatervise ja sellega tihedalt seotud valdkondade juhtimiseks vajalike võrgustike loomine ja nende töö korraldamine.¹⁹⁴ Lisaks saab kohalik omavalitsus palju ära teha lokaalsete probleemide kaardistamisel ja lahendamisel.

Seni kuni sotsiaaltöö kliendiks on ohver, on sotsiaaltöö abistavast funktsioonist rääkimine kerge. Kuid sotsiaaltöö eesmärk ei ole üksnes ohvrite kaitsmine ja abistamine vaid ka meetmete otsimine ja leidmine vägivallatsete ohjamiseks. Selle ühe meetmena toimiks kindlasti vägivallatsete pöördumine abi saamiseks kohaliku omavalitsuse poole. Paraku teadvustab vägivallatsete endale harva probleemi olemasolu, veelgi harvemini seostab selle põhjusi endaga ja seega ka otsib harva vabatahtlikult abi. Ta on reeglina kindel, et keegi teine, eelkõige ohver ise on süüdi selles, mis kodus toimub. Isegi siis, kui faktid kõnelevad tema süüst ja ta saab kriminaalkorras karistatud, jääb ta arvama, et probleem ei olnud temas endas ning ei ole valmis muutusteks.¹⁹⁵

Juhul, kui vägivallajuhtumiga on seotud laps, on pearõhk lapse abistamisel ja väärkohtleja rehabiliteerimisel. Laps võib vajada psühholoogilist nõustamist, psühhiaatrilist abi, paigutamist hoolekandetasutusse või perekonda hooldamisele. Sageli, kui tegemist on perevägivallaga, eraldatakse laps kodust.¹⁹⁶

Allpool on toodud näited, mis käsitlevad naistevastase vägivalla käsitlemist Soome sotsiaal- ja tervishoiuministeeriumi haldusalasse kuuluvates üldistes tugiteenistustes:

- 1) sotsiaalabi andmise aluseks on isikliku toetuse vajaduse hindamine;
- 2) MARAC-i töörühm koostab raske lähisuhtevägivalla ohvri jaoks turvaplaani, mille raames saab ohvrit aidata finantsküsimustes, näiteks uue kodu leidmisel. MARAC-i töörühmas on liige valla eluasemeteenistusest ning kodu otsimisel eelistatakse lähisuhtevägivalla ohvreid;
- 3) kui vägivalla ohver läheb traumapunkti, suunatakse ta vajadusel psühholoogilise abi saamiseks.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Selliov, O., Valberg, Ö. L. 2018, lk 23.

¹⁹⁵ Linno, M., Soo, K., Strömpl, J. 2011, lk 31.

¹⁹⁶ Korp, E., Rääk, R. Lastekaitsetöö kohalikus omavalitsuses. Käsiraamat. EV Sotsiaalministeerium, Tervise Arengu Instituut, Tallinn 2004, lk 77. –

https://intra.tai.ee/images/prints/documents/130320565333_Lastekaitsetoo_kohalikus_omavalitsuses_est.pdf (25.12.2019).

¹⁹⁷ Baseline report by the Government of Finland. 2018, p 49.

Lähisuhte- või perevägivalda korral selgitavad võimud regulaarselt, kas täiskasvanutel on lapsi. Selle küsimine on osa nii filtreerimis- ja kaardistamisvormist kui ka riskihindamisvormist MARAC. Ametiasutuste seadusest tulenev kohustus on esitada lapse heaolu teatis alati, kui lapse peres on vägivalda.¹⁹⁸

Leedu lastekaitsetalituste töö spetsiifika keskendub ennekõike lapsele, perevägivalda ohvriks langemise ohu hindamisele. Seetõttu on töötajate tuvastatud juhtumid ja nende klassifikatsioon keskendunud lapse positsioonile perekonnas ja lapsele abi osutamisele.¹⁹⁹

Omavalitsuste sotsiaalabi osakonnad ja eelarvelised/avalikud asutused (sotsiaalteenuste keskused, sotsiaalabi keskused, kriisikeskused jne) tegutsevad sotsiaalabi osutamise valdkonnas. Need erinevad aga oma funktsioonide poolest. Omavalitsuste sotsiaalabi osakonnad tegutsevad klientide vajadusi tuvastavate ja suunavate ning teenuste saamise tingimuste täitmise eest vastutavate asutustena, eelarvelised/avalikud asutused on otseseid sotsiaalteenuseid pakkuvad asutused. [...] Vastavalt Leedu Vabariigi sotsiaalteenuste seadusele osutavad sotsiaalteenuste asutused puuetega inimestele, eakatele, peredele ja lastele üld- ja eriteenuseid. Kõik pakutavad teenused hõlmavad ajutist majutust, kriisiohjamist ja psühhosotsiaalset abi, mis on perevägivalda ohvrite toetamisel üliolulised. Siiski tuleb rõhutada, et sotsiaalteenuste keskused ei ole suunatud ainult perevägivalda ohvrite abistamisele. Samuti ei ole majutusteenuseid pakkuvad kriisikeskused spetsialiseerunud ainult vägivaldaohvrite abistamisele. Ehkki peamised kliendid on vägivalda ohvrid, võivad lastega naised, kellel on rahalisi või muid probleeme, vajaduse korral nende juurde jääda. Intervjueeritud sotsiaalteenuste keskuste töötajad näevad ohvri (naise) eraldamist vägivaldast ja majutamist turvalises keskkonnas sotsiaalteenuste keskuste või kriisikeskuste põhifunktsioonina.²⁰⁰

3.5. Tervishoiusüsteem

Tervishoiutöötajad (eriti naistenõuandlates, sünnitushaiglates ja lastekliinikutes) on soodsas positsioonis, et pakkuda abi ja toetust naistele, kes kogevad lähisuhtevägivalda. Regulaarsed tervisekontrollid raseduse ajal ja pärast sünnitust, mis sageli on teatud sotsiaalsete hüvede (nt toetuste) saamiseks kohustuslikud, annavad hea võimaluse vägivaldaohvrite avastamiseks.

¹⁹⁸ *Ibidem*, p 61.

¹⁹⁹ Michailovič, I., jt. Veiksmingo policijos ir kitų suinteresuotų institucijų bendradarbiavimo link: smurto artimoje aplinkoje atpažinimo, pagalbos ir prevencijos modelis. Vilnius 2019, p 30. – <http://teise.org/wp-content/uploads/2019/09/POSIB.pdf> (19.04.2020).

²⁰⁰ *Ibidem*, p 39-40.

Lisaks sellele on tervishoiutöötajatelt nõutav konfidentsiaalsus naistele väga hea lähtepunkt oma vägivallakogemustest rääkimiseks. Sellegipoolest on oluline, et tervishoiutöötaja oleks vägivallateema arutamise algataja pool, kuna häbi, piinlikkus, hirm tagajärgede ees ja tunne, et töötaja võib teda mitte suuta aidata, teevad sageli naise jaoks oma läbielamistest rääkimise väga raskeks.²⁰¹

Väga tähtis on seksuaalse vägivalla ohvrilt korrektne tõendmaterjali kogumine esimesel võimalusel. Kui materjal saab tervishoiuasutuses kogutud ja hoiustatud, siis on ohvri pöördumisel politseisse võimalik see allkirja vastu politseile üle anda.²⁰²

2014. aasta mais alustas Eesti Seksuaaltervise Liit projektiga, mis peaks looma meedikutele senisest paremad võimalused seksuaalvägivalla ohvrite abistamiseks. Üheks eesmärgiks on näiteks, et kui ohver pöördub erakorralise meditsiini osakonda, saab ta kohe ka esmase psühholoogilise kriisinõustamise.²⁰³

Soomes tehti 2016. aastal ettevalmistusi esimese seksuaalkuritegude ohvrite tugikeskuse loomiseks Helsingi ja Uusimaa maakonna haigla naistehaiglasse. Aastatel 2014-2016 eraldas sotsiaal- ja tervishoiuministerium riiklikule tervise- ja hoolekandeinstituudile seksuaalse vägivalla ohvrite teenuste arendamiseks kokku ligi 150 000 eurot. Esimene Soome tugikeskus SERI (SARC) alustas tegevust koos naistehaiglaga 2017. aasta mais Helsingis. Eesmärk on laiendada tugikeskust kõikidele ülikooli haiglatele. Tugikeskused pakuvad vägistamist üleelanutele meditsiinilist abi, kohtuekspertiisi, traumaabi ja nõustamist.²⁰⁴

Leedus naisohvrite seksuaalvägivalla testimise meetodikas²⁰⁵ analüüsitakse seksuaalvägivalla ohvriga suhtlemise põhiprintsiipe, dokumentide vormistamist, vigastuste hindamist. Arutletakse sugulisel teel levivate nakkuste testimise algoritmi ja ennetava ravi üle, arutatakse arsti ja ohvri kohta edasises uurimistöös ja jälgimisplaanis, pakutakse välja seksuaalvägivalla testimise protokoll.

²⁰¹ Perttu, S., Kaselitz, V. Kuidas aidata perekonda, milles esineb vägivalda – juhiseid tervishoiutöötajatele. – Naiste Varjupaik (MTÜ) 2006, lk 9. – https://naistetugi.ee/wp-content/uploads/2014/07/Meedikute_k%C3%A4siraamat.pdf (04.03.2020).

²⁰² Laanpere, M., Part, K. 2016, lk 25.

²⁰³ Lohk, M. Meedikute võimalused seksuaalvägivalla ohvrite abistamisel peaksid paranema. – Postimees 07.04.2015. – <https://tervis.postimees.ee/3148731/meedikute-voimalused-seksuaalvagivalla-ohvrite-abistamisel-peaksid-paranema> (01.01.2020).

²⁰⁴ Baseline report by the Government of Finland. 2018, p 50.

²⁰⁵ Adomaitienė, V., jt. Seksualinio smurto moteriškosios lyties aukos tyrimo metodika. Kaunas 2018. – <https://sam.lrv.lt/uploads/sam/documents/files/Seksualinio-smurto-aukos-istryimas%202019.pdf> (11.04.2020).

Seksuaalse vägivalda ohvri uurimise protokoll on tervishoiuasutuse töötajatel soovitatav täita enne tervisekontrolli alustamist tervisekontrolli asutusse saabumisel või tervishoiuasutusse toimetamisel seksuaalvägivaldaga seotud kuriteo ohvri kohta. Põhjendatud kahtluse korral, et ohvri suhtes on toime pandud seksuaalvägivalda kuritegu, nagu on ette nähtud karistusseadustiku XXI peatükis, mis on klassifitseeritud avalikuks kriminaalaksjaks, peavad tervishoiutöötajad sellest võimalikult kiiresti teatama territoriaalpolitseile või prokuratuurile.²⁰⁶

3.6. Naiste tugikeskused ja tugitelefoniid

Perevägivalda tõkestamiseks on ohvriabi seaduses eraldi ära kirjeldatud riiklik naiste tugikeskuse teenus, mille eesmärk on aidata kaasa naistevastase vägivalda ohvriks langenud naise vägivaldast pääsemisele ja iseseisva toimetuleku saavutamisele, pakkudes turvalist keskkonda ja nõustamist ning vajaduse korral ajutist majutust naisele ja temaga kaasas olevatele lastele.²⁰⁷

Riikliku naiste tugikeskuse teenuse raames pakutakse esmast kriisinõustamist ning juhtumipõhist nõustamist, vajadusel psühholoogilist nõustamist, juriidilist nõustamist või turvalist ajutist majutust. Esmast kriisinõustamist osutatakse ööpäevaringselt kas telefoni teel või kohtumisel.²⁰⁸

Lisaks tugikeskustele on olemas mitu telefoninumbrit, kus inimestele pakutakse emotsionaalset tuge ja selgitatakse abi saamise võimalusi. Nendeks telefonideks on tugitelefoni 1492, lasteabitelefoni 116111 ja ohvriabi kriisitelefoni 116006.

Kui inimene on kogunud seksuaalvägivalda, teda on vägistatud või muul moel seksuaalselt rünnatud, siis abi järele saab pöörduda seksuaalvägivalda kriisiabikeskusesse. Kannatanu soovil ja nõusolekul pakuvad seksuaalvägivalda kriisiabikeskused tuge ja esmast nõustamist. Samuti läbivaatust ja tõendite kogumist, abi raseduse ärahoidmisel, suguhaiguste testimist ja HIV kontaktijärgset ravi. Teenuse raames on võimalik saada ka järelnõustamist ning tuge politseisse pöördumisel. Keskused töötavad ööpäevaringselt ning abi on tasuta.²⁰⁹

²⁰⁶ *Ibidem*, p 13.

²⁰⁷ Sellio, O., Valberg, Ö. L. 2018, lk 25.

²⁰⁸ *Ibidem*, lk 38.

²⁰⁹ Meieajakangelane koduleht. Seksuaalvägivalda kriisiabikeskused. – <https://meieajakangelane.ee/> (26.12.2019).

Perioodil 2014 – 2017 on naiste tugikeskustest abi küsinud keskmiselt 2000 naist aastas. Nendest 10% vajavad turvalise majutuse teenust; enamik abivajajatest vajavad esmast kriisiabi ja juhtumipõhist nõustamist, samuti psühholoogilist ja juriidilist nõustamist. 2018. aasta esimese üheksa kuu jooksul on naiste tugikeskustesse pöördunud abi saamiseks kokku 2400 naist.²¹⁰ Esitatud statistikast ilmneb, et tugikeskustesse pöördumiste arv näitab kasvutendentsi.

Sarnaselt Eestile on ka Soomes mitu tugitelefoni perevägivalda all kannatavatele inimestele. *Nollalinja*²¹¹, mis on riiklik abitelefoni neile, kes on kogenud lähisuhtevägivalda või naistevastast vägivalda. *Naisten linja*²¹² on riiklik, tasuta nõuande- ja tugiliin naistele ja tüdrukutele, kes on kogenud seksuaalset vägivalda või selle ohtu. Samuti saab helistada ja saada abi *Monika*²¹³ kriisikeskuse hädaabinumbrikt, mis on rohkem suunatud sissereändajatest naiste abistamisele. Lisaks toimib *Mona*²¹⁴ varjupaik, mis on mõeldud ainult sissereändajatest naistele ja nende lastele. Ajutist majutust ja abi saavad naised *Pääkaupungin turvakoti*²¹⁵ ja *Nettiturvakoti*²¹⁶ varjupaikades. *Lähisuhdeväkivaltatyön yksikkö*²¹⁷ osakond korraldab perevägivalda, erinevaid rühmi koostöös teiste professionaalsete abilistega perevägivalda tuvastamiseks, likvideerimiseks ja üleelamiseks. Vägistamisohvrite jaoks on olemas eraldi kriisikeskus *Tukinainen*²¹⁸, mille põhifunktsioon on seksuaalse vägivalda ohvrite abistamine ja toetamine ning nende huvide eest hoolitsemine.

Leedus töötab ööpäevaringselt "*Pagalbos moterims linija*"²¹⁹, mis on naiste emotsionaalne tugitelefoni. Spetsialiseeritud abi keskused²²⁰ pakuvad perevägivalda ohvritele igakülgset abi. Nende teenused on teavitamine ja nõustamine; psühholoogiline ja juriidiline abi, sellise abi osutamise korraldamine; tegevuskava ja abi väljatöötamine; koostöö riigi-, valla- ja kohalike asutustega, ööbimise, majutuse ja muude vajalike teenuste pakkumine; vahendus arstiabi osutamisel.

²¹⁰ Sellio, O., Valberg, Ö. L. 2018, lk 36.

²¹¹ Nollalinja. – <https://www.nollalinja.fi/in-english/> (08.03.2020).

²¹² Naisten linja. – <https://www.naistenlinja.fi/> (08.03.2020).

²¹³ MONIKA. – Multicultural Women's Association, Finland. – <https://monikanaiset.fi/en/> (08.03.2020).

²¹⁴ Mona. – <https://monikanaiset.fi/apua-vakivaltaa-kokeneille/turvakoti-mona/> (08.03.2020).

²¹⁵ Pääkaupungin turvakoti. – <http://paakaupunginturvakoti.fi/turvakoti/> (08.03.2020).

²¹⁶ Nettiturvakoti. – <https://nettiturvakoti.fi/> (08.03.2020).

²¹⁷ Lähisuhdeväkivaltatyön yksikkö. – <http://paakaupunginturvakoti.fi/avoyksikko/> (08.03.2020).

²¹⁸ Tukinainen. – <https://www.tukinainen.fi/english/> (08.03.2020).

²¹⁹ Pagalbos moterims linija. – <https://pagalbosmoterimslinija.lt/> (09.04.2020).

²²⁰ SPC. – <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/seima-ir-vaikai/seimos-politika/smurto-artimoje-aplinkoje-prevencija#SPC> (09.04.2020).

3.7. Vägivallatseja sotsiaalprogrammid

Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020 üheks alaeesmärgiks on vägivallatsejate kohtlemise viisid on mõjusamad ja nende retsiidivsus on vähenenud. Et ära hoida vägivallategude korduvat toimepanemist, on vaja muuta vägivallatsejate hoiakuid ja käitumismustreid, muu hulgas käsitleda vägivalla toimepanijaid kõigi kuriteoliikide puhul heterogeense rühmana. Kasutusele tuleb võtta tõenduspõhised programmid, individuaalnõustamine ja muud sekkumised. Programmid peavad olema kättesaadavad nii vanglas ja kriminaalhoolduses kui ka väljaspool neid, tähtis on pakkuda pärast vanglast vabanemist jätkutuge. Vajaduse korral tuleb vägivalla toimepanijale tagada vaimse tervise teenuseid ja sõltuvusravi.²²¹

Praegu koheldakse vägivalla toimepanijaid peamiselt karistuslike meetmete abil. Samas näitab maailma kogemus, et hoiakute ja käitumise muutusi toovad kaasa ka alternatiivsed või vangistusega paralleelsed meetmed, mille eesmärk on kurjategijaid taasühiskonnastada.²²²

1. juunil 2013 Eestis jõustunud seadusemuudatus täiendas KarS-i §-ga 69², mis võimaldab reaalse vangistusega karistatud seksuaalkurjategijad, kes on kuriteo toime pannud seksuaalsuunitlus- või muu psüühikahäire tõttu, vabastada tingimisi enne tähtaega, kui nad on nõus osalema kompleksravis. Samuti on võimalik asendada neile mõistetud vangistus osaliselt kompleksraviga, mis võib sisaldada nii ravimravi kui ka terapeutilist ravi. Nende kahe komponendi koostoime aitab inimesel ära tunda, millal tulevad valed mõtted ja on vaja kiiresti sekkuda.²²³

Eestis on kasutusel erinevad sotsiaalprogrammid, mis aitavad vägivallatsejatel paremini aru saada oma käitumise mõju ohvrile ja selle tagajärgi. Programmide raames teevad erinevad institutsioonid (prokuratuur, politsei, ohvriabi) tihedat koostööd, et parandada olukorda ja kiirendada vägivallatsejate taassulendamist ühiskonda. Neid aidatakse läbi pere- ja paarisuhtevägivalla vähendamise programmi²²⁴, perevägivalla tõkestamise

²²¹ Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020. 2015, lk 20.

²²² *Ibidem*, lk 15.

²²³ Justiitsministeerium, Norden. 2016, lk 8.

²²⁴ Kriminaalpoliitika koduleht. Pere ja paarisuhtevägivalla programm. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/pere-ja-paarisuhtevagivalla-programm> (01.01.2020).

sotsiaalprogrammi²²⁵. Programmide läbiviimisel kasutatakse nii individuaalseid kui ka perenõustamisi.

Sõltuvusainete kuritarvitajate ja sõltlaste jaoks on olemas eluviisi treening²²⁶. Selle eesmärgiks on siiski isikute, kellel on probleeme alkoholi või narkootikumide tarvitamisega, sõltuvustega võitlemine. Lähisuhtevägivallatsete seas on ka kindlasti isikuid, kes tarvitavad nii alkoholi, kui ka narkootikume, kuid nende puhul on esmane vajadus ja prioriteet on võitlemine vägivaldse käitumisega aga see ei takista nende osalemist programmis.

Oma vägivaldsete emotsioonide ja agressiivsusega aitavad toime tulla viha juhtimise programm²²⁷ ja agressiivsuse asendamise treening²²⁸, mille raames käsitletakse oma viha jälgimist, vihakäitumise mõistmist, enesevalitsuse kaotamise tagajärgi, ärrituse üle valitsemist ja rahustavaid mõtteid, toimetulekut grupi surve ja süüdistusega, riski- ja ebamugavate olukordade äratundmist ja vabandamist.

Seksuaalkurjategijate rehabilitatsiooniprogrammi eesmärk on aidata seksuaalkuriteo sooritanul mõista oma kuritegu ja analüüsida selleni viinud asjaolusid. Programm on mõeldud vaimselt tervetele vangidele, kellele on kohtuotsusega või individuaalse täitmiskava tingimuseks määratud tagasilanguse ennetamise programmis osalemine.²²⁹

Lisaks sotsiaalprogrammidele on olemas ka tugiteenus vanglast vabanejatele, mille eesmärk on suurendada vanglast vabanenute osalust tööturul, tööturu- ja sotsiaalteenustel ning seeläbi vähendada vanglast vabanejate retsidiivsust. Tugiteenuse abil parandatakse vanglast vabanenute sotsiaalset kaasatust ja võimalusi iseseisvaks toimetulekuks.²³⁰

Majutusteenuse eesmärk on pakkuda ajutist majutusvõimalust vanglast vabanenule, kellel elukoht puudub või see ei ole vabanemiseks sobilik. Võimaldatakse sotsiaal- ja võlanõustamist,

²²⁵ Kriminaalpoliitika koduleht. Vägivallatsete tugirühmad. –

<https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/vagivallatsete-tugiruhmad> (01.01.2020).

²²⁶ Kriminaalpoliitika koduleht. Eluviisi treening. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/eluviisi-treening> (01.01.2020).

²²⁷ Kriminaalpoliitika koduleht. Viha juhtimise programm. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/viha-juhtimise-programm> (01.01.2020).

²²⁸ Kriminaalpoliitika koduleht. Agressiivsuse asendamise treening. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/agressiivsuse-asendamise-treening> (01.01.2020).

²²⁹ Justiitsministeeriumi koduleht. Sotsiaalse rehabilitatsiooni programmid õigusrikkujatele. – <https://www.vangla.ee/et/taasuhiskonnastamine/sotsiaalse-rehabilitatsiooni-programmid-õigusrikkujatele> (01.01.2020).

²³⁰ Kriminaalpoliitika koduleht. Tugiteenus vanglast vabanejale. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/teemalehed/tugiteenus-vanglast-vabanejale> (01.01.2020).

psühholoogi konsultatsioone, kohapealset tööd jm toetavaid tegevusi. Iga le vabanenule koostatakse tegevusplaan, mille eesmärgiks on iseseisva toimetulekuoskuse tõstmine, püsiva töö- ja elukoha leidmine.²³¹

On asjakohane märkida, et sotsiaalprogrammi läbimise (sotsiaalprogrammis osalemise) kohustuse panemine süüdlasele on lähisuhtevägivalla kuritegude lahendamisel kahtlemata otstarbekas. Süüdlase suhtes kohaldatav keeld (alkoholi tarvitamise keeld vms) on sisuliselt isiku tema probleemiga üksijätmine (süüdlane peab keelu järgimist ise tagama), seevastu isiku kaasamine sotsiaalprogrammi näitab, et tema probleemiga tegeletakse kollektiivselt (süüdlane ise koos programmi läbiviijatega, psühholoogidega jne). Vaieldamatult on lähisuhtevägivalla kuritegude puhul süüdlase näol tegemist probleemse isikuga ja teadmisel, et tema probleemidele lahenduste otsimisega tegelevad peale tema enda ka abivalmis inimesed kõrvalt, on süüdlase isiksuse ümberkujundamise protsessis eeldatavalt tõhus positiivne efekt.²³²

Soome kriminaalkaristuste valdkonnas kasutatakse meesvangidega programmi MOVE. Programmi eesmärk on aidata inimesel ära tunda vägivaldset käitumist suhtes ja selle tagajärgi ning veenda inimest seda teemat arutama ja muutma selle problemaatiliseks, samuti otsima abi.²³³

Kõigis Soome vägivallaringist väljumiseks mõeldud programmides osalemine on vabatahtlik. Süüdlasi ei saa sundida rehabilitatsiooniprogrammides osalema isegi karistuse raames. 2016. aasta andmetel osales vabatahtlikes raviprogrammides umbes 1200 vägivallatsetjat.²³⁴

Vanglateenistuses on mitu programmi, mille abil töötatakse seksuaalkurjategijatega ja aidatakse neid. STOP-programm põhineb kognitiiv-käitumuslikul teoorial ning Inglismaal ja Walesis kasutataval Core-programmil ja on olnud käigus aastast 1999 ja uurijad on seda hinnanud. „Uus suund“ on Soomes kõige ajakohasem ja laiemalt kohaldatav vahend seksuaalkurjategijatega töötamiseks. „Uus suund“ ei ole veel uurijate hindamist läbinud, sest see on käigus alates 2012. aastast ja osalejate arv on veel üsna väike. Programm põhineb

²³¹ *Ibidem.*

²³² Ülviste, A. Lähisuhtevägivallakuritegudes läbi viidud kriminaalmenetluste analüüs. Riigiprokuratuur 2018, lk 16. – <https://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/LSV%20anal%C3%BC%C3%BCs%202018.pdf> (21.04.2020).

²³³ Baseline report by the Government of Finland. 2018, p 36.

²³⁴ *Ibidem*, p 38.

kognitiiv-käitumuslikul teorial ja hea elu muutuste mudelil. Ravimeid kaalutakse suure riskiga õigusrikkujate puhul osana nende tingimisi kriminaalhoolduse alla vabastamisest.²³⁵

Seksuaalvägivalla toimepanijatele suunatud teraapiateenuseid ja ennetavaid programme on Soomes vähe, nii et neid saab kohandada vastavalt individuaalsetele olukordadele. Tüüpiline töömeetod on moonutatud mõtlemismustrite kõrvaldamine, mis on seotud näiteks seksuaalkuritegude asjaoludega ning moonutatud arusaamadega meeste ja naiste rollidest.²³⁶

Ka Leedu suurimatesse linnadesse asutatud meeste kriisikeskused töötavad vägivalla all kannatavate meestega ja rakendavad kurjategijate käitumise muutmise programme. [...] Leedus kurjategijatele mõeldud programmid on kohandatud Taanis kurjategijatega töötamise tavadest lähtuvalt. Selle kohaselt pakutakse välja käitumise muutmise programmi raames 28 rühmakoosolekut. Mõni keskus pakub agressiivsetele meestele ka lapsevanemate oskuste programme.²³⁷

Leedu karistussüsteem rakendab praegu viit heakskiidetud käitumise korrigeerimise programmi:

- 1) individuaalne motivatsiooniprogramm „Käitumine - vestlus - muutus“ (EPP);
- 2) individuaalne kognitiivse käitumise korrigeerimise programm “Ainult sina ja mina” (üks-ühele);
- 3) rühma kognitiivse käitumise korrigeerimise programm EQUIP (alaealistele ja kuni 25-aastastele noortele);
- 4) seksuaalkurjategijate kognitiivse käitumusliku teraapia programm (SeNAT);
- 5) sekkumisprogramm perevägivalla toimepanijatele.²³⁸

Programmi SeNAT peamine eesmärk on korduvate seksuaalkuritegude ennetamine ja kurjategijate taas-integreerumine ühiskonda. Eesmärk on aidata õigusrikkujatel oma riskitegureid tuvastada ning õppida neid tegureid tulevikus kontrollima ja juhtima.²³⁹

²³⁵ Justiitsministeerium, Norden. 2016, lk 10.

²³⁶ Baseline report by the Government of Finland. 2018, p 41.

²³⁷ Šumskaitė, L., Namicheishvili, S. The Social Policy of Combating Domestic Violence in Georgia and Lithuania. – STEPP, vol. 15, Jul. 2017, p 65.

²³⁸ Vaičiūnienė, R., Viršilas, V. Laisvės atėmimo vietose taikomų socialinės eabilitacijos priemonių sistemos analizė, probleminiai taikymo aspektai. Vilnius 2017, p 30. – <http://teise.org/wp-content/uploads/2018/01/Vai%C4%8Di%C5%ABnuien%C4%97-Vir%C5%A1ilas.pdf> (19.04.2020).

²³⁹ *Ibidem*, p 37-38.

Vägivaldse käitumise muutmise programme ja nende rakendamist perevägivalda juhtumite puhul kirjeldatakse sageli kui ohvri abistamist ja kui perevägivalda ennetamise meetodit. Tuleb tunnistada, et need programmid ei aita nimetatud eesmärke saavutada. Vastupidi, nende programmide sobivuse hindamisel tuleb arvestada uuringutega, mis näitavad, et vägivaldsete osalemine sellistes programmides võib ja sageli halvendab oluliselt ohvri olukorda ning vähendab ka võimalusi talle tõhusat abi osutada.²⁴⁰

Vägivaldsete osalemine vägivaldse käitumise muutmise programmis annab naisele vale turvatunde, et vägivaldsete on kas "juba muutunud" või "muutub varsti". Tegelikult saab ainult vägivaldsete ise otsustada, kas ta on vägivaldne või mitte, ja ükski kolmas osapool ei saa seda käändada. Naise usk, et vägivaldsete käitumine on nüüd programmi korraldajate kontrolli all, vähendab naise valvsust ja võimet kaitsta end uute vägivaldsete puhangute eest, mida teatavasti iseloomustab tsükliline kordumine.²⁴¹

Teaduslikus kirjanduses rõhutatakse, et vähemalt 20%-i vägivaldseteid iseloomustavad psühhopaatilised isiksuseomadused. Sel juhul pole korrigeerivate programmide rakendamine lubatud, kuna see mitte ei vähenda, vaid suurendab veelgi vägivaldsete kalduvust kuritegusid sooritada. Psühhopaatiliste isiksuseomadustega isikud õpivad vägivalda paremini varjama, manipuleerides nii ohvrite kui ka korraldajate- ja muude riigiametnikega. Oluline on teada, et mõnele kurjategijale võib vangistus olla ainus vahend veelgi jõhkrama vägivalda ärahoidmiseks ning ükski psühholoogiline mõjutusvahend pole siin tõhus ja seda ei saa isegi arvestada. Vägivaldse käitumise muutmise programmide kriitika tuleneb asjaolust, et need põhinevad meditsiinilisel mudelil, s.t. inimesele pakutakse teenust lootuses, et ta on motiveeritud, tegeleb nende teenustega ja selle kasulikkus on talle ilmne. Samal ajal näitavad uuringud, et suurem osa vägivaldseteid pole motiveeritud ja osalevad programmides kohtuotsuse alusel või karistuse vältimiseks.²⁴²

3.8. MARAC

MARAC on võrgustikupõhine juhtumikorralduse mudel, mille eesmärgiks on tuvastada kõrge riskiga ohvrid ning kindlustada nende kaitse mitmete asutuste spetsialistide koostöös ning seeläbi vähendada lähisuhtevägivalda ja selle raskeid tagajärgi. MARAC hõlmab endas ohvrite

²⁴⁰ Vasiliauskienė, L.H., Dirmotaitė, E., Vasiliauskaitė, Z. 2016, p 43.

²⁴¹ *Ibidem*.

²⁴² *Ibidem*, p 44.

riskide tuvastamist ja hindamist, sekkumisplaani koostamist ning selle täitmist, juhtumikorralduse võrgustiku koostumisi, jagatud infot ja vastutust ning tulemuste hindamist.²⁴³

MARAC olulised eesmärgid on lähisuhtevägivalla ohvri turvalisuse tagamine. Vägivalla kordumise võimaluse vähendamine.²⁴⁴ Projekti sihtrühmaks on riskis olevad pered, sh lähisuhtevägivalla all kannatavad isikud, ning riskis olevate peredega vahetult kokku puutuvad spetsialistid, sh kohaliku omavalitsuse sotsiaal- ja lastekaitsetöötajad, politseiametnikud, ohvriabitöötajad, naiste tugikeskuse töötajad, tervishoiutöötajad ja teised spetsialistid kes omavad puutumust lähisuhtevägivalla all kannatavate perede probleemidega.²⁴⁵

Soomes sotsiaalkindlustus- ja tervishoiutöötajad ning politseinikud said väljaõppe, et nad hindaksid MARAC mudeli abil lähisuhtevägivalla tõsise vägivalla riski. Seda mudelit tutvustati Soomes 2010. aastal, pärast seda levis see kõikides linnaosades, nii et 2016. aasta lõpus oli Soomes 32 MARAC-i töörühma. MARAC koosneb kahest etapist. Esiteks viib kliendi juures sotsiaal- ja tervishoiutöötaja või politseiametnik läbi oma partneri poolset lähisuhtevägivalda kogunud kliendi jaoks standardiseeritud riskianalüüsi, kasutades MARAC-i vormi. Pärast seda, kui risk on suur, saadetakse klient kohalikku MARAC-i töörühma, kus tema juhtumit uuritakse, koostatakse turvaplaan ja võetakse tarvitusele muud abinõud kliendi turvalisuse suurendamiseks. MARAC-i dokumente saab kasutada ka kriminaaluurimise osana ja muude turvameetmete vajaduse kaalumisel.²⁴⁶ 2019. aastal tegutses Soomes 37 MARAC-i rühma.²⁴⁷

Käesoleva töö autor ei leidnud informatsiooni, et antud mudel oleks kasutusel Leedu õiguskaitseorganitel.

²⁴³ Sotsiaalkindlustusameti koduleht. Projektid. – <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/organisatsioon-kontaktid/projektid> (27.12.2019).

²⁴⁴ Sotsiaalkindlustusameti koduleht. MARAC juhtumikorralduse mudel. – <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/ohvriabi-huvitis/marac-juhtumikorralduse-mudel> (27.12.2019).

²⁴⁵ Sotsiaalkindlustusameti koduleht. Projektid.

²⁴⁶ Baseline report by the Government of Finland. 2018, p 82-83.

²⁴⁷ Ministry of Social Affairs and Health. Violence against women is a serious human rights violation – Finland to introduce stronger measures to help victims. Ministry of Social Affairs and Health 26.11.2019. – https://stm.fi/en/article/-/asset_publisher/naisiin-kohdistuva-vakivalta-on-vakava-ihmisoikeusrikos-suomi-tehostaa-toimia-uhrien-auttamiseksi (08.03.2020).

3.9. MAPPA

MAPPA (*Multi-Agency Public Protection Arrangements*) on alates 2015. aastast kõigis Eesti kriminaalhooldusosakondades alaliselt kasutusele võetud suure riskiga õigusrikkuja kohtlemise, ametiasutuste koostöö ja infovahetuse mudel. Suure riskiga õigusrikkujateks peetakse selle mudeli mõistes isikuid, kes on süüdi mõistetud seksuaal- või perversivallakuriteo eest, samuti inimesi, kelle puhul on suur tõenäosus, et nad sooritavad uue vägivallakuriteo või neid, kelle puhul on põhjendatud kahtlus, et intensiivsem koostöö on vajalik näiteks inimese sotsiaalse olukorra, käitumismustrite või muude asjaolude tõttu.²⁴⁸

MAPPA on mudel, mille eesmärk on tagada tõhus tegelemine vägivaldsete isikutega ja seksuaalkurjategijatega kogukonnas – MAPPA on mõeldud selleks, et hinnata ning hallata vägivallakuritegusid toime pannud isikute riske. MAPPA mudelit kasutatakse Suurbritannias, Šotimaal, Lätis ning Eestis. MAPPA manuaal paneb paika politsei ning vanglasüsteemi kohustused ja vastutusala, see annab juhiseid politsei, vanglateenistuse ning kriminaalhoolduse vaheliseks koostööks. Lisaks on MAPPA puhul oluline tagada majutus vanglast vabanenutele, selleks, et vähendada võimalikke riske, sh ühest piirkonnast teise kolimisega seonduvaid riske.²⁴⁹

Selle üks osa on pidev infovahetus politsei ja kriminaalhoolduse vahel kiiret reageerimist nõudvate asjaolude korral. Teine koostöövorm on kriminaalhooldusametniku kokku kutsutud ümarlauakohtumine, kus arutatakse konkreetseid juhtumeid ja kooskõlastatakse ametkondade edasine tegevus. Kohalike omavalitsuste spetsialistid on väga oodatud ümarlaudades osalema – see mitmekesistab kogutavat teavet ja aitab leida paremaid lahendusi.²⁵⁰

Käesoleva töö autor ei leidnud informatsiooni, et sarnane asutuste koostöö ja infovahetuse mudel oleks kasutusel Soomes või Leedus.

²⁴⁸ Schönberg, K. MAPPA loob koostööks paremad võimalused. – Sotsiaaltöö 3/2016, lk 28. – https://intra.tai.ee/images/prints/documents/152353042752_ST3_2016_web.pdf (04.03.2020).

²⁴⁹ Tammiste, B., jt. Ohtlike kalduvuskurjategijate sihtgrupi, meetmete ja kohtlemise analüüs. – Kriminaalpoliitika analüüs nr 9/2016. Justiitsministeerium, lk 41-42. – https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ohtlikud_kalduvuskurjategijad_2016-1_0.pdf (01.01.2020).

²⁵⁰ Savitš, K., Luts, Ü., Vaks, A. Töö vangi ja kriminaalhooldusalusega. – Sotsiaaltöö 3/2016, lk 10. – https://intra.tai.ee/images/prints/documents/152353042752_ST3_2016_web.pdf (04.03.2020).

KOKKUVÕTE

Tänapäeval on inimesed teadlikumad, et perevägivald ei ole enam peresisene asi, vaid sellest tuleb rääkida. Samuti on ohvrid muutunud julgemaks ja ei karda otsida abi erinevatelt instantsidelt (politsei, ohvriabi, sotsiaaltöötajad). Viimaste aastate jooksul on tehtud mitmeid samme, mis on suunatud lähisuhtevägivallaga võitlemisele.

Perevägivald, sh seksuaalne väärkohtlemine on aga siiaeni varjatud vägivalla liik, millest ei ole kombeks rääkida. Tegemist on aga tõsise probleemiga, mis kahjustab inimõigusi ja olulisel määral piirab isikute, enamasti juhtudel naiste, põhiõigusi, milleks on õigus elule, võrdsele kohtlemisele, vabadusele ja isikupuutumatusse ning seksuaalsele enesemääramisele.

Hetkel on meie riigil piiratud võimalused mistahes liiki perevägivalla osapoolte füüsiliseks eraldamiseks: politsei võib vägivallatsejat lühiajaliselt kinni pidada, kuid peale seda naaseb agressor tagasi koju; mittevabaduskaotuslikku karistust kandvad vägivallatsejad elavad kodus koos ohvriga; perevägivalla seadus Eestis puudub. Siit tõusetub küsimus, millised on meetmed paarisuhtes seksuaalse väärkohtlemise ennetamiseks ning millised rakendatavatest on praegu kõige mõjusamatena hinnatavad. Selle väljaselgitamine oligi käesoleva magistr töö eesmärgiks. Võrdlusmaterjalina kasutati töös Leedu ja Soome vastavaid andmeid.

Magistr töö hüpoteesiks oli: Eestis rakendatavatest seksuaalse väärkohtlemise ennetamise meetmetest on kõige enam rakendatavaks ja ka kõige mõjusamaks naiste tugikeskuste tegevus, ohvriabi süsteem ja sotsiaalprogrammid.

Hüpoteesi kontrollimiseks vaadeldi naiste tugikeskuste, ohvriabi süsteemi ja sotsiaalprogrammide toimimist Eestis ning kõrvutati neid võrdlusriikide Leedu ja Soome vastavate andmetega. Võrdluse tulemusel saab öelda, et tugikeskus pakub kompleksset teenust ohvrile, mis hõlmab kriisi- ja psühholoogilist nõustamist, juriidilist nõustamist ja vajadusel turvalist majutust. Vaadates keskmist tugikeskustesse pöördunud naiste arvu, saab öelda, et ohvrid on teadlikud antud võimalusest ja julgevad abi küsida. See on ohvri võimalus mitte pöörduda politsei poole, kasutades esmalt n.ö leebemat varianti oma teel vägivallata elu poole.

Tugikeskuste ja tugitelefoni süsteem töötab sarnaselt kõigis kolmes riigis, pakkudes perevägivalla ohvritele mitmekülgset abi ja toetust. Käesoleva töö autor ei leidnud

informatsiooni, et Leedus oleks sarnaselt Eestile ja Soomele vägistamisohvrite jaoks eraldi kriisikeskus.

Perevägivallaga võitlemiseks on vajalik erinevate organisatsioonide tõhus ja koordineeritud koostöö ja võrgustik ohvri ümber, et aidata teda vägivallaringist väljuda ja alustada uut elu. Antud koostöö üheks vormiks on võrgustikupõhine juhtumikorralduse mudel MARAC, mis toimub ohvriabi eestvedamisel. Antud meetme tõhususest Eestis on veel vara rääkida, kuna see ei ole siin veel pikka aega kasutusel olnud.

Eesti kasutab aktiivselt taastavat õigust, mille rakendamisel aitab kaasa ka ohvriabi süsteem. Üheks taastava õiguse meetmeks on lepitusmenetlus, mille kohta Eestis on võetud vastu õiguspoliitiline otsus, et seda kasutatakse perevägivalda juhtumite lahendamisel. Lepitusmenetlus võib olla väga kiire viis lahendada olukorda, kaitsta ohvrit pika ja ebameeldiva kohtumenetluse eest ja säästa riigi ressursse. Teiselt poolt võib antud menetluse liik anda ohvritele signaali, et nende mure ei ole väga oluline, kuna selle tagajärjel lõpeb kriminaalmenetlus ilma süüdimõistva otsuseta.

Kuigi lepitusmenetlus on vabatahtlik, ei tähenda see alati ohvri tõelist soovi antud protseduuril osaleda. Ohver, kes on võib-olla aastaid kannatada saanud, tema enesehinnang on väga madal, tema tunded ja soovid olid pikka aega allasurutud, võib mitte lõpuni aru saada lepituse eesmärkidest ja tagajärgedest ning olla ka ametnike surve all, kes talle seda pakuvad. Vägivallatseja võib olla lepitusega nõus mitte sellepärast, et ta sai aru oma tegudest ja soovib tekitatud kahju heastada, vaid tema jaoks on see kõige kergem viis karistusest vabaneda. Samuti vägivallatseja osalemine lepituses võib tekitada ohvris muljet, et tema muutub ja ei käitu enam agressiivselt, seega ohver ei ole enam nii valvas ja tal võib tekkida petlik turvatunne.

Asjaolu, et lepitus toimub ohvri tohutu surve all, on tõendanud ka ÜRO poolt organiseeritud uuringud, ning organisatsioon juba 1996. aastal sisuliselt keelustas selle menetluse liigi kui ohvri jaoks ohtliku.

Lepitusmenetlus võib olla väga efektiivne perede jaoks, kus toimus esmakordne peretüli ja inimesed soovivad suhte ja kooselu jätkamist, kuid ei oska ise probleemi lahendada ja vajavad kolmanda isiku abi, et oma elu normaalselt edasi elada ja osata oma emotsioone kontrollida. Siinkohal tuleb aga veelkord rõhutada, et peretüli ja perevägivald on kaks täiesti erinevat nähtust.

Kõigi kolme riigi kohta kogutud andmete alusel saab teha järelduse, et Eestis ja Leedus saavad kuriteoohvrid taotleda riiklikku hüvitist, Eestis ja Soomes ohvrid saavad tasuta õigusabi ning on kasutusel mudel MARAC, mille töömeetodid on riikides sarnased. Kõigis kolmes riigis on kasutusel lepitusmenetlus, kui viis lahendada perevägivalda juhtumeid, erinevus on ainult selles, et Leedus ja Soomes on eraldi seadused lepitamise kohta.

Nii Eestis kui ka võrdlusriikides on kasutusel erinevad sotsiaalprogrammid, mis aitavad vägivallatsejal aru saada oma tegu tagajärgedest ja kontrollida oma emotsioone. Eesti riigiprokuratuur on oma 2018. aasta lähisuhtevägivallakuritegudes läbiviidud kriminaalmenetluste analüüsis seisukohal, et taolised sotsiaalprogrammid saadavad vägivallatsejatele signaali, et nad ei ole üksinda oma murega ja spetsialistide abil on võimalik nende isiksuse ümberkujundamine. Samas käesoleva töö autor ei saa märkimata jätta seisukohta, et vägivallatseja sotsiaalprogrammis osalemine võib anda ohvrile vale turvatunde, et programm toimib ja vägivald enam ei kordu tema elus. Vägivallatseja aga samal ajal õpib paremini varjama oma emotsioone võõraste isikute juuresolekul ning läbib programmi ainult vangistuse vältimiseks ja vabadusse jäämiseks.

Kindlasti on programmides osalejate hulgas nii neid, kes tõesti soovivad oma käitumist muuta ja normaalset elu elada kui ka neid, kelle jaoks programm on ainult viis, et vabadust mitte kaotada. Seega käesoleva töö autor on seisukohal, et antud meede võib olla tõhus aga võib olla ohvri jaoks ka kahjustav.

Hüpotees, et Eestis rakendatavatest seksuaalse väärkohtlemise ennetamise meetmetest on kõige enam rakendatavaks ja ka kõige mõjusamaks naiste tugikeskuste tegevus, ohvriabi süsteem ja sotsiaalprogrammid leidis üldjuhul kinnitust, kuid et tohi erandeid välistada.

Võrreldes Eesti, Leedu ja Soome erinevate institutsioonide tööd ja meetmeid seksuaalse väärkohtlemise ennetamiseks saab teha järelduse, et kõik kolm riiki võitlevad antud probleemiga ja kasutavad sarnaseid meetmeid. Politsei töö perevägivalda juhtumite lahendamisel on väga tähtis, kuna politseiametnikud on tihti esimesed, kes kohtuvad ohvriga ja annavad talle võimalikult palju informatsiooni tema õigustest ja võimalustest alustada uut elu ilma vägivallata. Perevägivald on spetsiifiline vägivald, eriti suurt tähelepanu vajavad seksuaalvägivalda ohvrid, kes on eriti haavatavad võrreldes teiste kuritegude ohvritega. Seega käesoleva töö autor on seisukohal, et kõik politseiametnikud, kes esimesena kohtuvad ohvriga,

peaksid pidevalt saada koolitust, et osata märgata seksuaalvägivalla ohvreid ning küsida asjakohaseid küsimusi.

Riikide tervishoiusüsteemid töötavad selle nimel, et vägistamisohvritele oleksid spetsialiseeritud osakonnad haiglates, kus seksuaalvägivalla ohvritele osutatakse mitmekesist ja professionaalset abi. Eestis on hetkel neli sellist kohta, mis asuvad Tallinnas, Tartus, Pärnus ja Ida-Virumaal.

Lisaks MARAC-ile ei saa märkimata jätta veel ühe koostöö vormi, mis on kasutusel Eesti kriminaalhoolduse süsteemis ja see on mudel MAPPA. Antud mudeli üheks osaks on pidev infovahetus politsei ja kriminaalhoolduse vahel ja regulaarsete ümarlaudade kokku kutsumine, kuhu on oodatud ka teiste asutuste töötajad. Käesoleva töö autor ei leidnud informatsiooni, et antud mudel oleks kasutusel Leedus või Soomes, seega võib öelda, et nendel riikidel on, mida Eestist üle võtta, et tõhusamalt võidelda seksuaalvägivallaga.

Kui võrrelda seadusandlust lähenemiskeelu kohta Soomes ja Leedus, siis saab tähele panna, et Soomes on eraldi seadus lähenemiskeelu kohta, mis sätestab eraldi liigina perekonnasisese lähenemiskeelu. Leedu perevägivalla eest kaitsmise seadus ka eraldi reguleerib ohvri kaitsemeetmena vägivallatseja lahkumist elukohast. Töö autor on seisukohal, et Eesti sarnaselt Soomele võiks eraldi seadusse sisse viia sätte, mis reguleeriks lähenemiskeelu just perevägivalla juhtumitel arvestades kuritegude spetsiifikat.

Kindlasti ei saa märkimata jätta, et Eestis siia maani puudub eraldi perevägivalla seadus, mis on aktiivselt ja efektiivselt kasutusel Leedus ning mille rakendamine näitab ohvritele, et perevägivald ei ole peresisene asi.

Mitte üheski võrreldavas riigis ei ole abielusisene vägistamine eraldi kuriteoliigina käsitletav. Töö autor on seisukohal, et seksuaalvägivallaga tõhusamaks võitlemiseks peab riik avalikult tunnustama abielusisest vägistamist ja käsitlema seda eraldi kuriteona. See eeldab seadusandja tahet viia KarS-i sisse eraldi sätte või täiendada vägistamise paragrahvi raskendatavate asjaolude nimekirja.

СЕКСУАЛЬНОЕ НАСИЛИЕ В ОТНОШЕНИИ ЖЕНЩИН СО СТОРОНЫ ИНТИМНОГО ПАРТНЁРА И МЕРЫ ПО ЕГО ПРЕДОТВРАЩЕНИЮ В СРАВНЕНИИ ЭСТОНИИ, ЛИТВЫ И ФИНЛЯНДИИ

РЕЗЮМЕ

Изнасилование в браке по-прежнему является преступлением, которое многие не хотят замечать, и лишают его права на существование. Во многих странах мира брак часто считается абсолютным правом для мужа заниматься сексом с женой и применять силу, если она этого не хочет. Женщины не говорят о пережитом сексуальном насилии, опасаясь обвинений и стыда. Полицейская статистика отражает лишь небольшую долю фактических случаев сексуального насилия.

Сексуальное насилие описывает не только изнасилование, но и широко распространенное сексуальное поведение, при котором жертва подвергается разного рода унижениям или принуждению.

Цель магистерской работы – найти ответ на вопрос, какие меры существуют в Эстонии для предотвращения сексуального насилия в отношениях с точки зрения деятельности соответствующих учреждений, и какие из них являются наиболее применимыми и в настоящее время наиболее эффективными. Для сравнения использовались соответствующие данные Литвы и Финляндии.

Гипотеза магистерской работы состояла в следующем: из мер, принятых в Эстонии для предотвращения сексуального насилия, деятельность центров поддержки женщин, система поддержки жертв и социальные программы являются наиболее применимыми, а также наиболее эффективными.

Первая глава работы раскрывает природу сексуального насилия в отношениях, описывает его типы, причины и последствия.

Собранная информация рассказывает, что теории, которые объясняют изнасилование в браке и его социальное и юридическое признание – это феминистская теория, социальный конструкционизм и социализация гендерных ролей. Существует две категории сексуального насилия. Нефизическое принуждение предполагает

использование социального и индивидуального давления со стороны партнёра на согласие на нежелательную сексуальную активность. Угрожаемые или насильственные половые сношения связаны с применением или угрозой применения насилия со стороны агрессора для получения секса.

Факторами, которые в наибольшей степени способствуют тому, чтобы женщина стала жертвой, а мужчина агрессором, являются употребление алкоголя или наркотиков и опыт насилия в детстве. Также играет важную роль, когда интересы мужчин выдвигаются на первый план и подчёркивается доминирование мужчин в обществе. Последствия сексуального насилия для здоровья жертвы многочисленны и разнообразны, как с краткосрочными, так и с долгосрочными физическими и психологическими последствиями, которые затрагивают и радикально изменяют всю жизнь человека.

Вторая глава посвящена исследованию и статистике насилия со стороны интимного партнера, включая сексуальные надругательства, в Эстонии и за рубежом, а также законодательству о насилии в семье в Эстонии, Литве и Финляндии.

Понятие изнасилования и наказания за него предусмотрено в статье 141 уголовного кодекса Эстонии и определяется как: вступление в половое сношение с человеком против его воли с применением насилия либо с использованием его состояния, в котором он был неспособен оказывать сопротивление или понимать происходящее. Закон предусматривает лишение свободы на срок от одного до шести лет в качестве наказания за это преступление. Отягчающие обстоятельства изнасилования изложены в статье 141 части 2, и предусматривают лишение свободы на срок от шести до пятнадцати лет.

В Литве в 2011 году был принят закон о защите от насилия в семье, в котором прописаны права и обязанности как жертвы, так и лица, совершившего насилие, меры по предупреждению насилия в семье и борьбе с ним, регулируются работа и обязанности полиции по реагированию и урегулированию случаев насилия в семье.

В Финляндии изнасилование в браке не криминализировалось до 1994 года. Хотя Финляндия обеспечивала юридическое равенство между супругами с 1920-х годов, для достижения физической и сексуальной автономии потребовалось удивительно много времени, особенно по сравнению с другими странами Северной Европы.

Третья глава работы посвящена действующим в Эстонии учреждениям, в задачи которых входит предотвращение различных форм бытового насилия, которые можно считать важными или даже более важными, чем устранение последствий бытового насилия. Соответствующие данные Литвы и Финляндии также представлены в обсуждении.

В результате сравнения можно сказать, что центр поддержки предлагает комплексное обслуживание жертвы, которое включает кризисные и психологические консультации, юридические консультации и, при необходимости, безопасное жилье. Если посмотреть на среднее число женщин, обратившихся в центры поддержки, можно сказать, что жертвы знают об этой возможности и осмеливаются просить о помощи.

Система центров поддержки и «горячей линии» работает одинаково во всех трёх странах, предлагая широкий спектр помощи и поддержки жертвам домашнего насилия. Автор этой работы не нашел информации о том, что в Литве, как в Эстонии и Финляндии, был отдельный кризисный центр для жертв изнасилований.

Эстония активно использует восстановительное право, осуществлению которого также способствует система поддержки жертв. Одной из мер восстановительного права является согласительная процедура. Примирение может быть очень быстрым способом разрешения ситуации, защиты жертвы от длительных и неприятных судебных разбирательств и экономии государственных ресурсов. С другой стороны, этот тип разбирательства может послать жертвам сигнал о том, что их горе не очень важно, поскольку это приведет к прекращению уголовного процесса без вынесения обвинительного приговора.

Как в Эстонии, так и в странах сравнения используются различные социальные программы, которые помогают агрессору понять последствия своих действий и контролировать свои эмоции. С одной стороны считается, что такие социальные программы дают понять преступникам, что они не одиноки в своих проблемах. Тем не менее, нельзя игнорировать мнение о том, что участие преступника в социальной программе может дать потерпевшему ложное чувство безопасности, что программа работает и что насилие больше не повторится в его жизни. В то же время, однако, преступник учится скрывать свои эмоции в присутствии незнакомцев и проходит программу только во избежание тюремного заключения.

Национальные системы стран здравоохранения работают над тем, чтобы для жертв изнасилования были специализированные отделения в больницах, которые оказывают разнообразную и профессиональную помощь жертвам сексуального насилия.

Наряду с MARAC, нельзя исключать другую форму сотрудничества, которая используется в Эстонской системе пробации, и это модель MAPPA для обращения с правонарушителями с высоким уровнем риска. Частью этой модели является постоянный обмен информацией между полицией и службой пробации и проведение регулярных круглых столов. Автор данной работы не нашел информации о том, что эта модель используется в Литве или Финляндии, поэтому можно сказать, что этим странам есть что перенять у Эстонии, чтобы более эффективно бороться с сексуальным насилием.

В Финляндии действует специальный закон о запретительных приказах, который предусматривает отдельный запретительный приказ в семье. Литовский закон о защите от бытового насилия также отдельно регулирует выезд преступника из места жительства в качестве меры защиты. Автор настоящей работы считает, что Эстония могла бы ввести в закон отдельное положение, которое регулировало бы запретительный порядок в случаях бытового насилия с учётом специфики преступлений.

В заключение, можно сказать, что гипотеза о том, что деятельность центров поддержки женщин, система поддержки жертв и социальные программы, как правило, является наиболее применимой, а также наиболее эффективной из мер по предотвращению сексуального насилия, осуществляемых в Эстонии, подтвердилась, но не следует забывать об исключениях.

Жертвы сексуального насилия особенно уязвимы по сравнению с жертвами других преступлений и нуждаются в особом подходе. Таким образом, автор данной работы считает, что все сотрудники полиции, которые первыми встречают жертву семейного насилия, должны проходить повышение квалификации в данном направлении.

На основании данных, собранных для всех трех стран, можно сделать вывод, что в Эстонии и Литве жертвы преступлений могут подать заявление на получение государственной компенсации, в Эстонии и Финляндии жертвы получают бесплатную юридическую помощь, и используется модель MARAC, основанная на поддержке жертв, методы работы которой схожи в странах. Согласительная процедура используется во

всех трех странах в качестве способа разрешения случаев насилия в семье, единственное отличие состоит в том, что в Литве и Финляндии существуют отдельные законы о согласительной процедуре.

Нельзя игнорировать тот факт, что в Эстонии нет отдельного закона о бытовом насилии, который активно и эффективно используется в Литве, и реализация которого показывает жертвам, что домашнее насилие не является внутренним семейным делом.

Ни в одной из сопоставимых стран изнасилование в браке не является отдельным видом преступления. Автор работы считает, что для более эффективной борьбы с сексуальным насилием государство должно публично признать изнасилование в браке как отдельное преступление. Это предполагает желание законодателя ввести отдельное положение в уголовный кодекс или дополнить список отягчающих обстоятельств в разделе об изнасиловании.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Abiks ohvrile koduleht. Vägivallaohvrite riiklik hüvitis. – <https://abiksohvrile.just.ee/et/abi/kahjude-h%C3%BCvitamine/v%C3%A4givallaohvrite-riiklik-h%C3%BCvitis> (26.12.2019).
2. Abiks ohvrile koduleht. Õigusabi seksuaalvägivalla üleelanutele. – <https://abiksohvrile.just.ee/et/mis-juhtus/seksuaalv%C3%A4givald/%C3%B5igusabi-seksuaalv%C3%A4givalla-%C3%BCleelanutele> (26.12.2019).
3. Adomaitienė, V., jt. Seksualinio smurto moteriškosios lyties aukos tyrimo metodika. Kaunas 2018. – <https://sam.lrv.lt/uploads/sam/documents/files/Seksualinio-smurto-aukos-istryimas%202019.pdf> (11.04.2020).
4. Aduviciūtė, M., Guzevičiūtė, J., Tisheva, G. Struggling for gender equality: sharing Lithuanian and Bulgarian experience. Eastern Europe Studies Centre, Vilnius 2013. – http://www.eesc.lt/uploads/news/id683/Struggling%20for%20gender%20equality_EN.pdf (07.04.2020).
5. Allaste, A.-A., Võõbus, V. Vägivald lähisuhtes: selle põhjused ja võimalikud lahendused. Hasartmängumaksu Nõukogu 2008. – <http://rahvatervis.ut.ee/bitstream/1/4021/1/Allaste%20ja%20V%20c3%b5%20c3%b5bus%20c%202008.pdf> (22.02.2020).
6. Barter-Godfrey, S., Itzin, C., Taket, A. Domestic and sexual violence and abuse: tackling the health and mental health effects. United Kingdom 2010.
7. Baseline report by the Government of Finland on measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence. April 2018. – <https://rm.coe.int/baseline-report-finland-2018/16807c55f2> (09.04.2020).
8. Bergen, R. K. Marital Rape: New Research and Directions. – VAWnet: National Online Resource Center on Violence Against Women 2006. – <http://www.ilcdvp.org/Documents/Marital%20Rape%20Revised.pdf> (22.02.2020).
9. Büroo. Iris Pettai perevägivallast: Eestis tuntakse kaasa nii ohvrile kui ka vägivallatsejale. – Yana Toom Büroo 24.08.2017. – <https://yanatoom.ee/kulaline/iris-pettai-perevagivallast-eestis-tuntakse-kaasa-nii-ohvrile-kui-ka-vagivallatsejale/> (03.04.2020).
10. Crowell, N. A., Burgess, A. W. Understanding Violence Against Women. Washington 1996. – <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/Digitization/162272NCJRS.pdf> (25.01.2020).

11. DeGue, S., DiLillo, D. Understanding perpetrators of nonphysical sexual coercion: characteristics of those who cross the line. University of Nebraska – Lincoln 2004. – <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1125&context=psychfacpub> (01.03.2020).
12. Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 4. vlj. Tallinn: Juura 2017.
13. Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet. Naistevastane vägivald: Euroopa Liitu hõlmav uuring. Tulemuste kokkuvõte. Luxembourg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 2014. – https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_et.pdf (24.12.2019).
14. García-Moreno, C., Jansen, H.A.F.M., Ellsberg, M., Heise, L., Watts, C. WHO multi-country study on women's health and domestic violence against women: initial results on prevalence, health outcomes and women's responses. Geneva, World Health Organization 2005. – <https://www.who.int/reproductivehealth/publications/violence/24159358X/en/> (08.02.2020).
15. Groves, N., Thomas, T. Domestic Violence and Criminal Justice. London 2014.
16. Heinskou, M. B., Skilbrei, M.-L., Stefansen, K. Rape in the nordic countries. Continuity and change. London, New York. Routledge. Research in gender and Society, No. 84 2019. – https://curis.ku.dk/portal/files/230143577/Rape_in_the_Nordic_countries.pdf (13.03.2020).
17. Johnson, M. P. A typology of domestic violence: intimate terrorism, violent resistance, and situational couple violence. University Press of New England 2008.
18. Jones, S. Criminology. United Kingdom 2013.
19. Justiitsministeerium, Norden. Seksuaalkurjategijate ravi ja rehabilitatsioon. Põhja- ja baltimaade dialoog, ekspertide ümarlauaseminar. Justiitsministeerium, Tallinn 2016. – https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/sekskurjategijate_seminar_est_16.05.2016.pdf (27.12.2019).
20. Justiitsministeerium. Praktilised nõuanded. Lähenemiskeeld. Justiitsministeerium 2019. – https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/lahenemiskeeld_praktilisi_nouandeid.pdf (25.12.2019).
21. Justiitsministeeriumi koduleht. Sotsiaalse rehabilitatsiooni programmid õigusrikkujatele. – <https://www.vangla.ee/et/taasuhiskonnastamine/sotsiaalse-rehabilitatsiooni-programmid-oigusrikkujatele> (01.01.2020).
22. KarSK: Karistusseadustik. Komm vlj. Koost Sootak, J., Pikamäe, P. 4. vlj. Tallinn: Juura 2015.

23. Kase, H., Pettai, I. Naistearstile naistevastasest vägivallast. Tallinn 2006. – <http://www.naisteabi.ee/failid/HelveKase.pdf> (01.03.2020).
24. Kase, H., Pettai, I. Pervägivald Lääne-Eestis 2004-2005. Politseistatistika analüüs. Eesti Avatud Ühiskonna Instituut, Tallinn 2005. – https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Sooline_vordoiguslikkus/Perevagivald/perevaegivald_laeene-eestis_2004-2005.pdf (31.03.2020).
25. Kase, H., Pettai, I. Sünnitaja käitumine ja koduvägivald Eestis. Eesti Avatud Ühiskonna Instituut, Tallinn 2006. – <https://enut.ee/files/S%c3%bcnnitaja-k%c3%a4itumine-ja-koduv%c3%a4givald-Eestis.pdf> (31.03.2020).
26. Korp, E., Rääk, R. Lastekaitsetöö kohalikus omavalitsuses. Käsiraamat. EV Sotsiaalministeerium, Tervise Arengu Instituut, Tallinn 2004. – https://intra.tai.ee//images/prints/documents/130320565333_Lastekaitsetoo_kohalikus_omavalitsuses_est.pdf (25.12.2019).
27. Kriminaalpoliitika koduleht. Agressiivsuse asendamise treening. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/agressiivsuse-asendamise-treening> (01.01.2020).
28. Kriminaalpoliitika koduleht. Eluviisi treening. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/eluviisi-treening> (01.01.2020).
29. Kriminaalpoliitika koduleht. Pere ja paarisuhtevägivalla programm. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/pere-ja-paarisuhtevagivalla-programm> (01.01.2020).
30. Kriminaalpoliitika koduleht. Pervägivalla riskitegurid. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/perevagivald/perevagivalla-riskitegurid> (02.03.2020).
31. Kriminaalpoliitika koduleht. Tugiteenus vanglast vabanejale. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/teemalehed/tugiteenus-vanglast-vabanejale> (01.01.2020).
32. Kriminaalpoliitika koduleht. Viha juhtimise programm. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/viha-juhtimise-programm> (01.01.2020).
33. Kriminaalpoliitika koduleht. Vägivallatsejate tugirühmad. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/vagivallatsejate-tugiruhmad> (01.01.2020).
34. Kuritegevus Eestis 2019. Justiitsministeerium, Tallinn 2020. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevuse-statistika/perevagivald-ja-ahistamine.html> (22.02.2019).

35. Laan, T. President: perevägivald ei ole iialgi pere siseasi. See on kõigi meie asi. – Õhtuleht 10.07.2019. – <https://www.oh tuleht.ee/970008/videod-president-perevagivald-ei-ole-iialgi-pere-siseasi-see-on-koigi-meie-asi> (27.02.2020).
36. Laanpere, M., Part, K. Seksuaalvägivald ohvrite abistamise juhend meedikutele. Eesti Seksuaaltervise Liit, Tartu 2016. – https://www.ens.ee/Ravijuhendid/sv_ohvrite_abistamise_juhend_eesi_demo.pdf (01.03.2020).
37. Linno, M., Soo, K., Strömpl, J. Juhendmaterjal perevägivald vähendamiseks ja ennetamiseks. Justiitsministeerium, Tallinn 2011. – http://ft.ee/admin/upload/files/perevagivald_juhis_kovidele_veebi.pdf (14.01.2020).
38. Linno, M., Soo, K., Strömpl, J. Perevägivald levikut soodustavad riskid ja perevägivald ulatus praktikute hinnangutes. Justiitsministeerium, Tallinn 2011. – https://naistetugi.ee/wp-content/uploads/2018/12/perevagivald_levikut_soodustavad_riskid_ja_perevagivald_ulatus_praktikute_hinnangutes_tartu_ulikool_justiitsministeerium_2011.pdf (01.03.2020).
39. Lohk, M. Meedikute võimalused seksuaalvägivald ohvrite abistamisel peaksid paranema. – Postimees 07.04.2015. – <https://tervis.postimees.ee/3148731/meedikute-voimalused-seksuaalvagivald-ohvrite-abistamisel-peaksid-paranema> (01.01.2020).
40. Lähisuhdeväkivaltatyön yksikkö. – <http://paakaupunginturvakoti.fi/avoyksikko/> (08.03.2020).
41. Mahoney, P., Williams, L. M. Sexual Assault in Marriage: Prevalence, Consequences, and Treatment of Wife Rape. – Partner violence: A comprehensive review of 20 years of research 1998. – http://www.ncdsv.org/images/nnfr_partnerviolence_a20-yearliteraturereviewandsynthesis.pdf (20.02.2020).
42. Martin, E. K., Taft, C. T., Resick, P. A. A review of marital rape. – Aggression and Violent Behavior, Volume 12, Issue 3, May-June 2007.
43. McQuigg, R. The Istanbul Convention, Domestic Violence and Human Rights. Abingdon 2017.
44. Meieajakangelane koduleht. Seksuaalvägivald kriisiabikeskused. – <https://meieajakangelane.ee/> (26.12.2019).
45. Michailovič, I., jt. Veiksmingo policijos ir kitų suinteresuotų institucijų bendradarbiavimo link: smurto artimoje aplinkoje atpažinimo, pagalbos ir prevencijos modelis. Vilnius 2019. – <http://teise.org/wp-content/uploads/2019/09/POSIB.pdf> (19.04.2020).

46. Ministry of Social Affairs and Health. Violence against women is a serious human rights violation - Finland to introduce stronger measures to help victims. Ministry of Social Affairs and Health 26.11.2019. – https://stm.fi/en/article/-/asset_publisher/naisiin-kohdistuva-vakivalta-on-vakava-ihmisoikeusrikos-suomi-tehostaa-toimia-uhrien-auttamiseksi (08.03.2020).
47. Mona. – <https://monikanaiset.fi/apua-vakivaltaa-kokeneille/turvakoti-mona/> (08.03.2020).
48. MONIKA. – Multicultural Women’s Association, Finland. – <https://monikanaiset.fi/en/> (08.03.2020).
49. Naisten linja. – <https://www.naistenlinja.fi/> (08.03.2020).
50. Naistevastase vägivalla vastu võitlemise ELi uue poliitilise raamistiku prioriteetidid ja põhijooned (2010/2209(INI)). Naiste õiguste ja soolise võrdõiguslikkuse komisjon. 18. märts 2011. Seletuskiri. – <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2011-0065+0+DOC+XML+V0//ET#title2> (14.01.2020).
51. Nettiturvakoti. – <https://nettiturvakoti.fi/> (08.03.2020).
52. Nollalinja. – <https://www.nollalinja.fi/in-english/> (08.03.2020).
53. Pagalbos moterims linija. – <https://pagalbosmoterimslinija.lt/> (09.04.2020).
54. Perttu, S., Kaselitz, V. Kuidas aidata perekonda, milles esineb vägivalda – juhiseid tervishoiutöötajatele. – Naiste Varjupaik (MTÜ) 2006. – https://naistetugi.ee/wp-content/uploads/2014/07/Meedikute_k%C3%A4siraamat.pdf (04.03.2020).
55. Pettai, I. Pervägivald Eestis juristi pilgu läbi. Lühikokkuvõte ekspertküsitluste tulemustest. Tallinn: Eesti Avatud Ühiskonna Instituut 2015. – https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Norra_toetused/Koduse_ja_soopohise_vagivalla_vah_endamise_programm/tulemused-juristide_kusitus_draft.pdf (01.03.2020).
56. Pettai, I., jt. Pervägivald hind Eestis. Eesti Avatud Ühiskonna Instituut, Tallinn 2016. – https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Sotsiaal/Norra/vagivalla_hind.pdf (31.03.2020).
57. Pettai, I., Kaugia, S., Narits, R. Õigusloomes on Eestil arenguruumi. Riigikogu Toimetised 38/2018. – <https://rito.riigikogu.ee/wordpress/wp-content/uploads/2018/12/%C3%95igusloomes-on-Eestil-arenguruumi.-Pettai-Kaugia-Narits.pdf> (22.02.2020).
58. Pettai, I., Narits, R., Kaugia, S. Pervägivald juriidilise regulatsiooni hetkeseis ja perspektiiv Eesti õiguspraktikute küsitluse põhjal. – Juridica, IX 2015.

59. Pettai, I., Proos, I. Naistevastane vägivald Eestis. Üle-eestiline sotsioloogiline uuring. Tallinn 2001.
60. Pettai, I., Proos, I. Vägivald ja naiste tervis. Sotsioloogilise uuringu materjalid. Eesti avatud ühiskonna instituut, Tallinn 2003. – https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/vagivald_ja_naiste_tervis_1_.pdf (03.03.2020).
61. Pettai, I., Proos, I., Laidmäe, V.-I. Pere- ja naistevastane vägivald ja ohvrite tervis. Eesti Avatud Ühiskonna Instituut, Tallinn 2016. – https://www.researchgate.net/publication/309321537_Pere-ja_naistevastane_vagivald_ja_ohvrite_tervis (31.03.2020).
62. Politsei- ja Piirivalveamet. Lähisuhtevägivalla teabeleht. – <https://www2.politsei.ee/dotAsset/369432.pdf> (25.12.2019).
63. Prokuratuuri koduleht. Prokuratuuri prioriteedid ja väärtused. – <https://www.prokuratuur.ee/et/organisatsioon/prioriteedid> (25.12.2019).
64. Pöder, K. Taastava õiguse meetmed perevägivalla juhtumite menetlemise. – Õiguskeel 1/2016. – https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kart_poder_taastava_oiguse_meetmed_per_evagivalla_juhtumite_menetlemisel.pdf (01.01.2020).
65. Pääkaupungin turvakoti. – <http://paakaupunginturvakoti.fi/turvakoti/> (08.03.2020).
66. Renzetti, C. M., Kennedy, R. Violence against Women. United States of America 2005.
67. Report of the Committee against Torture. Forty-ninth session (29 October-23 November 2012) Fiftieth session (6-31 May 2013). General Assembly Official Records Sixty-eighth session Supplement No. 44 (A/68/44). United Nations, New York 2013. – https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CAT/Shared%20Documents/1_Global/A_68_44_7094_E.pdf (05.04.2020).
68. Saar, J. Naistevastase vägivalla märgilisest tähendusest. – Akadeemia, 25 (11), Tartu 2013. – <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:195354/177425/page/1> (22.02.2020).
69. Savits, K., Luts, Ü., Vaks, A. Töö vangi ja kriminaalhooldusalusega. – Sotsiaaltöö 3/2016. – https://intra.tai.ee//images/prints/documents/152353042752_ST3_2016_web.pdf (04.03.2020).

70. Schönberg, K. MAPPA loob koostööks paremad võimalused. – Sotsiaaltöö 3/2016. – https://intra.tai.ee//images/prints/documents/152353042752_ST3_2016_web.pdf (04.03.2020).
71. Seletuskiri Riigikogu otsuse „Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030“ eelnõu juurde. Vabariigi Valitsus 2019. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/seletuskiri-kriminaalpoliitika-pohialused-aastani-2030> (08.02.2020).
72. Selliov, O., Valberg, Õ. L. Lähisuhtevägivalla ennetuse ja varase sekkumise kavand Tallinna linnale. Mittetulundusühing Vaimse Tervise Edendamise Kompetentsikeskus, Tallinn 2018. – <https://www.tallinn.ee/est/g6810s117629> (25.12.2019).
73. Soo, K., jt. Käsiraamat lasteaednikele. Vägivallatsejat iseloomustavad märgid. Hasartmängumaksu Nõukogu 2014. – <http://www.enu.ee/naistevastane-vagivald/index.php?keel=1&id=579> (02.03.2020).
74. Soo, K., jt. Seksuaalvägivalla levimus ja hoiakud Eestis: uuringute ülevaade. Eesti Seksuaaltervise Liit, Tartu 2015. – http://www.estl.ee/admin/upload/Dokumendid/SVV_ULEVAADE_EESTIS_2015.pdf (03.03.2020).
75. Soo, K., Reitelmann, E., Laan, T. Sooline vägivald ja perevägivald. Käsiraamat põhikooli õpetajatele. ENÜ sihtasutus, Tallinn 2012. – http://www.enu.ee/lisa/501_Kasiraamat_.pdf (02.07.2018).
76. Sotsiaalkindlustusamet. Kampania #meieajakangelane julgustab vägivaldses suhtes olijaid abi küsima. 10.07.2019. – <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/uudised/kampania-meieajakangelane-julgustab-vagivaldses-suhtes-olijaid-abi-kusima> (08.03.2020).
77. Sotsiaalkindlustusameti koduleht. MARAC juhtumikorralduse mudel. – <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/ohvriabi-huvitis/marac-juhtumikorralduse-mudel> (27.12.2019).
78. Sotsiaalkindlustusameti koduleht. Projektid. – <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/organisatsioon-kontaktid/projektid> (27.12.2019).
79. SPC. – <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/seima-ir-vaikai/seimos-politika/smurto-artimoje-aplinkoje-prevencija#SPC> (09.04.2020).
80. Šumskaitė, L., Namicheishvili, S. The Social Policy of Combating Domestic Violence in Georgia and Lithuania. – STEPP, vol. 15, Jul. 2017.

81. Tammet, M. President kuulutas välja Istanbuli konventsiooni ratifitseerimise. – Eesti Rahvusringhääling 25.09.2017. – <https://www.err.ee/632455/president-kuulutas-valja-istanbuli-konventsiooni-ratifitseerimise> (08.02.2020).
82. Tammiste, B., jt. Ohtlike kalduvuskurjategijate sihtgrupi, meetmete ja kohtlemise analüüs. – Kriminaalpoliitika analüüs nr 9/2016. Justiitsministeerium. – https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ohtlikud_kalduvuskurjategijad_2016-1_0.pdf (01.01.2020).
83. Themas, A., jt. Eesti meeste hoiakute ja käitumise uuring: tervis, haridus, tööhõive, ränne ja pereloom. Lõppraport. Tartu 2015. – https://www.riigikantselei.ee/sites/default/files/riigikantselei/uuringud/meeste_uuring_2015_lopparuanne.pdf (03.04.2020).
84. Traat, U., Markina, A. Üldkriminoloogia II. Sisekaitseakadeemia 2005. – https://digiriiul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/332/%C4%86%20ldkriminoologia_II.pdf?sequence=1&isAllowed=y (01.03.2020).
85. Tukinainen. – <https://www.tukinainen.fi/english/> (08.03.2020).
86. Tuulik, M.–E. Justiitsminister allkirjastas Istanbuli konventsiooni. Justiitsministeerium 02.12.2014. – <https://www.just.ee/et/uudised/justiitsminister-allkirjastas-istanbuli-konventsiooni> (08.02.2020).
87. Vabariigi President vägivallaennetuse tunnustusauhinna üleandmise tseremoonial. – <https://www.president.ee/et/ametitegevus/koned/15228-vabariigi-president-vaegivallaennetuse-tunnustusauhinna-ueleandmise-tseremoonial/index.html> (08.03.2020).
88. Vaičiūnienė, R., Viršilas, V. Laisvės atėmimo vietose taikomų socialinės eabilitacijos priemonių sistemos analizė, probleminiai taikymo aspektai. Vilnius 2017. – <http://teise.org/wp-content/uploads/2018/01/Vai%C4%8Di%C5%ABnuien%C4%97-Vir%C5%A1ilas.pdf> (19.04.2020).
89. Vasiliauskienė, L.H., Dirmotaitė, E., Vasiliauskaitė, Z. Metodinės rekomendacijos specializuotos pagalbos centrų dabuotojams, savanoriams bei apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą įgyvendinančių institucijų darbuotojams ir specialistams. Vilnius 2016. – https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/pdf/12824_metodines-rekomendacijos_internetui_sadm.pdf (10.04.2020).
90. Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020. Tallinn 2015. – <https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content->

- [editors/arengukavad/vagivalla_ennetamise_strategie_2015-2020_kodulehele.pdf](#)
(08.02.2020).
91. World Health Organization. Guidelines for medico-legal care for victims of sexual violence. WHO 2003. – <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42788/924154628X.pdf?sequence=1>
(22.01.2020).
92. World Health Organization / London School of Hygiene and Tropical Medicine. Preventing intimate partner and sexual violence against women: taking action and generating evidence. Geneva, World Health Organization, Geneva 2010. – https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/44350/9789241564007_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y (13.01.2020).
93. World Health Organization & Pan American Health Organization. Understanding and addressing violence against women: health consequences. WHO 2012. – https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77431/WHO_RHR_12.43_eng.pdf?sequence=1 (14.01.2020).
94. World Health Organization & Pan American Health Organization. Understanding and addressing violence against women: sexual violence. WHO 2012. – https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77434/WHO_RHR_12.37_eng.pdf?sequence=1 (14.01.2020).
95. Ûlviste, A. Lähisuhtevägivallakuritegudes läbiviidud kriminaalmenetluste analüüs. Riigiprokuratuur 2018. – <https://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/LSV%20anal%C3%BC%C3%BCs%202018.pdf> (21.04.2020).
96. Круг, Э.Г., и др (ред). Насилие и его влияние на здоровье. Доклад о ситуации в мире. Всемирная организация здравоохранения. Женева. Издательство «Весь Мир». Москва 2003. – https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/full_ru.pdf
(22.01.2020).
97. Синельников, А. Насилие и социальные изменения. Москва 2001.

KASUTATUD NORMATIIVAKTID

Rahvusvahelised õigusaktid

98. Declaration on the Elimination of Violence against Women. Proclaimed by General Assembly resolution 48/104 of 20 December 1993. – <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/violenceagainstwomen.aspx> (14.01.2020).
99. ÜRO neljas ülemaailmne naiste konverents. Pekingi tegevusplatvorm. Pekingi deklaratsioon. Peking september 1995. – <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf> (14.01.2020).

Eesti õigusaktid

100. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.
101. Karistusseadustik. – RT I, 28.02.2020, 5.
102. Korrakaitseseadus. – RT I, 13.03.2019, 95.
103. Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 20.12.2019, 8.
104. Naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise Euroopa Nõukogu konventsioon. – RT II, 26.09.2017, 2.
105. Naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise Euroopa Nõukogu konventsiooni ratifitseerimise seadus. – RT II, 26.09.2017, 1.
106. Ohvriabi seadus. – RT I, 04.01.2019, 16.
107. Prokuratuuriseadus. – RT I, 19.12.2019, 11.
108. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 19.03.2019, 23.
109. Võlaõigusseadus. – RT I, 08.01.2020, 10.

Soome õigusaktid

110. Act on Conciliation in Criminal and Certain Civil Cases (English version). 1015/2005. – https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2005/en20051015_20051015.pdf (11.04.2020).
111. Act on Restraining Orders (English version). 4.12.1998/898. – <https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1998/en19980898.pdf> (05.03.2020).

112. Legal Aid Act (English version). 257/2002. –
https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2002/en20020257_20110720.pdf
(11.04.2020).
113. The Criminal Code of Finland (English version). 19.12.1889/39. –
https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039_20150766.pdf
(09.04.2020).

Leedu õigusaktid

114. Dėl Policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje, teismo sprendimo dėl laikinųjų smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių skyrimo vykdymo ir šio sprendimo vykdymo kontrolės tvarkos aprašo patvirtinimo (Leedu versioon). 02.07.2018 – No 5-V-611. – <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/90fa3a207ef711e89188e16a6495e98c?jfwid=-fy7rw9pur> (09.04.2020).
115. Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas (Leedu versioon). 30.06.2005 – No X-296. – <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/67b3bf22199711e9bd28d9a28a9e9ad9> (10.04.2020).
116. Republic of Lithuania Criminal Code (English version). 26 September 2000 No VIII-1968. –
https://www.legislationline.org/download/id/8272/file/Lithuania_CC_2000_am2017_en.pdf (08.04.2020).
117. Republic of Lithuania Law on Conciliatory Mediation in Civil Disputes (English version). 15 July 2008 – No X-1702. – <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.404617?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=7ff10c19-f057-4892-868e-d159dd71c95f> (11.04.2020).
118. Republic of Lithuania Law on Protection against Domestic Violence (English version). 26 May 2011 No XI-1425. – <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.410975?jfwid=-1cf20nyqys> (08.04.2020).

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

119. EIKo 27920/08, D.P. vs Lithuania.
120. EIKo 33234/07, Valiulienė vs Lithuania.
121. RKKKo, 9.11.2018, 1-17-6580.
122. TlnRnKo, 17.09.2013, 1-12-7613.
123. TrtRnKo, 29.12.2011, 1-10-10137.
124. TMKo, 03.10.2013, 1-13-8221.
125. VMKo, 10.12.2019, 1-19-9077.